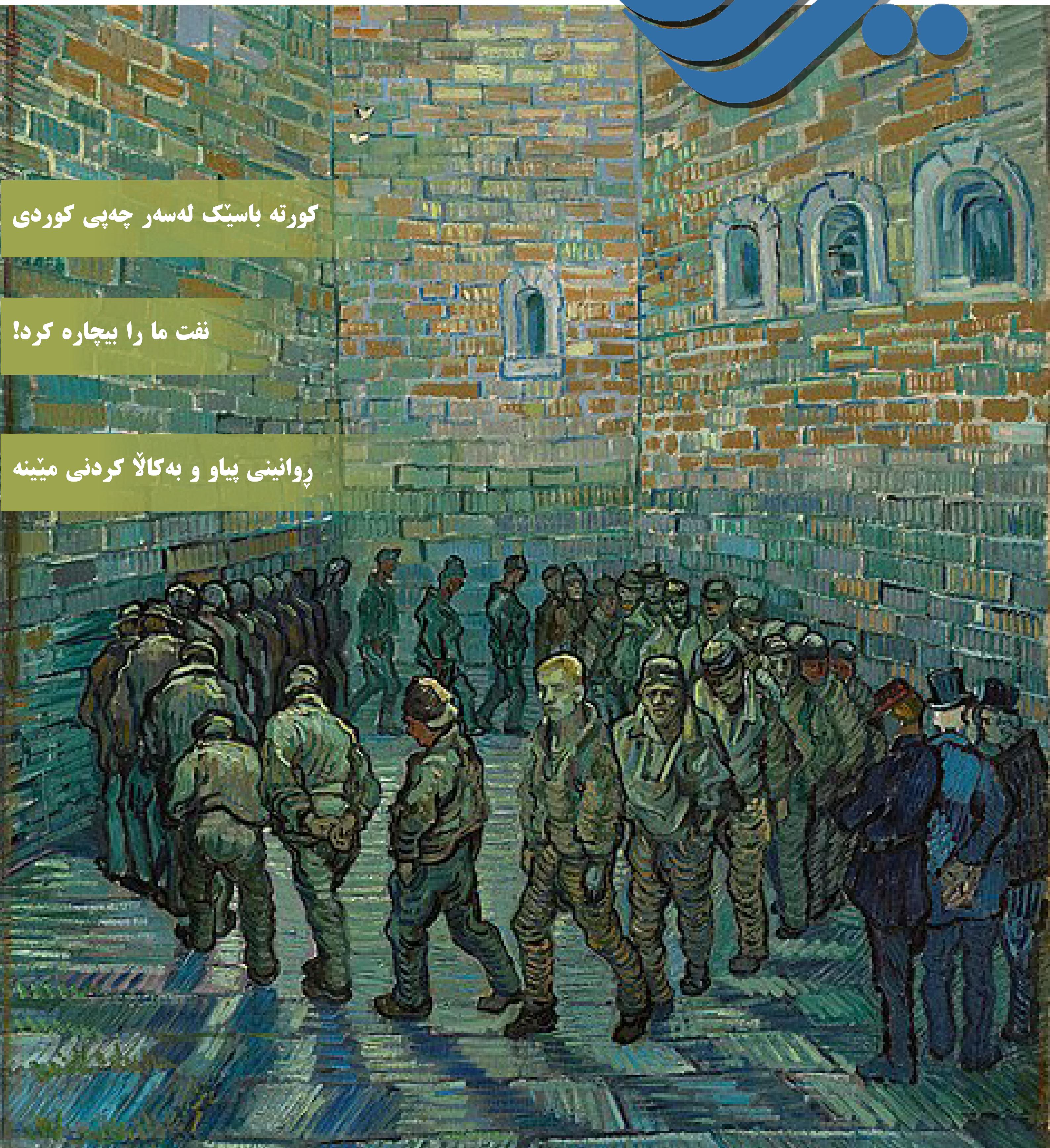
نشریه‌ی فرهنگی، ادبی، سیاسی و اجتماعی
دانشجویان دانشگاه ارومیه
سال هشتم، شماره‌ی چهاردهم، آذر ۱۳۹۹
کوردی_فارسی

کورته باسێک لەسەر چەپی کوردی

نفت ما را بیچاره کرد!

ڕوانینی پیاو و بەکاڵا کردنی مێینە

نشریه‌ی فرهنگی، ادبی، سیاسی و اجتماعی
دانشجویان دانشگاه ارومیه
سال هشتم، شماره‌ی چهاردهم، آذر ۱۳۹۹
کوردی_فارسی

صاحب امتیاز: فرشاد علی کرمی
مدیر مسئول و سردبیر: متین فرامرزپور

متین فرامرزی: ۰۹۳۹۲۶۷۷۵۳۰ — @jiwerjournal

فهرست

سەروتار

بە ناوی خودای بەخشەندەو دلۆڤان.

کە زریا ڕووباری نەبێ، دەنکی باران بۆ چییە،
تریشقەی هەورو لەپی زەوی، لانک نەبێ چییە.

بە هەموو گیر و گرفتەکانەوە هێشتاش ڕووگەیەک هەیە کە دڵ دەخوازێ ئیمانی پێ بێنێ. لەگەڵ هەموو ڕووداوەکان هەوارێک هەیە کە دەروون تەمەنناییەتی هاوارێ بۆ بەرێ. بە هەر هەنگاوێ دوورکەوتنەوە هەستێ سەودای پتر دەبێت بۆ نزیک بوونەوە لێی. کە کاتی گونجاو لێمان دیار نییە، هەر کاتێ گونجاوە بۆ گەڕانەوە. گەڕیانێک بە گریانەوە بۆ چوونە بەر هەر چاکییەک. چاکە نەناسراوە، بەڵام هەستی چاکە بە گومانەوە ڕەخساوە بۆ خاس بوون. دەستەوەستانی، هاوکاتە لەگەڵ ئیزنی خراپە دان. ڕێکەوتی ئەم هەنگاوە، هاوڕێیە لەگەڵ وەخۆ هاتنەوە. ئاگاداری ڕەنگە تەنیا وشەیەک بێت لێڵ و نادیار بۆ ئاگادارییەکی تر، بەڵام ویستی ئاگاداری ڕوونە وەک لەژیانا بوون. خوێندنەوەو گفت و گۆ لەسەر بیری وەرگیراو، باسی لەسەر باوەڕی وەدی هاتوو، کێشەیەک دێنێتەدی لەسەر بروا ڕاستەکانمان لەگەڵ بروا ڕاستەکانی کەسانی تر. کە کامیان ڕاستەو کام بەش لە کێهایان ڕاستە، دەکەوێتەوە بەردەنگی ناخی ڕاستی خوازمان. بەڵام ڕاست چی بووەو بەچیمان زانیوە، ڕەنگە دوور بێت لە زانستمان.

ئێمە وەک گۆڤاری خوێندکاری ژیوەر، ڕاستییەکانی خۆمان پێشکەشی ئێوە کردووە. ئەوە بەم مانایە نییە کە هەرچی ئێمە نەمان کتووە ڕاستی نییە، یان هەرچی وتوومانە ڕاستییە. هەر تاکمان ڕاستییەک کە بروامان پێی هەبووە نوسیومانە. کەواتە بڕواکان تایبەتە بە نووسەران. بەڵام ویستی هەرکاممان چاکە بووە. ئێوە ئەشێ بە چاوێکی ڕەخنەگرانەوە بابەتەکان بخوێننەوە، بڕواننە بڕاوی خۆتان و ئێمە، شەڕێک داگیرسێنن لەنێوان بڕواکان. بڕوای بڕاوە ڕەنگە ڕاست تر نەبێت، بەڵام بەهێزتر بۆ. کەواتە دەشبێ بڕوامان لە بێ هێزی دامالین و دارمالیان کەین لە هێزی چاکە.

هاوڕێی ئەم ژمارەیە لە ژیوەر بن.

مەتین فەرامەرزی
١٣٩٩/٩/٣٠

چوار ژمارەی پێشووی ژیوەر:

کورتە باسێک لەسەر چەپی کوردی

هادی قادرنژاد

عەداڵەت چەمکێکی فرەڕەهەند و فرەمانایە، بەو واتایە کە ئەو چەمکە لە قوتابخانە فکریەکان مانا و مەدلولی جیاواز بەرهەم دێنێ و ئەوەش بۆتە بەشێک لە ناکۆکیە فکریەکان لە سەردەمی ئێستا. ڕوون و ئاشکرایە چەمکە فکری و فەلسەفیەکان بە پێی هەل و مەرج و دۆخی بەستێن و کانتێکستەکان، مانای تایبەت بەخۆی بەرهەم هێناوە و هەوڵی داوە لە ڕێگەی دروست کردنی دەزگا و سیستەمێکی فکری و کۆنکرێتی چارەسەری کێشەکانی کۆمەڵگای خۆی پێ بکات. نکۆڵی لەوەی ناکرێ ڕێبەرانی سیاسی عەداڵەت خواز وەک مائۆتسەتۆن، ویلادیمیر لێنین و فیدێل کاسترۆ و زۆرانی‌تر بیرۆکەی مارکسیستیان هەبووە و لەژێر کاریگەری کارێڵ مارکس چەمکی «عەداڵەت»یان کردووە بە چەققی بیرکردنەوەیان. بەڵام ناتوانین ئەو فیڵە لە خۆمان بکەین و بڵێین هەر یەک لە مارکسیسمی ڕوسی، چینی و ئەمریکای لاتین بە یێک شێوە کارگێڕیان هەبووە و یەک خەتتی فکری و عەمەلیان کێشاوەتەوە. بێگومان بەستێنی سیاسی، کۆمەڵایەتی و کلتووری ئەو وڵاتانە لێکتر جیاوازن و هەر وڵاتە بەپێی بارودۆخێ تایبەت بەخۆی مامەڵەی لەگەڵ دەکرێ. چینی سەردەمی مائۆی، چینێکی پێش هاتنی سەرمایەداری بوو و بەشی زۆری خەڵک بە شێوەیەکی نەریتی دەژیا و ئابوریەکەشی لەسەر بنەمای کشت و کاڵ هەڵدەسوڕا، بۆیە مائۆ زۆرتر لەسەر هێزی «وەرزێڕ»ی وڵاتەکەی چڕ بۆوەو ئەوانی کرد بە جێبەجێکاری سەرەکی گۆڕانی مێژوویی وڵاتەکەی. کۆمۆنیستەکانی چین بە ڕێبەرایەتی مائۆ توانیان گەورەترین دوژمنی خۆیان و داگیرکەری وڵاتەکەیان واتا ژاپۆن ڕاو بنێن و لە وڵاتی خۆیان دەریان بکەن و کۆماری سوسیالیستی چین دابمەزرێنن و چین لە دەستێوەردانی بێگانە بپارێزن. هەروەها لە ڕوسیا کاتێک حیزبی بلشەویک خەباتی چینایەتی خۆی بە ڕێبەرایەتی لێنین دەست پێکرد، خەڵک بەدەستی تێزارەکان دەیاننالاند و لێنین بە لۆکالی کردنی تێئۆریەکانی مارکس فەزایەکی سیاسی تازەی لە وڵاتەکەی خۆی خوڵقاند و بوو بە ئیلهام بەخشی بەشێکی زۆر لە ڕوناکبیرە مارکسیستەکانی جیهان. دەمهەوێ بڵێم پرسی «عەداڵەت خوازی» بە پلەی یەکەم هاوکات بوو لەگەڵ ڕزگاری نیشتمانی، ئەگەر مائۆ دووبارە بە نموونە بێنینەوە دەبینین کە سوسیالیسم هاتە خزمەت نەتەوەی چین و یەکسانی خوازی بۆ ئەو نەتەوەیە بەرهەم هێنا، چینیەکان لێی بەهرەمەند بوون و پێی ڕزگار بوون [بەرانبەرکێ لەگەڵ ژاپۆنیەکان]. هەروەها لێنین باسی مافی نەتەوەکانی کرد لە دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان و تەنانەت ئیجازەی جوێ بوونەوەی پێدان لە ئەگەری زوڵم و زۆرداری نەتەوەی باڵادەست بە سەر ژێردەست.

هاتنی ئەندێشەی چەپ [بە واتا مارکسیستیەکەی] بۆ ئێران دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی دەسهەڵاتداری قاجارەکان، بەڵام لەگەڵ هاتنەسەرکاری پەهلەویەکان بوو کە حیزبی کۆمۆنیستی ئێران و دواتریش حیزبی تودە بە فەرمی

دامەزران، گوتاری سەرەکی حیزبە چەپەکانی ئێران جیاواز لەوەی بە جل و بەرگی مارکسیستی داپۆشرابوون، هەروەک پێشتریش باسم لێکرد و نموونەمان بۆ هێناوە، لەسەر بنەمای بەرژەوەندی نەتەوەی ئێران و جوغرافیای سیاسی ئێران خۆی پێناسە کردووە. رەگەی «نەتەوەگەرایی ئێرانی» هەمیشە بوونی هەبووە لە هەناوی ئەو گوتارە و پاراستنی مەفهومی «ئێرانی فەرهەنگی» بە ئەرک و رەسالەتی خۆیان زانیوە. روناکبیرانی چەپی ئێرانی زۆر بە باشی لەو راستیە تێگەیشتوون کە مەفاهیم و تیئۆریەکان تەنێ کەڵک و ئُستفادەی موجەررەد و رووتیان نییە کە دەقاودەق و بێ دەستکاری وەرگێردرێنە سەر کۆمەڵگای ئێرانی. ئەوان نەهاتوون چوارچێوەی بنەرەتی دەوڵەت نەتەوەی ئێرانی تێک بدەن [کە باش دەزانن بەرهەمی زێهنیەتی ناسیونالیستی سەردەمی رەزا شای پەهلەویە] و بە پێی بریار و حەرەکەیەکی سیاسی بە جوغرافیای ئێران سەپاوە، واتا ئەوان دەزانن کە «ئێران» چەمکێکی سیاسیە و چەمکی «ئێرانی گەورەی فەرهەنگی» تەنیا فەنتازیا و خەیاڵێکە لە ناو زەینی پان ئێرانیەکان، بەلام وەک گریمانە و پێش مەرجێک بێ ئەوەی بۆ تەنیا جارێک گومانی لێ بکەن، پەسەند کراوە. مارکس لە شی کردنەوەی پەیوەندی نێوان ژێرخان و سەرخان [زیربنا و روبنا]، رۆڵی سەرەکی دەدات بە پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان و حەوزەکانی وەک سیاسەت، فەرهەنگ و فەلسەفە بە لێکەوتەی ئەو پەیوەندیانە دەزانێ، واتا ئەگەر کانتێکستی ئێران بە شێوەیەکی مارکسی بخوێنینەوە دەبێ چەمکی سیاسی «ئێران» و «فەرهەنگی ئێرانی» بە سەرخانی پەیوەندیە ئابوریەکانی قۆناغی سەرهەڵدانی پەهلەوی ببەستینەوە و بڵێین کە جوغرافیای سیاسی ئێران لێکەوتەیە و دەرەنجامی هەوڵ و ماندووبوونی بورژوازی ئێرانیە. کەوابوو دوبارە دەکرێ لە رێگەی دامەزراندنی ئابوریەکی سوسیالیستی مانا و چەمکی تازە لە سیاسەت و کلتوور بخولقێنین و ئەو تەقەددوسە لەسەر «تمامیت ارضی ایران» لابەین. بەلام هیچ کات نابینین چەپی ئێرانی [هەڵبەت ئەگەر بڵێین چەپی فارس رەنگە دەقیق تر بێ] پەردە لەسەر ئەو لێکەوتە سەرخانیە[روبنا] لابات و لە فۆرماسیۆنێکی تازە مەفهومی جوغرافیای سیاسی پێناسە بکات. چەپی مارکسیستی ئێرانی بە هەوای ناسیونالیسمی ئێرانی تەنەففوس دەکا و وەکوو پرەنسیپ و ئُستراتیژی قبوڵی کردووە، دروشمی «بەرابەری خەلقەکانی ئێران»یش لێرەدا لە بری ئەوەی مافی یەکسان بۆ گەلانی ئێران بەرهەم بێنێ زیاتر بەمەبەستی پەردەپۆش کردنی پرۆژەیەکی سیاسی بەکار دێت و ئامانجە سەرەکیەکان لە ژێر دەزگایەکی گوفتمانی دەشارێتەوە. لەو دەزگا گوفتمانییە چەن پێش مەرجێک دیاریکراوە؛ بۆ نموونە:

- هەموو ئەو گەلانەی لە ئێران دەژین، بە ئێرانی حیسابن و بەشێکن لە نەتەوەی گەورەی ئێرانی.
- «تمامیت ارضی ایران» هێڵی سورە و پێویستە یەکسانی

خوازی لەو ستراکتۆرە گەلان رزگار بکات و سیستەمی چینایەتی لە ناو ببات.

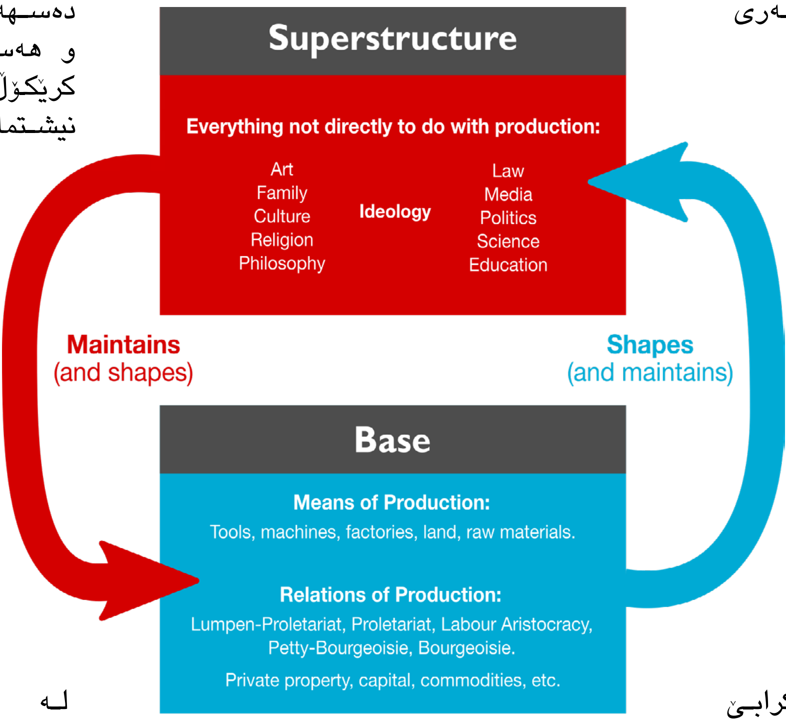
- هێزی دیاریکەر و چارەنوسساز «کرێکاری ئێرانیە» و هەر ئەو کرێکارەشە گۆرانکاری گەورە دروست دەکا و لە کۆتاییدا لەدەس سەرمایەداری رزگاری دێت.

لێرەدا چەپی مارکسیستی [بە هەموو لقەکانەوە] ئێرانی، خۆی، خستۆتە خزمەت نیشتمانی ئێران و بە پاراستنی سەرخانی بونیاد و ستراکتۆری داسەپاو (کە بەرهەمی رەوتە ناسیونالیستەکانن) درێژە بە ژیانی خۆی دەدا. رەنگە لێرەدا ئەو پرسیارە دروست بێ، گەلۆ مەگەر پێشتریش ئێمە نەمانکووت هەر وڵاتەی بۆ رزگاری و پێشکەوتنی رەهەندە جۆراوجۆرکانی کۆمەڵایەتی، سیاسی، ئابووری و کلتووری ئەندیشەی مارکسیستی بەکار هێناوە؟ ئەی بۆچی کە باسەکە گەیشتە جوغرافیای سیاسی ئێران هێندە مانۆوری دێتەسەر کە چەپەکان ستراکتۆرەکان دەپارێزن و هەوڵی بەرجەستە کردنەوەی مەفهومی «ئێرانی فەرهەنگی» دەدەن؟ رەنگە وڵامی ئەو پرسیارە پێویستی بە لێکدانەوەی زۆر هەبێ و لە روانگە و گۆشەنیگای جیاوازەوە شیکاری بوێ، بەلام ئەگەر لە دەلاقەی «پرسی نەتەوەکانی ئێرانەوە» چاوی لێ بکرێ دەبینین کە عەینیەت بەخشینی چەمکی ئێرانی فەرهەنگی و گریمانەگرتنی ئێرانی سیاسی، خۆی لە خۆیدا درێژەپێدان و بازتۆولیدی ناعەدالەتیە بە هەموو جۆرەکانیەوە:

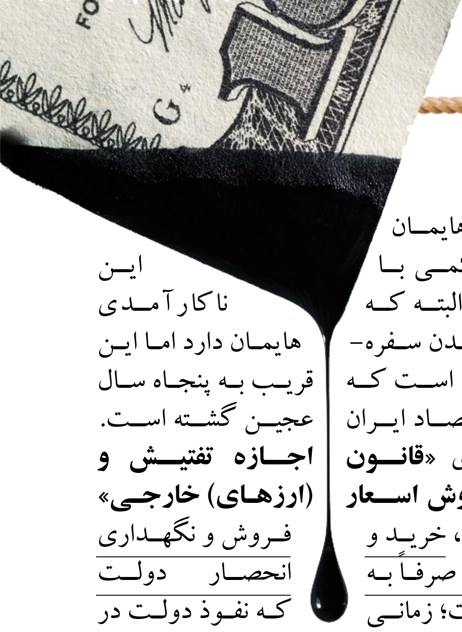
- لە بواری پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنانەوە، پەراوێزی ئێران دەبەستێتەوە بە ناوەندی ئێرانەوە، واتا دووبارە هەلاواردن لە ئاستی ناوچەکانی ئێران دروست دەبێت. سوسیالیسمی دەوڵەتی کە خاوەنی ئامرازی بەرهەم هێنانە و دژی «خاوەنداریتی تایبەت» [مالکیت خصوصی]یە، دەکەوێتە کۆنترۆڵی دەسەهەڵاتداران کە هاوکات پێداگرن لەسەر مێژویی بوونی ئێرانی فەرهەنگی. (خزمەت بە ناوچەکانی فارس نشین دەکات.)
- لە باری سیاسی و دام و دەزگای ئیداری و بە گشتی بۆروکراسی لە ئێران، بە حوکمی ئەوەی نەهادە حکومیەکان لە ناوەندی ئێران دامەزراون و جێگیر بوونە و مارکسیستی ئێرانی هەولی بۆ دیسێنترالیزە کردنی دەسەهەلات لە رێگەی بونیادنانی سیستەمێکی کۆنفێدێرالی [غەیری ناوەندی] نادات، نەتەوەکانی غەیری فارس بە جۆرێکیتر دەچەوسێنێتەوە و دیسان لە دەسەهەلاتی سیاسی بێبەش دەکرێن. یان باشتر بلێین «کۆمۆنیستە غەیرە فارسەکان» کە خاوەنی شوناس و حافیزەیەکی مێژوویی- ئانتۆلۆژی جیاوازن لە «سوسیالیسمی خۆماڵی و نیشتمانی» خۆیان دادەبرێن و پەیوەندیەکانی بالادەستیی فارسەکان بەسەر ژێردەستەیی غەیرە فارسەکان ئەوجار بە ناوی «دەوڵەتی سوسیالیستی ئێران» تۆکمەتر دەکرێن.
- لە باری کلتوری و بە تایبەت مەسەلەی زمان و خوێندن کە دەچێتە خانەی پەروەردەوە، مارکسیستە ئێرانیەکان

بەدیلێکی گونجاویان بۆ بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ ناسیونالیسمی فەرهەنگی نەتەوەکانی غەیرە فارس پێ نییە، لە حاڵێک دا کە نەتەوە غەیرە فارسەکان باس لە «خوێندن بە زمانی زگماکی» دەکەن و بە فەرمی ناسینی زمانەکەیان لە لایەن دەوڵەتی سوسیالیستی ئێرانیەوە بە لانیکەمی مافە رەوا و بەدیهیەکانی خۆیان دەزانن، لە باشترین حاڵەت دا مارکسیستە ئێرانیەکان تەنیا «خوێندنی زمانی زگماکی» بە رەوا دەزانن و لەوەی بترازێ مافێکی تر قائیل نین. ئیدی چۆن چارەسەری مەسەلەی شوناس خوازانەی نەتەوەکانی غەیرە فارس، وەک خەسارێک دەبینن بۆ چەسپاندنی سوسیالیسم، ئەوە دەبێ بۆخۆیان وڵام بدەنەوە؛ هەرچەن وڵامەکە لای ئێمە روونە و باش دەزانین ئەو بیرۆکەیە پاشماوەی بەجێماوی شۆڤینیزمی فارسیە کە لە فۆرمی چەپ دا سەری هەڵداوەتەوە.

بە پێچەوانەی رەخنەی باو [بە تایبەت ناسیونالیستە کوردەکان]، کێشەی چەپی کوردی رۆژهەڵات ئەوە نییە ئینتمای چینایەتی هەیە و حەول بۆ دروست کردنی کۆمەڵگایەکی یەکسان دەدات، بە عەکسەوە ئەمە خۆی لە خۆیدا ئامانجێکی پیرۆزە و ئەخلاقیشە، کەڵکەڵەی هەبوونی کۆمەڵگایەک کە تێیدا «عەدالەت» دەستەبەر کرابێ یێکێک لەو پرسە گرینگانەیە کە لە فەلسەفەی سیاسی دا بە مەبەستی شەرعیەت دان بە حوکمرانی هاتۆتە بەرباس، واتا بۆ ئەوەی حوکمران دەسەلاتێکی مەشروعی هەبێ و خەڵکیش پەیرەوی ئەو دەسەڵاتە بێ، پێویستە یێکێک لە ئامانجە سەرەکیەکانی حوکمران چەسپاندنی عەدالەت و مامەڵەکردنی یەکسان لەگەڵ تاکەکانی کۆمەڵگا بێ. کێشەکە کاتێک دروست دەبێ کە چەپی کوردی رۆژهەڵات دەبێتە بە پاشکۆ و بەشێک لە جەستەی چەپی ئێرانی. واتا کاتێک دەیهەوێ ببوون و دەرکەوتەی هەبێ، لە بری ئەوەی سیستەمێکی مانادار و واتادار لە هەناوی تێزەکانی مارکس، بۆخۆی بەرهەم بێنێ و لە دۆخی مێژوویی - مەعریفی - ئانتۆلۆژی تایبەت بە خۆ، داڵغەکانی خۆی پرۆبلیماتیزە بکات، دەچێتە پاڵ سیستەمی مانای مارکسیسمی ئێرانی و لە ژینگە - جەهانی ئەو دا خۆی ئاراستە دەکات. لێرەدا مارکسیسمی کوردی رۆژهەڵات، مارکسیسمێک نییە کە چینی کرێکار و زوڵم لێکراوی خۆی واتا پرۆلتاریای کورد رزگار بکات، بەڵکوو دیسان «پرۆلیتاریای کوردی» دەبێ چاوەرێی فریادرەسی «پرۆلیتاریای ئێرانی» [لە واقع دا پرۆلیتاریای فارس] بمێنێتەوە و فەرمانی شۆرش لەوی وەرگرێ. بەجێی ئەوەی سوسیالیسم وەک تاکە رێگەی رزگاری بەشەریەت بۆ خۆی دابمەزرێنێ و دەوڵەتی سوسیالیستی کوردستان بە ئامانجی دوارۆژی خۆی بزانێ، هێز و وزەکانی خۆی چر دەکاتەوە بۆ ئێرانی گەورەی فەرهەنگی لە فۆرمی سوسیالیسم دا. ئێرانێک کە پرۆلیتاریای کوردی هیچ ئینتمایەکی بۆ نییە و بگرە بە حوکمی ئەو چەوساندنەوەی بە دژی کراوە بە ئاستێکی بەرز، لەو چەمکە بێزارە و نایهەوێ دووبارە بچێتەوە ژێر دەسەڵاتی. مێژووی هاوبەش و هەست و سۆزی هاوبەشی کرێکۆڵ و کرێکاری کورد لە گەڵ نیشتمانەکەی خۆیەتی و ژینگە - جیهانەکەشی جیاوازە لەو ژینگە-جیهانەی ئێرانیەکان تێیدا ژیاون. تەنانەت لە باری «پەیوندیەکانی بەرهەم هێنان»یش جیاوازێکی زۆر هەیە؛ سەرمایەداری [هەڵبەت ئەگەر دانی پێدانێین لە کوردستان ئەو قۆناغە تەجروبە کرابێ] لە رۆژهەڵاتی کوردستان بە مێکانیسم و کارگێرێکی جیاواز لە سەرمایەداری سەنعەتی ئێرانی خۆی نیشان داوە، هەروەک لە سەرەتاوە باسمان لە جیاوازیەکانی سوسیالیسمی مائۆیی و لێنینی کرد لێرەشدا ئەشێ باس لە ئێلێمان و توخمە جیاوازەکانی سوسیالیسمی کوردی و ئێرانی بکەین. سوسیالیسمی کوردی رۆژهەڵات پێویستە بە دنیابینی سەرچاوەگرتوو لە پرس و داڵغەکانی کۆمەڵگای خۆی، چارەسەری دۆخی کرێکارانی کورد بکات. پاراستنی بونیاد و چوارچێوە داسەپاوەکانی ئێران و حەول دان بۆ چارەسەری بە پشت و پەنای سوسیالیسمی ئێرانی، ناتوانێ «سەرخان»ـە سیاسی و کلتوریەکان بگۆرێ. هەر ئەو «سەرخان»ـەش رێگرە لەوەی مەفاهیمی تازە لە حەوزەی سیاسی، ئابووری و کلتووری بێتە ناو جوغرافیای سیاسی ناوچەکە.

This moves in a spiral pattern.
The base is generally dominant.

نفت ما را بیچاره کرد!

ڕێباز چالاکی

پس از پایان نخست وزیری «امیر عباس هویدا» در سال ۱۳۵۶ و واگذاری ریاست دولت به «جمشید آموزگار»، یکی از مقامات بانک مرکزی نزد نخست‌وزیر جدید می‌رود و از یک خطای فاحش در سیاست ارزی دولت هویدا پرده برمی‌دارد. وی به جمشید آموزگار هشدار می‌دهد که این خطا یعنی «تثبیت نرخ اسمی دلار در طوفان تورمی نیمه اول دهه پنجاه» جز با افزایش نرخ دلار از هفت تومان به ۱۱ تومان قابل جبران نخواهد بود. نخست‌وزیر جدید استدلالات این مقام بانک مرکزی را می‌پذیرد، اما از وی می‌خواهد که این مسئله را در حضور «شاه» مطرح کند. پاسخ شاه ظاهراً شبیه همان افسانه‌ای بود که از هویدا درخصوص **عدم تغییر قیمت کبریت** یا **خودکار بیک** در ۱۳ سال دوره نخست‌وزیری وی نقل شده است. شاه به نخست‌وزیر اقتصاددان تشر می‌زند که «هویدا ۱۳ سال نرخ دلار را در هفت تومان تثبیت کرد و حالا شما یک‌شبه می‌خواهید دلار را بیش از ۵۰ درصد گران کنید؟!»

«**میلتون فریدمن**» اقتصاددان شهیر آمریکایی بر این باور بود که دولت‌ها هیچگاه نمی‌توانند در درازمدت سیاست‌های پوپولیستی خود را که مبتنی بر ثبات منحصری چند کالای خاص و اساسی است، ادامه دهند و بلاخره فنر این عوام فریبی با شتاب بسیار زیادی درمی‌رود.

فریدمن بر این باور بود که اقتصاد یک کشور به مانند یک بادکنک در حال باد کردن است؛ بدین صورت که اگر یک بادکنک در حال باد کردن را از یک نقطه با انگشتتان فشار دهید، ظاهراً از برآمدگی آن نقطه جلوگیری کرده‌اید، اما به محض اینکه از فشار دادن آن نقطه دست بردارید، آن ناحیه سریعاً با سایر سطوح همگن می‌شود؛ حال این را به اقتصاد ایران تشابه دهید، دولت در ۵۰ سال گذشته با ثبات نرخ ارز و انرژی در طی دوره‌هایی مقطعی توانسته است ثبات نسبی در بازارها و مواد مصرفی پدید آورد، اما همواره این ثبات‌ها بیشتر از ۵ سال دوام نیاورده است و به محض اینکه دولت توانایی خود را برای نگهداری این ثبات مصنوعی از دست داده است، قیمت‌ها در مدت بسیار کوتاهی بعد از ثبات مصنوعی، با شتاب بسیاری جهش یافته‌اند.

تمام شواهد تاریخی گویای آن است که از شکوفایی اقتصادی دهه ۴۰ که با معماری «**علی‌نقی عالیخانی**» وزیر اقتصاد ایران (۱۳۴۲ تا ۱۳۴۸) و نه هویدا یا شاه شکل گرفت، در پایان دولت هویدا، جز ویرانه‌ای باقی نمانده بود. این ویرانی اقتصادی اگرچه در دلارباران نفتی دهه پنجاه و سیل واردات از چشم مردم پوشیده ماند، اما بیماری هلندی ناشی از جشن دلارهای نفتی، نهال نوپای تولید در اقتصاد ایران را خشکاند و انبوهی از ورشکستگی را به ارمغان آورد.

شاید بسیار شنیده یا دیده باشید که در دولت فلان شخص همه فقیرتر شدیم و سفره هایمان خالی‌تر شد، اما واقعیت کمی با تفاسیر متفاوت است؛ صد البته که این ناکارآمدی تأثیر بسزایی در کوچک‌تر شدن سفره- هایمان دارد اما این وضعیت یک بیماری مزمن است که قریب به پنجاه سال است با گوشت و خون اقتصاد ایران عجین گشته است. سال ۱۳۰۸ زمانیکه لایحه‌ی «**قانون اجازه تفتیش و نظارت بر خرید و فروش اسعار (ارزهای) خارجی**» در مجلس وقت تصویب شد، خرید و فروش و نگهداری ارز توسط مردم ممنوع شد و صرفاً به انحصار دولت درآمد، این شروع ماجراست؛ زمانی که نفوذ دولت در اقتصاد نهادینه شد و «اقتصاد دولتی» پدید آمد؛ این بود که دولت صاحب ارز شد و من باب میل خود آن را خرج می کرد.

شوک نفتی ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۲ باعث شد که درآمد نفتی از یک میلیارد دلار فراتر برود این پول هنگفت شاهنشاه را دچار تکبر کرد و باعث شد بیماری مزمنی به جان اقتصاد نوپای ایران بیاندازد که در جهان آن را **بیماری هلندی** می‌نامند.

در بیماری هلندی دولت با فروش منابع طبیعی علی‌الخصوص نفت درآمد هنگفتی به دست می‌آورد؛ طبیعی است، سیاستمدار کارش عوام‌فریبی است، آن‌ها این درآمد سرشار را که مفت به چنگ آورده‌اند یا به **بودجه عمومی** تزریق می کنند یا دست به **واردات سنگین** می‌زنند که دو مشکل به وجود می آورد یک **رشد نقدینگی** و دو **صنعتی زدایی و ورشکستگی تولیدات داخلی**.

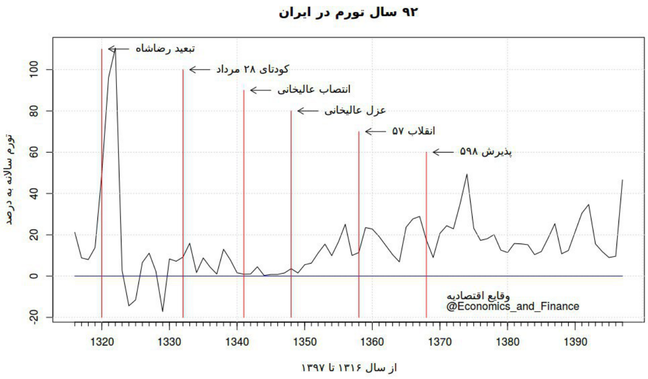
دولت فخیمه جناب هویدا با درآمدهای نفتی توانست **تورم زیر ۵ درصدی ایران را در دهه‌ی ۴۰ به بیشتر از ۲۰ درصد در سال های ۵۵ و ۵۶ برساند؛** چرا؟ چون آریامهر می‌خواست ما را به دروازه‌های تمدن برساند. ایشان می‌فرمودند که «**آنقدر پول داریم که حتی می‌توانیم مشکلاتمان را بخریم!**» این در حالی بود که کارشناسان سازمان برنامه در سال ۵۳ در کنفرانس رامسر هشدار داند که تزریق پترودلار جهت توسعه-طلبی‌های بلندپروازانه شاه پیامدهای نامطلوبی به همراه می‌آورد، زیرا اقتصاد ایران ظرفیت آن را ندارد؛ آنها به صراحت گفتند که «**اگر این پول‌ها (درآمدهای نفتی) را به اقتصاد تزریق کنید، انقلاب می‌شود**» و اینگونه نیز شد. با کاهش شدید قیمت نفت در سال ۵۶ درآمدها کاهش و رکود تورمی اقتصاد را دامن گیر کرد؛ یک سال بعد نیز انقلاب شد!

در دهه ۵۰، شاه عملاً سیاستگذاری اقتصادی را در دست گرفت. اما درک او از اقتصاد چهار اشکال داشت:

۱- محدودیت منابع تولید را نمی‌پذیرفت، لذا آنقدر اعتبار بانکی ارزان به صنایع داد تا تورم بالا دامنگیر اقتصاد شد.
۲- می‌خواست با دلارهای نفتی توسعه ایجاد کند، لذا اقتصاد را به بیماری هلندی مبتلا کرد.
۳- برای مسائل اقتصادی، ریشه سیاسی و راه‌حل امنیتی قائل بود و به نوعی اسکیزوفرنی اقتصادی دچار شده بود.
٤- گران فروشی را علت تورم می‌دانست، در حالیکه گران‌فروشی معلول تورم است. علت تورم، رشد نقدینگی است.

این چهار اشتباه، در نهایت ترمز اقتصاد کشور را کشیدند؛ به‌نحوی

که در سال ۵۶، رشد اقتصادی متوقف شد، بیکاری افزایش یافت، و تورم به بیشتر از ۲۰ درصد رسید. در طول چهل سال بعد، همین اشتباهات بارها در سیاستگذاری اقتصادی ایران تکرار شدند تا تورم و بیکاری مزمن بلای جان مردم شود، با این تفاوت که در آن زمان خیره سری آریامهر باعث شد، اکنون تز و رساله‌ی کارشناسان و مشاوران وزارت اقتصاد، بانک مرکزی و سازمان برنامه و بودجه!

اینگونه شد که دلارهای نفتی به جای آن که موجب آسایش مردمان این کشور شود، باعث فقیرتر شدن‌مان شد؛ این رابطه معکوس میان عملکرد و ثروت طبیعی را **نفرین منابع طبیعی** می‌نامند.

یک دولت سالم، با درآمدهای مالیاتی اداره می‌شود. درآمد چنین دولتی، با رشد اقتصاد بیشتر می‌شود؛ اما دولتی که با پول نفت اداره می‌شود، از مالیات مردم بی‌نیاز است، متعاقباً رشد اقتصادی هم نفع خاصی برایش ندارد و با اینکه حرف از رشد اقتصادی، ورد زبان چنین دولتی است، اما اقدام عملی برای رشد اقتصادی صورت نمی‌دهد. **برای تثبیت قدرت یک دولت نفتی، فقط کافی است مردم را در یک رضایت نسبی نگه داشت؛ برای راضی نگه داشتن مردم، دولت باید این «احساس» را در مردم ایجاد کند که درآمدشان برای یک زندگی خوب کافی است.**

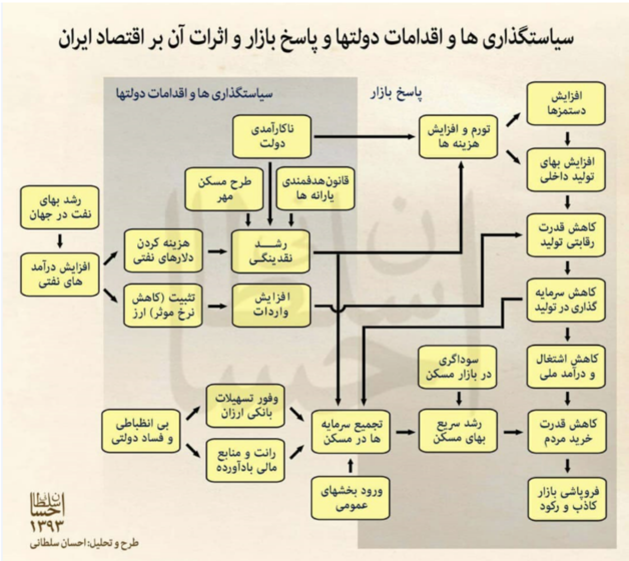
از سال ۵۳ که نفت گران شد، دولت از محل درآمد نفتی، نرخ دلار را سرکوب می‌کرد تا اجناس وارداتی ارزان باشد و گاهی به اسم تنظیم بازار، خود مستقیماً اقلام خوراکی وارد می‌کرد و زیر قیمت بازار توزیع می‌کرد. در واقع به پشتوانه ثروت نفتی، کالاها را ارزان می‌کرد تا قدرت خرید مردم بیشتر از تولید اقتصادیشان بشود.

البته دولت‌های مدبر ایران به لطف تثبیت نرخ ارز یا بهتر بگوییم «دکّان ارزان فروشی دلار» برای چینی‌ها و ترکیه‌ای‌ها اشتغال بسیار خوبی پدید آورده و کارآفرین و تولیدکننده داخلی را به خاک سیاه نشانده‌اند. حتماً شنیده‌اید که می‌گویند: «تو ایران کار صنعتی جواب نمی‌ده، دلالی بهتره.» دلیلش **سیاست سرکوب ارزی** است.

واردات اقلام خوراکی هم کشاورز را بیچاره کرد، این شد که کشاورزها یا زمین‌شان را فروختند و به شهر مهاجرت کردند یا اگر به کشاورزی ادامه دادند، جزء فقیرترین دهک‌های جامعه شدند.

بدین ترتیب، نفت دولتی اقتصاد را بهم ریخت، مردم را فقیر کرد و به یارانه‌های دولت وابسته‌شان کرد. نیم قرن است که مردم از دولت می‌خواهند که فکری به حال معیشت‌شان بکند و از بیکاری نجات‌شان بدهد، اما هر سال معیشت مردم سخت‌تر، نرخ بیکاری بیشتر و کالا گرانتر شده است.

رشد نقدینگی ناشی از تبدیل دلارهای بادآورده نفتی به پول داخلی، مسیر جذب نقدینگی را از سرمایه‌گذاری در صنعت و بخش‌های تولیدی به جیب مردم تغییر می‌دهد.

از طرفی دولت توانایی واردات زمین و مسکن ندارد، پس بخش عظیمی از این پول پاشی به اقتصاد سبب می‌شود که قیمت خانه و زمین بسیار بالا برود و چون زمین و مسکن بخش اعظمی از اقتصاد را به خود اختصاص داده است، گام بعدی نیز که صرف هزینه قابل توجهی جهت مسکن یعنی خرید یا اجاره است پس اول بیکار و فقیر شدیم و سپس سرپناه مناسب مان را از دست دادیم؛ البته به لطف نفت!

تورم اساساً یک پدیده پولی است و در کل رشد نقدینگی (به‌عنوان افزایش تقاضا) و نیز کاهش تولید به علت افزایش هزینه، تورم را به وجود می‌آورند.

در تمام دنیا بانک مرکزی با توجه به سیاست گذاری‌های پولی خود می‌توانند به رشد نقدینگی در جامعه به عنوان سیاست‌های انبساطی در زمان رکود و نیز با جمع‌آوری نقدینگی در سطح جامعه به عنوان سیاست‌های انقباضی موجبات اشتغال زایی، رشد اقتصادی، ثبات قیمت‌ها و ثبات بازارهای مالی و ارزی را به وجود آورد که از آن به عنوان تغییرات نرخ بهره یاد می شود این ابزار در تمامی اقتصادهای دنیا در اختیار بانک‌های مرکزی قرار دارد که کشور را به سمت اهداف بالا سوق می‌دهند، اما بانک مرکزی ایران بیشتر به یک ماشین چاپ پول شبیه است.

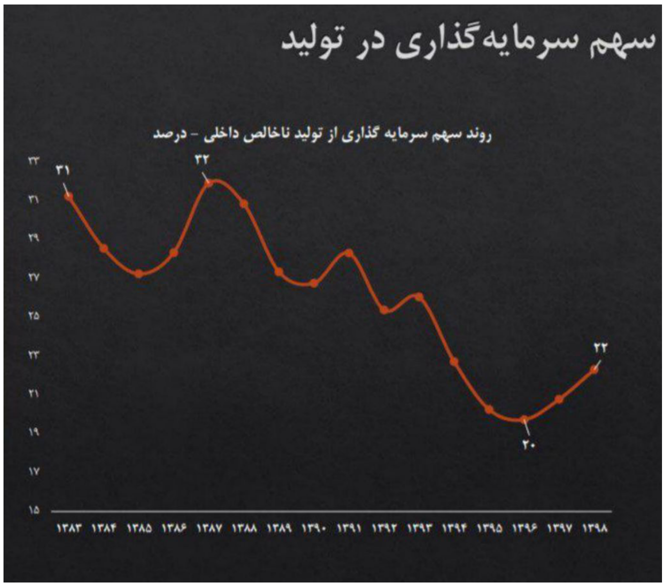
دولت ایران در طی پنجاه سال گذشته با استقراض از بانک مرکزی -بخوانید غارت اموال عمومی- و تزریق ریال بی‌پشتوانه به بودجه عمومی موجبات تشدید تورم و کوچک‌تر شدن سفره‌های مردم را فراهم کرده است.

از طرفی دیگر بانکهای دولتی با پرداخت سودهای موهومی [گاهی

تـا بیشـتر از ۲۵ درصـد سـالانه]، پول‌هـای کلان را از بخش‌هـای تولیـدی بـه سـمت خـود کشـیده و رکـود را در تولیـد رقـم زده‌انـد؛ **ایـن بانک‌هــا چــون بخــش تولیــدی را بــه رکــود برده‌انــد، پــس ســود سرمایه‌گذاری‌هایشــان کفــاف ایفــای تعهداتشــان را نمی‌دهــد، همچنیــن عــدم بازگشــت وام‌هــای کلان پرداختــی بــه دلیــل عــدم نظــارت صحیــح بانــک مرکــزی، بانک‌هــا را ناچــار بــه خلــق نقدینگــی از طریــق افزایــش پایــه پولــی (پــول بیــن بانکــی) کــرده اســت.**

تامیـن منابـع ریالـی بودجـه در ایـران، مسـتلزم فـروش درآمدهـای نفتـی بـه بانـک مرکـزی اسـت. اگـر درآمدهـای نفتـی دولـت افزایـش یابـد بـه سـبب آنکـه سـاختار اقتصـادی کشـور دولتـی اسـت، یعنـی دولـت بـه عنـوان بزرگتریـن تولیدکننـده و مصرف‌کننـده عمـل می‌کنـد، پـس مخـارج‌اش را افزایـش و تقاضـا در اقتصـاد چنـد برابـر می‌کنـد و نـام آن را **رشـد اقتصـادی** می‌نهـد! در حالـی کـه رشـد اقتصـادی زمانـی رخ می‌دهـد کـه ارزآوری دولـت و جامعـه ناشـی از تولیـد داخلـی و تجـارت باشـد نـه تغییـر منطـق اقتصـادی و ایجـاد تقاضـای کاذب! آنچـه کـه سـال ۹۵ و ۹۶ رخ داد.

حـال فـرض کنیـد بـه هـر دلیلـی از جملـه کاهـش شـدید قیمـت نفـت یـا کاهـش فـروش در اثـر تحریـم یـا کاهـش تقاضـای جهانـی بـه دلیـل یـک پاندمـی یـا تغییـر رویکـرد بـه انـرژی هـای نـو، ایـن درآمـد بـادآورده دیگـر سـر از سـفره دولـت درنیـاورد؛ چـه مـی شـود؟ دولـت دیگـر نمی‌توانـد دلارهـای نفتـی را بـه بانـک مرکـزی بدهـد، پـس بـرای تامیـن بودجـه، دولـت بانـک مرکـزی را مجبـور بـه چـاپ پـول می‌کنـد؛ پـس ایـن نـرخ هـای تصنعی شـاید بتوانـد مدتـی کوتـاه بـرای اقتصـاد شـور شـوق بسـازد، امـا مسـکنی بیـش نیسـت. شـوک‌های نفتـی ۵۲ تـا ۵۶ و نیـز ۸۴ تـا ۹۰ ایـن گفتـه‌هـا را تاییـد می‌کننـد.

سـوأل اینجاسـت کـه چـرا هیچـگاه اصـلاح سیاسـت‌ها مـد نظـر قـرار نمی‌گیـرد؟ شـاید بتوانیـم اینگونـه پاسـخ بدهیـم کـه تمرکـز بـر روی رفـاه عمومـی -بخوانیـد عوام‌فریبـی- بـه جـای تقویـت بنیـه تولیـد، تـر و خشـک را بـا هـم سـوزانده اسـت.

حجـم پـول در گـردش همیشـه بـا تولیـدات و خدمـات یـک سیسـتم اقتصـادی متناسـب اسـت و اگـر رشـد پـول بیشـتر از رشـد تولیـدات و خدمـات یـک جامعـه باشـد، قیمـت هـا بـه انـدازه رشـد پـول [یـا شـاید در اثـر شـوک اقتصـادی بیشـتر] افزایـش یافتـه تـا بـه نـرخ تعادلـی خـود برسـند و تـورم را حاصـل کننـد.

آثـار ناشـی از تثبیـت قیمت‌هـا حتـی در دوره‌ی تثبیـت نیـز بـه ثبـات عمومـی قیمت‌هـا کمکـی نمی‌کنـد. وقتـی دلالـی بـه جـای تولیـد، کمـال می‌یابـد؛ زمانـی کـه بازرگانـی بسـی بیـش از تولیـد مجـال می‌یابـد، تولیـد ناخالـص داخلـی و به‌دنبـال آن درآمدهـای دولتـی فـرو می‌کاهـد؛ کسـری بودجـه‌ی دولـت و متعاقبـاً اسـتقراض دولـت از بانـک مرکـزی فزونـی می‌یابـد. نقدینگـی بی‌افسـار می‌شـود و اقتصـاد بـه مشـکل تـورم دچـار می‌شـود.

شـاید بـرای برخـی ایـن شـبهه پیـش بیایـد کـه خـب بلاخـره ثبـات قیمـت دلار بهتـر از آن اسـت کـه قیمـت آن توسـط دلالان هـر روز بـالا بـرود و در نهایـت ارزش پـول ملـی روز بـه روز پاییـن‌تـر بیایـد؛ امـا بایـد بـه ایـن مسـئله قائـل شـد کـه بانـک مرکـزی بـا تزریـق پتـرودلار بـه بـازار نمی‌توانـد ارزش پـول ملـی را مصنوعـی بـالا نگـه‌دارد، زیـرا کـه **تخریـب پـول ملـی پدیـده‌ای اسـت کـه در اثـر نیـروی فرسـاینده تـورم اتفـاق می‌افتـد، نـه در اثـر افزایـش نـرخ ارز!**

متاسـفانه مشـکلات اقتصـادی نیـروی اندیشـیدن بـه آزادی‌هـای فـردی و اجتماعـی را از مـردم ایـران گرفتـه اسـت. آنچـه کـه می‌توانـد شـکوفایی اقتصـادی را بـه جامعـه و مـردم برگردانـد، **اعطای آزادی‌های اساسـی و حقـوق شـهروندی و نیـز ایجـاد یـک بـازار آزاد واقعـی بـدور از مرکزگرایـی و نـگاه امنیتـی** اسـت. حکومـت بایـد بـه ایـن مسـئله قائـل شـود کـه نیازمنـد **تغییـرات اساسـی در حکمرانـی داخلـی، گسـترش روابـط اقتصـادی اسـتراتژیک بیـن المللـی بلندمـدت، افزایـش تجـارت خارجـی مؤثـر و جلوگیـری از خصولتـی شـدن فعالیت‌هـای اقتصـادی گـردد،** اسـت.

مسئله‌ی کورد و شهروندی در ایران

هادی قادرنژاد

دیر بازیست که گفتمان مسلط و حاکم در ایران کوردها را «مرزداران رشید»، «شجاع»، «مهمان نواز» و «غیورترین قوم ایرانی» می نامد، از این زاویه‌نگاه، کوردها آدمهای صاف، ساده و مهربانی هستند که دارای سنت و فولکلور مشخصی بوده و فرهنگ بومی قابل ستایشی دارند. می‌توانند صدا و سیمای محلی داشته باشند و خواسته‌های فرهنگی و زبانی خود را در آن مطرح کنند. عناصر هویت بخش فرهنگی نظیر لباس، موسیقی، هنر و ادبیات خود را تحت نام فرهنگ قومی یا محلی شکوفا کنند و البته سالانه بودجه‌ی ناچیزی را در همایش‌ها و فستیوال‌ها صرف تعالی آن کنند.

این نگاه و ذهنیت از انسان کورد، شهروند بودنش را زیر سوال می‌برد و آن را به بعضی از عناصر فرهنگی تقلیل می‌دهد. انسان کورد در این گفتمان؛ روستایی، سنتی، شهر ندیده و بومی به شمار می‌آید بطوریکه با ساماندهی جایگاه آن در نظامی از معانی، استعاره‌ها و ایماژها در سایه‌ی کلماتی همچون «سلحشور»، «غیور»، «مهمان نواز»، «شجاع» دست به استحاله‌اش می‌زند و او را از دایره‌ی «شهروندی» خارج می‌کنند. این در شرایطی است که «شهروند»، انسانی عادی و اما محق است که احتمال اینکه خطا بکند، مبارز و شجاع و غیور نیز نباشد در او وجود دارد، و چه‌بسا این انسان می‌تواند مهمان نواز هم نباشد.

معمولاً، مجموعه صفاتی مانند «شجاع، غیور، دلیر مرد و مرزدار» را نه به یک «شهروند» بلکه، به یک شخصیت نظامی، همچون سرباز، رزمنده، سپاهی و سرلشکر نسبت می دهند. «شهروند» اساساً مفهومی سیاسی است که رابطه‌ی فرد با دولت را مشخص می‌کند. در این رابطه، فرد حقوق سیاسی مشخصی دارد و دولت ملزم است آن حقوق را پاس داشته و در جهت برآوردن آن گام بردارد. فردِ شهروند مسئول حال، آینده و سرنوشت خویش است و این حق می‌بایست به عنوان حقی بنیادین به رسمیت شناخته شود.

نخستین گام در ساختن ذهنیت شهروندی از انسان کورد، تمیز دادن آن از سربازان و رزمندگان است. همچنین می‌بایست علاوه بر تاکید صرف بر المان‌های فرهنگی، هویت سیاسی آن را نیز از طریق برساخت واحدهای سیاسی مستقل برجسته ساخت.

همان گونه که هانا آرنت فیلسوف آلمانی میگوید، «امروزه یک فرد بدون تعلق به یک دولت، شهروند محسوب نمی شود، و چه‌بسا در شرایط بحرانی، انسان هم به شمار نمی‌آید». بنابراین در شرایطی که داشتنِ نهاد سیاسی دولت، پیش شرط و پشتوانه‌ای برای انسانیت و بودنِ فرد در دنیای امروز می‌باشد، فقدان آن به معنای ماندن در حاشیه‌ی تاریخ و نمایانگر بی‌وجودی است.

از اینرو تنها راه چاره، شکستن عنصرهای موجود در گفتمان کوردولوژی (کردشناسی) گفتمان حاکم، و حرکت به سوی ایجاد حاکمیت مستقل خودی که می تواند شأن و کرامت را به انسان کورد باز گرداند، می باشد؛ تنها در چنین چارچوبی است که مفهوم «شهروند»، توانایی عینیت بخشی به وجود و بودنِ چنین انسانی را، با حداقل معیارهای موجود جهانی، تضمین می کند.

چەمکی شۆڕش و پرسی مۆدێرن

ئۆلیڤەر داڤیلۆ هۆلمز، وەرگێڕان: ڕێباز سابیر

شۆڕشی فەرەنسی، مانا مۆدێرنەکەی چەمکی شۆڕش ڕووندەکاتەوە. چەمکێک کە بەشێک بوو لە ئەدەبیاتی فکری ئەوروپای پاش سەدەی هەژدە. تا پێش سەدەی هەژدە بۆ لێکدانەوە و ڕاڤەی ڕووداوە مێژووییەکان سود وەر دەگیرا لە دوو کاتیگۆری سروستی پەیوەست بە کات و مێژوو. یەکەم سوڕی گەردوونی (ئەستێرە و هەسارەکان) دووەم سیستەمی پشتاو پشتی خانەدان و ڕەچەلەکی پاشاکان. کات کە تەنها لەچوارچێوەی مێژوودا خۆی دەردەخات. بەرهەمی پێشبینیە فەلسەفییەکان سەبارەت بە کاتی مێژووی بەرئەجامی ئەزمونی -١٧٨٩- بوو. لەو کاتەدا شۆڕشی فەرەنسا وادەهاتە پیش چاو لە گوژم بەخشین بە کاتی مێژووی هەموو ئەزموونەکانی پێش خۆی تێپەڕێنێت.

وشەی شۆڕش مانای جیاواز هەڵدەگرێت. هەم بە مانای شڵەژانی کۆمەلایەتی جەنگی ناوخۆ دێت. هەم بە مانای گواستنەوە و گۆڕانی درێژخایەن لە پێکهاتەی واقعی ژیانی ڕۆژانە دێت. ئەم وشەیە مانایەکی فراوانی لە خۆیدا هەڵگرتوە. هەم ئاماژەیە بۆ کارەساتی سیاسی و کۆمەلایەتی خوێناوی کە چەمکێکە لە جیۆلۆجیادا بەکاردیت. بەمانای ترازان و ڕۆچونی بەشێک لە زەوی. هەم بەکاردێت بۆ دۆزینەوە و نوێگەریە زانستییەکان کە لەو بوارەدا ئەنجام دەدرێت. هەروەها چەمکی (شۆڕش) ئاماژەیە بە دەستکەوتە مێژووییەکانمان لە مۆدێرنیتەدا. لەم وتارەدا هەوڵدەدەین لە کنەکردن و کەشف کردنی ڕیشەی ئەم چەمکە. پێش قۆناغە سەرەتاییەکانی سەرهەدانی شۆڕشی فەرەنسی. بەئامانجی ئاشنابوون بە ڕواڵەتە تایبەتەکانی کە مانا مۆدێرنەکەی ئەم چەمکەیان پێکهێناوە.

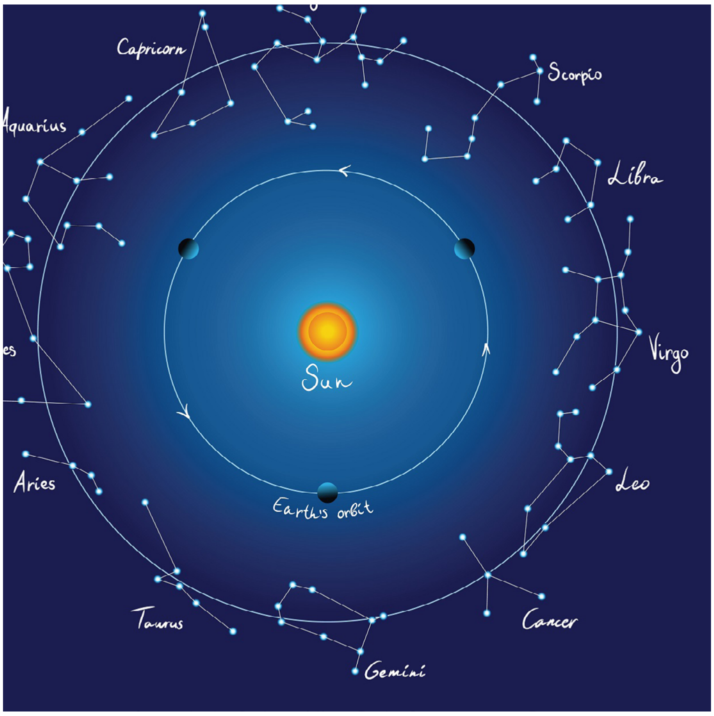
چەمکی شۆڕش ڕیشەکەی یۆنانیە. دوو مانا و دەلالەتی گرنگی لە خۆیدا هەڵگرتوە. واتە گۆڕان شوێنگۆرکێی خۆبەخۆی شتێک. یان جوڵەیەک کە لە کۆتادا بۆ بنەماکەی خۆی دەگەڕێتەوە. بەدرێژایی سەدەی ١٦ چەمکی شۆڕش برەوی گشتی هەبوو. لەنێو شیکاری و لێکدانەوەی جوڵەی تەنە گەردوونیەکاندا مابویەوە. هەتاوەکو کۆپەرنیکۆس تیۆریەکەی خۆی خستەروو. تێدا بە شێوەیەکی زانستی خشتە و هەژماری سوڕی هەسارە و ئەستێرەکانی تێدا ڕوونکردبویەوە. توێژینەوەیەکەیدابە ناوی(شۆڕشە گەردوونیەکان- ١٥٤٣) بڵاوی کردەوە. لەو دەمەوە وشەی (شۆڕشەکان) بۆتە کاتیگۆریەکی هونەری لە ئەستێرەناسی و گەردوون ناسیدا بۆ ڕوونکردنەوەی جوڵە و سوڕی گۆی زەوی. هەم لەرووی بازنەیی و هەم لە ڕووی مەوداوە. هەروەها جوڵەی تەنە ئاسمانییەکان لە پەیوەندیدا بە کاتەوە لەگەڵ یەکتر. کاریگەری بلاوبونەوەی ئەم کاتیگۆریانە لە لێکدانەوە و ڕوونکردنەوەی جوڵەی تەنە ئاسمانیەکان بەشێوەیەکی بەرفراوان بڵاوبوویەوە. لە دەرئەنجامدا بزوونتنەوەی سیاسی لێکەوتەوە. بۆچی خستنە ڕووی بیروڕای جوڵەی گەردوونی نوێی ئەستێرەکان هێندە پەیوەندی بە چالاکی و گۆڕانی کۆمەلایەتی و سیاسیەوە هەبوو بەدرێژایی سەدەی ١٦. جوڵەی سروشتی گەردوون وێنەدانەوەی جوڵەی سەر ڕوی زەوی بوو. گەردووناسی

کۆن و گەردووناسی نویێ ئاوێتەی یەکتربوون. بەو مانایەی وشەی شۆڕش هەم بەمانای جوڵەبوو هەم بەمانای گەڕانەوە بۆ خاڵی دەستپێک بوو. هەر بۆیە وشەیەکی زۆر گرنگبوو بۆ تێرمۆنۆلۆژیای سیاسی سەبارەت بە گۆڕانی دەسەڵات. گۆڕانی باوەڕگەلێک بەئامانجی گواستنەوەو گەشەسەندنی سیاسی کە لە دۆخێکی بازنەیی و جەبریدابوو.
وشەی شۆڕش پێ بە پێ بە تێرمنۆلۆژیای سیاسی سەدەی حەڤدە شێوەی دەبەخشی. بەتایبەت لە کۆنتێکستی مشتومر و هەڵسەنگاندنی بڕیارەکان لە دامزراندنی شۆڕشی (پیوریتانەکان) ساڵی ١٦٤٨. هەروەها شۆڕشی شکۆمەندی ساڵی ١٦٨٨. هەندێ لە تیۆریسیانەکان پێیان وایە، گرفتە سیاسییەکان وێنەدانەوەی جوڵەی فەلەکین. گواستنەوەی ئەم مانایەی فەلەک ناسی بۆ مێژووی سیاسەت لە کارەکانی -ئیدوارد هاید-، کونت کلارندن-دا دەبینرێت. وەک کتێبی (مێژووی ڕاپەرینەکان و جەنگی ناوخۆی ئینگلتەرا). کلارندن لەم کتێبەدا ئاماژە بەهێزێک دەکات کە بە ژێرخانی ڕوداوەکانی ساڵی ١٦٦٠ ناوی دەبات. کلارندن دەڵێت ئەو هێزە کە بۆتەهۆی جوڵانەوەکانی بیست ساڵی کۆتای

بەهۆی سەرکەوتنی هەسارەی شەیتانی یان هەسارەی شومەوەیە. هەرچەندە کلارندن ئەم هەسارە شەیتانیە بە هۆکاری ئاژاوە و کارەساتەکانی ئەم ٢٠ساڵە دەزانێت. بەڵام ئەم سەرهەڵدان و ڕاپەرینانە بە هۆکاری دوبارە نوێبونەوە و تازە بوونەوە ناوزەندەکات. بەتایبەت پاش گەڕانەوەی کۆتایی ستیوارتەکان بۆ دەسەلات. تۆماس هۆبز لە نێو ڕوداوە مێژووییەکاندا مشتومڕی سەردەمی نووسەرە سیاسییە کلاسیکیەکانی دیتبوو. ئەو دەربارەی مشتومڕە لەبیرنەکارەکانی جەنگی ناوخۆ دەڵێت؛ من لەو شۆڕشەدا بینەری ڕۆژگاری دەسەڵاتی فەرمان ڕەوابووم. بە دەستی دوو ستەمکار. باوک و کور. واتە لەپاشای کۆچکردووەوە بۆ کور.... واتە گوێزانەوەی دەسەڵاتی پاشا چارلزی یەکەم بۆ پەرلەمانی درێژ ماوە کە لەساڵی(١٦٤٠-١٦٦٠) چالاک بوو. هەروەها لەم پەرلەمانەوە بۆ ئەم پەرلەمانی دواتر. لەم پەرلەمانەشەوە بۆ ڕیچارد کەرامۆڵ و لەپاشاندا دوبارە لە ڕیچارد کەرامۆڵەوە بۆ پەرلەمانی دواتر. وە لە مەوە بۆ پەرلەمانی درێژ خایەن. لەمەوە بۆ پاشا چارلزی دوەم. کە دەسەڵاتی زۆر لەدەستدا مایەوە. لەبەرامبەردا ئاماجنی کۆتای ٢٠ ساڵەی شۆڕش. لەواقیعدا دوبارە گێرانەوەی دەسەڵاتی پێشوو بوو. هەروەها گێرانەوەی یاسای پێشو واتە گەڕانەوەی یاسای بنەڕەتی و حەقیقی.

هۆبز لە سەردەمی خۆیدا یەکێک لە ڕەهەندە جەوهەریەکانی وشەی شۆڕشی دەرخست. بەوشێوەیەی زەمینەسازی بۆکرد کە لای تیۆریسیانە کلاسیکەکان هەبوو. بۆ وێنە: ئەفلاتون لە دیالۆگی (تیمائۆس)دا شتانێک دەڵێت کە بەتەواوی نیشانی دەدات تیۆریسیانەکانی سەدەی ١٧ سودی تەواویان لە ئەفلاتوون وەرگرتوە. بەتایبەت وتەکانی دەربارەی سوڕی گەردوون و تەنە ئاسمانیەکان.

هەسارەی مانگ ماوەی یەک مانگی دەوێت بۆ سورانەوە بەدەوری خولگەکەی خۆیدا تا دەگات بە خۆر. هەروەها خۆر ماوەی یەک ساڵی دەوێت بۆ سورانەوە بەدەوری خولگەکەی خۆیدا. مرۆڤەکان هەندێکی کەمیان نەبێت لەسوڕی هەسارەکان و تەنە ئاسمانیەکان تێنەدەگەیشتن. کە توانای ڕێکخستنی ڕۆژەکانی ساڵیان هەیە. هەروەها لە یەک ساڵی تەواودا هەر هەشت هەسارەکا سوڕی خۆیان تەواو دەکەن و دەگەڕێنەوە بۆ خاڵی سەرەتای خولگەکانیان. ئەمە هەمان سوڕی گەردوونیە کە بۆ هەمیشە بە یەکسانی دوبارە دەبێتەوە. بەکورتی گشت ئەستێرەکان کە لە بۆشای گەردووندا دەسوڕێنەوە. ئەو پەیامە دەگەیەنن کە ئافرێنراون بە مەبەستی زیندوو ڕاگرتنی جیهان. ئەم زیندو بوونەش لەڕێگەی دەرهاوێشتەکانی ئەقڵەوە دەتوانرێت باشتر بکرێت.

ئەم بەکارهێنانەی چەمکی شۆڕش لە ڕێگای ئەم لێکچواندنەوە بۆیە پێوەری ڕوداوەکانی ساڵی ١٦٨٨. فەلەکناسی نوێ و سیاسەتی نوێ یەکانگیربوون. جۆن لۆک ماهیەت و ڕۆڵی چەمکی شۆڕش لە (نامەی دووەمی دەولەتی مەدەنی)دا دەخاتە ڕوو کاتێک ڕایدەگەیەنێت: بێ دەربەستی و گوێنەدانی خەڵک لە ڕیشەکێشکردنی بنەمای یاسایە کۆنەکان لە بەدیهاتنی زۆرێک لە شۆڕشەکاندا دەبینرێت. هەم لە سەردەمی پاشاکانی ئەم سەدەیە و هەم پاشاکانی سەدەکانی ڕابردوو. بەم هۆیەش کۆی کۆشش و هەوڵەکان بێ ئەنجام بوون. هەر ئەم هۆکارەش ئێمەی گەڕاندەوە ژێر دەسەڵاتی مەرجداری پاشا کۆنەکان. لە ساڵی ١٦٩٤ لە چوارچێوەی زمانی ئەکادیمی فەرانسادا وشەی (شۆڕشی-هەسارەیی) جێگیر کرا. ئەم چەمکە بەشێوەیەکی ڕۆتینی و سادە لەنێو ئەنجومەنی یاساداناندا ناسێنرا. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بەکارهێنانەی جۆن لۆک. شۆڕشی سیاسی مانای دووبارە تێهەڵچوونەوەی وەرگرت. لە پەیوەندیدا بە دوبارە بنیاتنانەوەی فۆرمە یاسایەکان. ئەویش لەبەرامبەر شڵەژان و ڕاپەرینە کۆمەلایەتیەکان نەک بە مانای سەرهەڵدانی شۆڕش. مانای کۆتایی چەمکی شۆڕش وەک وەرچەرخانی کۆمەلایەتی بە درێژایی سەدەی هەژدە گۆڕانی بە سەردا هات.

یەکێک لە دەستکەوتە گرنگەکانی فەرەنسا کە گەشەی هزری مرۆڤی لەڕێگەی ڕۆشنگەریەوە فەراهەم کرد. (ئینسایکلۆپیدیا)ی شکۆمەندی فەرەنسی بوو. کە لە ٢٢ بەرگدا لە نێوان ساڵانی ١٧٥١-١٧٧٧-بڵاو کرایەوە. مێژوی ئارگۆمێنتسازی فیکر کە لەم ئینسایکلۆپیدیایەدا بڵاکرایەوە کۆمەکیەکی بێ پایانی کرد بە گوتاری سەدەی ١٨ دەربارەی چەمکی شۆڕش.

لە وتارێکدا لیڤی دیژۆکور کە لەم ئینسایکلۆپیدیایەدا بڵاوکراوەتەوە. دەربارەی وشەی شۆڕش دەڵێت؛ ئاماژەیەکە لە فەرهەنگی سیاسیدا سەبارەت بە گۆڕانی بەرچاو کە لە سیستەمی فەرمان ڕەوای دەوڵەتێکدا ڕوودەدات. ئەم مانایە

بەرهەمی شۆڕشی ئینگلیزی بوو. بەبڕوای نوسەر ئەو گۆڕانکاریانەی ڕویاندا لە پێکهاتە بنەڕەتیەکانی سیاسەت بەهۆی ماناو دەلالەتەکانی ئەم چەمکەوە بووە. هەروەها دەڵیت؛ ئەستەمە هەر دەولەتێک بتوانێت کەم و زۆر پێش لەسەرهەڵدانی شۆڕش بگرێت. لە درێژەی نوسینەکانیدا دەڵێت بەریتانیای مەزن شۆڕشی زۆری تێپەڕاندوە. ئینگلیزەکان ئەم ناوەیان تایبەت کردوە بەڕوداوەکانیساڵی ١٦٨٨. کەلەودەمەدا -ولیامی سێهەم- واتە شازادە –ئاڕەنج- لەجێی باوکی هاوسەرەکەی واتە جەیمز ستیوارت چۆتە سەر تەختی پاشایی. بە وتەی لۆرد بالینبۆرگ ڕاڤە هەڵەکانی پاشا جیمز سەرهەڵدانی شۆڕشی زەروری و کردەیی کردبوو. ئەم بەدچارەسەرییە سەرچاوەی نابووتکردنی کۆی ڕابەرانی پێشوو بوو. ڕیشەی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ملکەچی کوێرانە بۆ پاپای مەزن و دەسەڵاتخوازی شازادەکان. کە بویە هۆی ئەوەی گوێ بە هیچ هۆشداری و ئاگادار کردنەوەیەک نەدەن. ئەمەش بە دورخستنەوەی خانەدانەکان دەستیپێکرد. ئەم دورخرانەوەیەش بۆیە هۆی زەوتکردنی دەسەڵات لەلایەن کەرامۆڵەوە. دەسەڵاتی کەرامۆڵ بەهۆی شۆڕشی پێشووەوە بەدەست هاتبوو. هیچ پەیوەندیەکی بە بۆنەکانی بەدەست هێنانی ئازادیەوە نەبوو. لەگەڵ ئەوەشدا بەدەربوو لە هەر بەڵگەو دانپێدانێکی ئایینی.

دالامبیر لە وتارێکیدا بە ناوی (لەستایشی- مۆنتیسکۆدا) لەو دەمەی لە ژیاندابوو دەڵێت تێرمنۆلۆژیای سیاسی دەوڵەت_نەتەوە پاشەکشەی بە دەسەڵاتی ئیمپراتۆرەکان کرد. دالامبێر لە توێژینەوەکەیدا بەگەڕانەوە بۆ (سیاسەتی-مەعقول)ی مۆنتیسکۆ و شیکاری بازنەیی مێژوو. هۆکاری باڵادەستبوون و دارمانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆم بە بەرئەنجامی ئەم بنەمایەیە لێکدەداتەوە و دەڵێت (ئیمپراتۆرەکان دەبێت وەک مرۆڤەکان گەشە بکەن و پیربن و بمرن). بەڵام زەرورەتی شۆڕش هۆکارگەلێکی نادیاری لە پشتەوەیە کە لە بەرچاوی ئێمە بە ناڕوونی وتەماوی ماوەتەوە. تەنها بە پێی تێپەر بوونی کات ڕوندەبێتەوە. ئەم نادیاریە ورد و ڕواڵەتیە تەنانەت بۆ هەندێ لە هاوسەردەمەکانیش ناڕوونە. لەم لایەنەوە هیچ شتێک هێندەی مێژووی کۆن لە مێژووی مۆدێرن ناچێت.

دەیڤید هیوم لە نوسینێکیدا لەپەیوەندیدا بە گەڕانەوە بۆ دەسەڵاتی ڕەها، لە فۆرمە جیاجیاکانی دەوڵەت بەباشتر دەزانێت هەر بۆیە دەنوسێت (وابەلاوە کە هەر دەسەڵاتێک دەبێت کۆتای بێت. چۆن مەرگ بۆ جەستەی ئاژەڵەکان ناچاریە. بەهەمان ئەندازە بۆ جەستەی سیاسیش بەم چەشنەیە). بەرمەبنای ئەم ڕاڤە و شیکاریە جیهانی سیاسەت کە شۆڕش لە نێویدا ڕودەدات. جیهانێکی ڕێکخراو دوبارەبۆوەیە بەپێی ئەم یاسایە دەچێت بەڕێوە. مێتافۆری -سروشتیبوونی شۆڕش-ی سیاسی بەرمەبنای ئەم باوەڕەبوو. قۆناغە مێژویەکان هاوشێوەن و قۆناغە مێژویەکان لەنێو خۆیاندا مەحکومن بە دووبارە بونەوە.

هەر بەم هۆیەش (بان-مێژویی) بوونی شۆڕش لە گشت پرسە سیاسیەکانی دیکە زیاتر جێگای مشتومڕ بوو.

لە سەدەی هەژدەدا هەردوو چەمکی شۆڕش و جەنگی ناوخۆیی نە هاومانابوون نە شایەنی ئاوێتەکردن بوون. جەنگی ناوخۆ ئاماژەیە بە ڕووداوە خوێناویەکان کە تییدا چوارچێوە یاسایەکان توشی ناکۆکی دەبنەوە. ئەم چوارچێوە یاسایانە دەکەونە دۆخێکی کۆنکرێتیەوە و دەگەنە بنبەست. نارەزایانی سیاسی بە کەسانی لادەر و دژە یاسا ناوزەند دەکەن. لەسەرەتادا شۆڕش وابەستەبوو بە ڕاڤەیەکی بان مێژووی هۆکارە سروشتیەکان. ئاگاهیانە بەشێوەی میتافۆر هاتۆتە نێو ڕوداوە سیاسیە درێژ خایەنەکانەوە. یان بەشێوەیەکی نا ئاگاهیانە. بەم مانایە وشەی شۆڕش بە شێوەیەکی سروشتی بۆتە بەشێکی بنەڕەتی لە جەنگی ناوخۆدا.

شۆڕشی شکۆمەندی ١٦٨٨ نیشانی دابوو کە چۆن دەتوانیت دەسەڵاتیکی نا مرۆیی و قێزەون بگۆریت. بەبێ خوێن ڕشتن لە ڕێگای فۆرمی دەوڵەتی پەرلەمانیەوە. پێشینەی ئەمە جەنگی ناوخۆی خوێناوی بوو. ڤۆڵتێر بە ئاوازێکی ستایشئامێز دەڵێت (ئەو شۆڕشەی لە بەریتانیای گەورە ڕوویدا. جیاواز بوو لە دەوڵەتانی تر... کە تەنها بینەری شۆڕش و جەنگی ناوخۆی خوێناوی بێ ئەنجام بوون). بەم پێیە لە چەند ڕویەکەوە جەنگی ناوخۆ ئاماژە بە سوڕانەوەیە لە دۆخێکی بێواتادا. کە شۆڕش هەوڵ دەدات بە تێگەیشتن لەو کۆنتێکستە قۆناغێکی نوێ بێنێتە کایەوە.

دالامبێر لە وتارەکەیدا بەناوی (ئیکسپریمێنشەڵ) باس لە ڕاڤەی فەلسەفی پرۆسە مێژویەکان دەکات. بە مانایەک لەماناکان سەر بەرەگەزی بازنەین. بەپێی ئەم ڕاڤەیە شۆڕشی بنەڕەتی لە کایەی زانستدا دەگەڕێتەوە بۆ کارەکانی –نیوتن- لە مەیدانی مەعریفەی زانستیدا. ئەم بیرسایەی شۆڕش لەپەیوەند بە پرۆسەی شێوەگرتنی ڕەگەزە یەک لە دوای یەکەکان. کە لەسەر بنەماکانی پێشوو ئاماژەیی پێدابوو. بەشێوەیەکی لێکدژ دەرکەوت لەگەل جیهانبینی داڵامبێر. بەتایبەت لەگەل ئەو وتارانەی دەربارەی شۆڕش نوسیبوونی. مانایی کۆتای شۆڕش بەپێی تیۆرەی کلاسیکی زانستی ئەندازیاری و ئەستێرەناسی ڕووندەبێتەوە (بە پێی مانا ئەندازیاریەکەی؛ جوڵەی شێوە تەختەکان بەشێوەیەکی بازنەیی و جێگیر دەسوڕێنەوە. هەروەها بە پێی مانا ئەستێرە ناسیەکەی؛ بەمانای سوڕی یەک هەسارە یان ئەستێرەی کلکدار دێت). بەومانایەی ڕەوتی شۆڕش لە خالێکەوە دەستپێدەکات و تادەگەڕێتەوە بۆ خاڵی دەستپێک. ئەم وتارەی دالامبێر دەری دەخات کاتیک پایەکانی یەک شۆڕش دادەمەزرێنیت. نەوەی دواتر کۆی پایەکانی تەواو دەکات. شۆڕشی فەڕەنسی (١٧٨٩) لە ڕاستیدا تەواوکراوی نەوەی دواتر بوو. لەم پنتەوە شۆڕش بەگەرخەری مۆدێرنە بوو.

پاش ساڵی (١٧٨٩) چەمکی شۆڕش بان-مێژوویی بویەوە. تەواو ئەبستراکت دەردەکەوت لەنێو ڕیشە سروشتیەکەیدا. بەم پێیە سەلماندی کە ئەزمون و گواستنەویەکی مەزن بوو لەمێژوودا شایەنی دوبارە بوونەوەیە. بەم شێوەیە شۆڕشی فەڕەنسی مانایی ترانسێندێنتالی وەرگرت. بوو بە یەکێک لە پرانسیپەکانی کایەی مەعریفە و چالاکیە مرۆیەکان کە بەرە و شۆڕش سەر دەکێشن. لەم چرکە ساتەوە تا دواتریش پرۆسەی شۆڕش هاتە نێو ئاگاهیەوە. شۆڕشی فەڕەنسی هەم مەرجی شۆڕش بوو هەم کاریگەری هەبوو هەم کاریگەری لێدەکرا. لە پاشانیشدا هەموو مانا و دەلالەتەکانی دواتری چەمکی شۆڕش لەم پێش زەمینە بان-مێژویەوە سەرچاوەیان دەگرت.

شۆڕشی فەڕەنسای (١٧٨٩) پارێزگاری لە چەمکی ئازادی کرد. کە بڕیاربوو جیهان بەشێوەیەکی ڕۆشنگەڕانە بگۆرێت. یان بە هیوای بنیاتنانی ژێرخانێکی نوێ کە کۆی ژێرخانە کۆمەڵایەتیە کۆنەکان هەڵبوەشێنێتەوە. ئەنجومەنی نەتەوەیی ڕێکخراوە مەدەنیەکان جەختیان دەکردەوە کە دەبێت نەتەوەی نوێ لەسەر ئەم بنەمایانە دابمەزرێ. واتە ئایدیایی (ئازادی-یەکسانی-مافی مرۆڤ) کە جێگای مشتومرو گفتوگۆ کردنبوو. میرابۆ و ڕۆبسپیر و کۆندریسە یەکەم هەنگاویان نا بۆ ئاوەڵا کردنی گفتوگۆکان دەربارەی یاسا بنەڕەتیە نوێیەکان. هەروەها هەنگاونان بۆ پێکەوەبەستنی داواکاریەکان بەشێوەیەکی گشتی وەک جاڕنامەی مافەکانی مرۆڤ و مافەکانی هاووڵاتی. ئەمەش لەپەیوەندیدا بە پرسەکانی ئازادی جوڵەکەکان و ئازادی کۆیلەکان بوو. گەلی فەڕەنسی بە پەیڕەوی کردن لەم بنەمایە بۆیە چرایەک لەنێو دەریایی ئارامدا لەچاو گەلەکانی تردا.

میرابۆ لە بڵاو کراوەیەکیدا بەناوی (کۆریا دو پێرڤێنس) لە ساڵی ١٧٩٢ دا ڕایگەیاند جاڕنامەی مافە گەردوونیەکانی مرۆڤ دەبێت ڕێکبخرێت. بەپێی ئەوبنەما بنەڕەتیانەی سەبارەت بە یاسایی بنەڕەتی داهاتوو لە فەڕەنسا جێبەجێکرا. بەهەمان شێوە دەبێت لە وڵاتە کۆلۆنیزە کراوەکانیشدا جێبەجێ بکرێت. ئەنجومەنی نەتەوەیی لەپاش ئەوەی پرانسیپەکانی یاسای ئایندەیی بەتەواوی بەیانکرد. دادپەروەریترین و مەشروعیترین پەیامەکان لە داواکاریەکنیدا خرابونە ڕوو. ئەنجومەنی نەتەوەیی داوایان کردبوو کە لە فەڕەنسا و کۆی ئەو دەوڵەتانەی کە شوێنکەوتەی یاسای فەڕەنسان،

هیچ مرۆڤیک بوونی نیە جگە لە مرۆڤی ئازاد، مرۆڤەکان هەموان یەکسانن.

رۆبسپیر لە مانگی مەی ساڵی -١٧٩٣- لە بەناو بانگترین گووتەکانیدا دەربارەی یاسای بنەرەتی شۆرش رایگەیاند: مرۆڤ بە ئازادی و شادیەوە لەدایکدەبێت بەلام لە هەموو جێگایەک بەند و ناشادە. ئامانجی کۆمەلگا بەدەستهێنانی ماف و بە بالا گەیشتنی مرۆڤە. بەلام هەموو شوێنێکی کۆمەڵگا بێبەشی دەکەن و ستەمی لێدەکەن. وەختێک تاکە تاکەمان بەهای راستەقینەی مرۆڤ دەزانین. عەقلی مرۆڤ گەشەدەکات و دەبێتەهۆی سازکردنی شۆرشێکی ئاوا مەزن. ئەرکی هەموان وەگەرخستن و گوژم بەخشینە بەم بنەمایە.

مانگێک پاش ئەوە کۆندریسە لە ئەنجومەنی یاسادانان لە گووتەکانیدا پەیامێکی هاوشێوەی راگەیاند. گووتی؛ وشەی شۆرش تایبەتە بەو شۆرشانەی کە لە هەناوی ئامانجەکانیاندا ئازادیان هەڵگرتوە. یاسای شۆرش یاسایەکە بۆ پاریزگاری کردن لە شۆرش و بەگەرخستن و دیسپلینکردنی رەوتی شۆرش. بە پێی ئەم بەلگانە ئایدیای ئازادی و چالاکی مرۆڤ لە بەرگەرخستن و بەدەستهێنانی ئامانجەکان پێکەوە گرێدراون. بەم پێیە شۆرش رۆژمێرێکی بنەرەتی دەستپێکێکی نوێی خستە روو.

بۆ رۆبسپیر و کۆندریسە گوژم بەخشین بە قۆغەکانی مێژوو ئەرکی مرۆڤگەلێکە کە رووبەروی سەردەمانێک دەرۆن کە تێیدا ئازادی و خۆشبەختی تێدا فەراهەم بێت. رۆبسپیر و کۆندریسە لە گوتارەکانیاندا بۆ هاونیشتمانیانی فەرەنسی جەختی تەواو دەکەنەوە لە زەرورەتی گوژم بەخشین بە بزاوتی شۆرشی فەرەنسی. بە مەبەستی هەرچی خێراتر بەدەست هێنانی ئازادی لە رێگای نیشانەکانی بە سیکۆلاری بوونەوە. کە ئومێدی پاشە رۆژە.

ئەم روانگە مێژوویە ئێمەی گەیاندە شوێنێک کە مێژووی ئەوروپا بۆ سێ قۆناخ دابەش بکەین(کۆن، ناوەند، مۆدێرن). شۆرشی فەرەنسی ساڵی ١٧٨٩ دەستپێکی مۆدێرنەبوو. کە بەر ئەنجامی سێ پرانسیپ(ئیرادەی عەقلانی، ئازادی مرۆڤ، شکۆمەندی نەفس)بوو. شۆرشی فەرەنسی پێشرەوی ئاگاهی سەردەمەکەی بوو. لەبەرامبەر جیهانی کۆندا شێوەی بەخۆی دەدا. لەم رێگایەوە جیهانبینی خۆی بنیاتنا. لە بەرئەنجامدا گۆرینی سەردەمی کۆن بوو بۆ نوێ. .شۆرشگێرەکان ئاگاهیەکی فراوانیان هەبوو لە ئامانجیاندا بۆ دارمانی دەسەلاتی کۆن لە رابردودا. فۆرمێکی نوێیان لەبەیانکردنی باوەرەکانیان پێکهێنا. لە بەیاننامەکان دەربارەی ماف، بەیانامەکان کە پێکهاتبوو لەسەر بنەمای فۆرمولەکردنی یاسای چاکسازی گرفتەکان. لەپاشدا ئەمە گوێزانەوەی کۆنبوو بۆ نوێ. لە شۆرشی سیاسیەوە بۆ شۆرشی کۆمەلایەتی. ئاماژەبوو بۆ چەمکی مۆدێرنی

شۆرش. بە پێی ئەم بنەمایە کۆتا ئامانجی شۆرشی سیاسی دەبێت ئازادکردنی جۆری مرۆڤ بێت. بەوشێوەیەی کە دەبێت گۆرانکاری بێت لە بونیادی کۆمەڵگادا. ئەم بنەمایە بۆ کۆتایەکانی سەدەی ١٨ نوێ بوو. هەر وەک جارنامەی مافەکانی مرۆڤ و هاوولاتی. لە ساڵی ١٧٨٩-١٧٩٣ هیوا و ئامانجی رادیکاڵی شۆرشی فەرەنسا بوو بۆ بنەبرکردن و هەڵوەشاندنەوەی هەموو فۆرمەکانی کۆیلایەتی و بەکارهێنانی خراپی توانا مرۆیەکان. زۆربەی ئاراستەکانی چاکسازی بە یاسایی کردنی ئازادی و یەکسانی بوو. یان فەراهەمکردنی هەردوکیان. شۆرش لە رێگەی ئەم روانگەیەوە لەرووی شوێنەوە پێگەیەکی جیهانی وەرگرت. لەرووی کاتەوە وابەستەی ئەوەبوو بەردەوام و هەمیشەیی بێت بۆ ئەوەی ئامانجەکانی بەدەست بهێنێت.

رۆبسپیر دەنوسێت(سروشت پێمان دەلێت مرۆڤ بۆ ئازادی لەدایکدەبێت. ئەزموونەکانی قۆناغە مێژویەکان پێمان نیشان دەدات مرۆڤ دەبیاتەوە. مافەکانی لە دلیدا نوسراوە. لە مێژوودا سوکایەتی پێکراوە..... هەر بۆیە جیهانی گۆریوە.) دەبێت پێش هەر گۆرانکاریەک، هەموشتێک لەرووی مادیەوە بگۆرێت. هەموشتێک لە سیستەمی ئاکاری و سیاسیدا بگۆرێت. نیوەی شۆرشی جیهان روویداوە. دەبێت نیوەکەی دیکەشی تەواوبکرێت. درێژەپێدان بەم بنەمایانە بۆیە هۆی ئەوەی دەوڵەتی شۆرش رایبگەیەنێت(شۆرشی فەرەنسی جەنگی ئازادیە بەرامبەر بە دوژمنانی ئازادی). ئەم رستەیە وابەستەبوو بە پابەند بوونی تەواوەتی جیهان لە راوایەتی بەخشین بە شۆرش و بەردەوامی پێدانی کە لەسەر پایەکانی ئازادی وەستابوو. شۆرشێک کە خودی ئامانجەکەی وابەستەی ئازادی مرۆڤە، هۆکاری سەرهەڵدانی سەردەمێکی نوێیە . پێشوازی لە تاکی نوێ دەکات. ئەم ئایدیا مۆدێرنەی ئازادی دەستپێکی نەریتێکی نوێ بوو بۆ چەمکی شۆرش.

* (جێگای ئاماژەیە کە، ئەم بابەتە لە لاپەری چەپی نوێ و لەسەر ئێزنی بەرێزیان وەرگیراوە. رێنووسی بابەتەکە تایبەتە بە ئەوان و چەند شوێنێکی تایبەت نەبێت کە هەستمان بە ئەگەری هەڵە تێگەیشتنی خوێنەرمان دەکرد، بەم هۆیەوە وشەکەمان بە رێزمانی خۆمان گواستەوە.)

دستمزد را چه کسی تعیین می‌کند؟

نشریه‌ی دانشجویی پایدیا

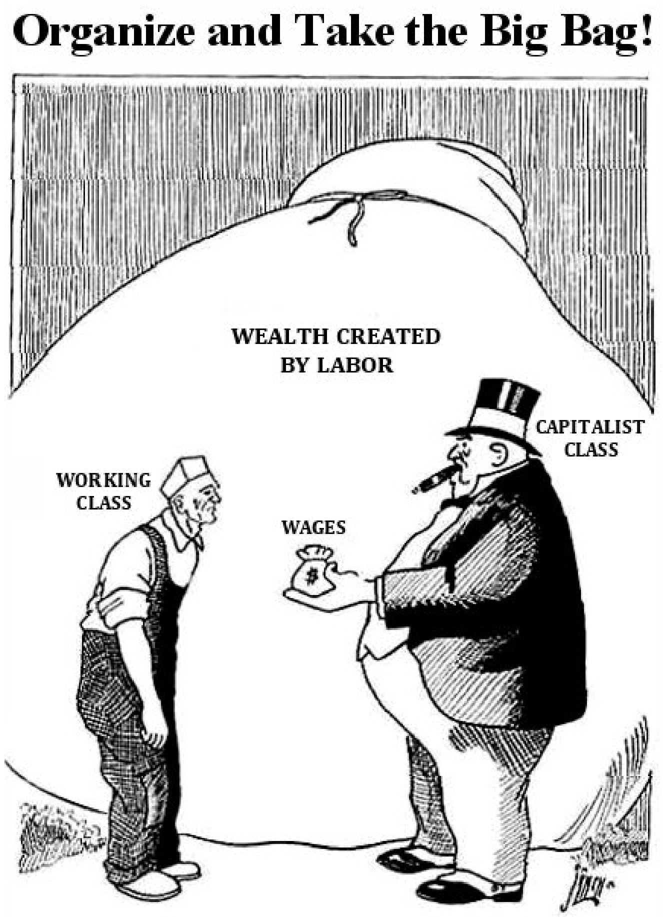
مقدمه

اپیدمی ویروس کرونا موجب تصویری تعلیق گونه اما نه به طور «تام و تمام» ولی به صورتی «جهان گستر» پیش روی چشمان ما شده است. جهان‌گستری این اپیدمی فقط از آن جهت نیست که ویروسی به شدت مسری است بلکه از آن جهت است که از مدت‌ها قبل مناسبات سرمایه، جهان ما را به هزاران شکل به یکدیگر مرتبط ساخته؛ چه از جهت زنجیره‌های تولیدی و چه از جهت تجارت جهانی و صدور سرمایه و کالا. پس این سرمایه است که مشخص میکند ویژگی های بالقوه این ویروس در مسری بودن، شکلی جهانی به خود بگیرد. اما تام و تمام نبودن تعلیق جامعه هم خصلتی‌ست که نه از این ویروس بلکه از مواجهه‌ی دولت‌های سرمایه با این ویروس حاصل گشته است. بسیاری از دولت‌ها از روز اول بر مسأله «کسب و کارها» و صدماتی که به آن‌ها وارد میشود تأکید بسیاری داشتند. دانشگاه‌ها و مدارس، پارلمان‌ها، بخش قابل توجهی از سازمان‌های دولتی به سهولت و در همان گام‌های اول یا تعطیل شده و یا فعالیتشان به حد ناچیزی کاهش یافت؛ آن بخشی از جامعه که به خرج بقیه جامعه زندگی می‌کرد به حاشیه خانه‌ها رانده شد. اما این کسب و کارها، این محل‌های استثمار نیروی کار و منشأ ثروت جامعه بودند که باید به کار ادامه می‌دادند. آن‌هم تنها ضروری‌ترین این محل‌ها، آن‌هایی که با تولید ضروری‌ترین کالاهای مورد نیاز جامعه سر و کار داشتند. از سمت دیگر بخش عظیمی از ابزار تولید، نیروی کار، ساختمان و تجهیزات جامعه در گوشه‌ای بی‌استفاده مانده‌اند و آن ابزاری که تا دیروز موجب خلق درآمدی بود که نه تنها در بازتولید و جایگزینی خودش به کار می‌آمد بلکه به واسطه‌ی استثمار نیروی کار ارزش جدید و سودی را برای سرمایه به ارمغان می‌آورد امروز چونان هزینه‌ای به نظر می‌آید که کسی باید پرداختش کند تا با پایان این بیماری امکان از سرگیری استثمار نیروی کار دوباره مهیا شود.

این که چه کسانی هزینه این دوران را خواهند پرداخت را نتیجه جنگ پیش رو مشخص خواهد کرد. هزینه‌ی این دوران موجب تشدید و تسریع در فرآیند بحران جهانی سرمایه خواهد بود و خود این تشدید مبارزه طبقاتی و تشدید نزاع میان دولت‌ها را در پی خواهد داشت.

فردای این کمک‌های بشر دوستانه، این وحدت جامعه انسانی علیه کرونا آنچه روی خواهد داد تشدید جنگ تجاری چین و آمریکا و خودنمایی بیشتر تناقضات در اتحادیه اروپا و ... و از سوی دیگر حمله به معیشت نیروی کار توسط سرمایه‌داران و دولت‌هایشان خواهد بود تا همه یقین حاصل کنند وحدت بشریت در جامعه طبقاتی تنها وهمی برای فریب طبقه کارگر است و نه چیزی بیشتر. در کشور خودمان نیز دولت با میلیاردها تومان کمک به سرمایه‌های بزرگ که در مقابل کمکی کمتر از میزان بخور و نمیر به زحمتکشان جامعه چونان کاخی در مقابل کومه ویران است، کار بازتوزیع ثروت به نفع سرمایه را کلید زده است.

دستمزد کارگران هم چونان عامل مهمی در وضعیت معیشت آنان و چونان هزینه برای سرمایه‌داران گره‌گاه مهمی در این نزاع همیشه در جریان است. آنچه این روزها پیرامون این مسأله رخ میدهد تعلیق و به گرو گرفتن افزایش حداقل دستمزد کارگران است تا اولاً چندماه اول سال نرخ دستمزد همان نرخ مصوب اسفند سال قبل (۹۷) باشد و این خود کمکی‌ست از جانب شورای تعیین به جیب سرمایه‌داران و ثانیاً هرچند به‌هنگام سود شراکتی وجود ندارد اما هزینه‌های این دوران باید مشخص شود تا بشود فهمید چه مقدار باید از جیب کارگران بیرون کشید. وقایع اخیر ما را برآن داشته تا به تحلیل مزد در جامعه سرمایه‌داری به‌طور کلی و سپس به تحلیل این مسأله در شرایط ویژه جغرافیایی و تاریخی خودمان بنشینیم.

مختصری پیرامون جایگاه مزد در نظم سرمایه

تولید بورژوایی از سلول‌های مجزا از همی تشکیل می‌گردد که هرکدام از آن‌ها در انتهای فرآیند تولید کالایی تولید می‌کنند که بیش از ارزش مجموع کالاهایی که در تولید آن نقش داشته‌اند می‌ارزد. این مقدار به عنوان سود این سلول تولیدی نصیب عامل انسانی که این مجموعه را به کار انداخته یعنی سرمایه‌دار می‌گردد. سود انگیزه‌ی اساسی است که به ساختمان این فرآیند شکل خاصی می‌بخشد. اما منشأ این سود چیست؟ در ابتدای

این فرآیند آنچه که غیر از نیروی کار است همچون ابزار تولید و مواد خام، ارزش خود را عیناً به کالای نهایی منتقل می‌سازند. از اشیاء نمی‌توان انتظار معجزه داشت تنها عاملی که قادر است چیزی بیش از ارزشی که بابت آن پرداخت شده را به کالای نهایی منتقل کند «نیروی کار زنده» است. بدین ترتیب استثمار نیروی کار چونان عامل زاینده سود جلوی چشم‌مان نمایان میگردد. ارزشی که نیروی کار در تمام ساعات کار تولید می‌کند به‌تمامی به او پرداخت نمی‌گردد و این اختلاف که منشأ سود است به ابتدایی‌ترین محل نزاع کار و سرمایه بر سر سهم هریک از جامعه بدل می‌گردد. مزد که آن بهایی‌ست که سرمایه برای بازتولید نیروی کار می‌پردازد تا سرمایه برای دور بعدی تولید هم نیروی کاری برای استثمار بیابد یکی از گره‌گاه‌های اصلی این مبارزه است. مبارزه بر سر شدت کار و ساعت کار، تعداد روز کاری و ... نیز گرهگاه‌های تاریخی همین مبارزه بوده‌اند.

در جامعه‌ای که حاکم زمین اقتصاد سرمایه است دولت هم دولتی در دست سرمایه‌داران است و سیاست‌هایی متناسب با منافع اینان در پیش می‌گیرد. دولت در واقع عامل ایجاد و حفاظت از شرایط عمومی بازتولید سرمایه است. وظیفه اوست نیروی کار را چه به واسطه آموزش و چه به واسطه‌ی سرکوب مطیع اوامر سرمایه گرداند. وظیفه اوست که آنارشی مبتنی بر نفع شخصی جامعه بورژوایی منجر به وضعیتی نگردد که تأمین همین نفع شخصی در آن ممکن نباشد. مبتنی بر این وضعیت دولت سیاست‌هایی را در مورد مسائل مختلف اجتماعی در پیش می‌گیرد. نقش جنبش کارگری در این سیاست‌ها از یک‌سو و این مسأله که مزد خصلتی چند وجهی دارد، یعنی از یک طرف عامل بازتولید نیروی کار و میانجی ورود او به بازار چونان مصرف کننده است و از سوی دیگر هزینه برای تولید است، و نیز از سوی دیگر موجب پیگیری سیاست‌های متفاوتی در دوران‌های مختلف از سوی دولت‌ها می‌گردد. در ادامه به بررسی چند وضعیت عمومی تاریخی خواهیم پرداخت تا به میانجی آن عوامل موثر بر مقدار مزد را بررسی کنیم.

دو دوران و دو سطح متفاوت مبارزه طبقاتی

دو دوران متأخر مناسبات سرمایه‌داری پس از جنگ جهانی دوم با پیگیری سیاست‌های اجتماعی کاملاً متفاوتی از سوی دولت‌های سرمایه از یک‌دیگر متمایز می‌گردند. در دوران «دولت رفاه» که شامل دوره‌ی بعد از جنگ جهانی دوم تا دهه ۷۰ میلادی میگردد، دولت‌ها به سیاست‌های تضمین اشتغال نیروی کار، بیمه‌های بیکاری قدرتمند، خدمات اجتماعی رایگان، تضمین دستمزدها در سطوح بالاتر نسبت به دوره قبل و ... روی آور می‌شوند.

دوران متأخرتر سرمایه، دوران «نئولیبرالیسم»، که از اواخر دهه‌ی ۷۰ میلادی تا امروز را شامل می‌شود پس گرفتن این امتیازات نیروی کار را در کارنامه خود دارد. سیاست تضمین اشتغال، به سیاست افزایش انعطاف پذیری نیروی‌کار تغییر میکند. خدمات رایگان اجتماعی که از سوی دولت‌ها ارائه می‌شد مورد هجوم پولی‌سازی قرارمی گیرند. تعیین دستمزدها طی روندی طولانی به تمامی یا تا حد زیادی به بازار واگذار می‌شوند. به عنوان نمونه بنگرید به قانونی که بنگاه‌های کوچک را از ذیل قانون کار خارج میکند.

منشأ این تفاوت‌ها چیست؟ آیا سیاست‌مداران نادان جای خود را به سیاست‌مدارانی داده‌اند که به ابزار «علمی» قدرتمندی دسترسی دارند؟ آیا این پیشرفت‌های علم اقتصاد است که موجب دگرگونی در سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها گردیده است؟ خیر این پیشروی در «علم» نیست. این پدیده به پیشروی سیاسی و ایدئولوژیک و نظامی یک طبقه علیه طبقه دیگر مربوط می‌گردد. پیشروی طبقه سرمایه‌دار و دولتش علیه طبقه کارگر.

دولت رفاه در چه زمینه‌ای پدید می‌آید؟ برآمدن «دولت رفاه» در سرتاسر جهان به دورانی باز می‌گردد که با جنبه‌های مشخصی از دوران ما متمایز گشته است. اول، حضور دولت قدرتمند اتحاد جماهیر شوروی در زمین سیاست جهانی است. دولتی متعهد به انقلاب جهانی که از جنبش‌های طبقاتی علیه سرمایه‌داری و امپریالیسم در سرتاسر جهان دفاع می‌کند. دوم، این دوران با حضور احزاب و جنبش‌های قدرتمند انقلابی در اروپای غربی بازشناسی می‌گردد. و سوم سندیکاهای قدرتمند کارگری که پشتوانه این احزاب و جنبش‌های توده‌ای هستند. این‌ها معنی ساده‌ای دارند؛ طوفان انقلاب سوسیالیستی در راه است. اما ظهور «دولت رفاه» بهای اقتصادی بود که سرمایه‌داران به فرماندهی دولت‌هاشان باید می‌پرداختند تا مناسبات سرمایه را در مقابل این طوفان ایمن سازند. اما پس از این دوران یعنی با افول قدرت و توان شوروی در حمایت از جنبش‌ها، با رسوخ ایدئولوژی آشتی طبقاتی در دل اشرافیت کارگری که رهبری سندیکاها در دستانش بود، سندیکاها از ابزاری در دستان جنبش کارگری برای مبارزه به ابزاری برای مذاکرات آشتی‌جویانه با سرمایه‌داران بدل شد. بدین ترتیب آن جنبش انقلابی نیز تاب و توان پیشین را از دست داد و به حاشیه رانده شد. مجموعه این اتفاقات بود که دولت‌های سرمایه را به این امر توانا ساخت تا در انتهای دهه‌ی ۷۰ میلادی با هجومی همه جانبه به معیشت طبقه کارگر تمام امتیازات پیشین را بازپس ستانند. در حقیقت دولت رفاه نیرنگی از سوی سرمایه بود که گرفت. این سیاست که تنها راه نجات سرمایه بود به صورت مانعی بر سر راه‌حل قطعی تخاصم طبقاتی و الغای جامعه طبقاتی درآمد تا امروز دوباره شاهد جولان سرمایه در سرتاسر جهان باشیم.

تفاوت این دو دوران در یک چیز اساسی بود: توازن قوای طبقاتی. در سال‌های پس از جنگ که وزنه به نفع طبقه کارگر سنگینی می‌کرد و همزمانی این برهه با دوران رونق سرمایه‌داری بود که ضرورت و امکان دریافت امتیازات اقتصادی از سوی طبقه کارگر را ممکن ساخت. این رونق نه حاصل معجزه سیاست‌های کینزی بلکه پی‌آمد ویرانی و تخریب ارزش گسترده در جنگ جهانی دوم بود که با شکست قدرت‌های امپریالیستی آلمان و ژاپن و تضعیف دو قدرت پیروز، انگلستان و فرانسه، به آمریکا اجازه کسب سرکردگی نظم جهانی سرمایه و بازسازی آن را داد. در این دوران به بهای کشته شدن میلیون‌ها نفر در جنگ جهانی و سرکوب و کودتاهای خونین در کشورهای فقیر جهان سرمایه‌داری، سرمایه‌داران به سطحی از نرخ سود دست یافتند که بتوانند حدی از رفاه را برای فریب بخش‌هایی از طبقه کارگر خود فراهم کنند. اما اکنون در چه دورانی به‌سر می‌بریم؟ این دو عامل اساسی چه وضعیتی دارند؟ پس از بحران اقتصاد جهانی در سال‌های ۲۰۰۸

میلادی، اقتصاد جهانی هرگز رنگ روزهای خوش گذشته را به خود ندیده است. پاندمی کرونا هم به انتظار قریب الوقوع برای آغاز دوباره بحران جهانی پایان داد و همچون ماشه‌ای بی‌ثباتی‌های ناشی از اضافه انباشت سرمایه را دوباره درسطح بالایی فعال کرده است. دولت‌های امپریالیستی دیگر در دورانی نیستند که امکان فریب کارگران‌شان را داشته باشند و با وجود انتقال بحران‌های‌شان از طریق مکانیزم‌های مالی، تحریم‌ها و جنگ‌افروزی به کشورهای دیگر باز هم برای تخفیف بی‌ثباتی‌های بازار سرمایه، چاره‌ای جز حمله شدیدتر به معیشت طبقات پایین خود ندارند.
اما عامل دوم یعنی مبارزه طبقاتی. مبارزه طبقاتی پس از سال‌های افولی که با سقوط شوروی آغاز شد در حال خیزش دوباره است؛ خیزشی از نقطه‌ی صفر. بحران‌های اقتصادی در نقاط مختلف جهان به شورش‌های فرودستان دامن زده. از ایران و عراق گرفته تا فرانسه، شیلی و هند و ... . با کنار رفتن صورتک‌های دروغین دموکراسی‌خواهانه دولت‌های سرمایه‌داری، جنبش‌های زحمت‌کشان چاره‌ای جز سرنگونی نظام مبتنی بر استثمار ندارند اما موفقیت در این نبرد مشروط به سطح عالی‌تری از تشکل‌یابی سیاسی-اقتصادی است تا شورش‌های پراکنده و گاه و بیگاه را حول سیاست مستقل طبقاتی تجمیع کرده و تدارک گذار از این نظم غیرقابل تحمل را فراهم کند.

دولت، دستگاه سیادت طبقه مسلط

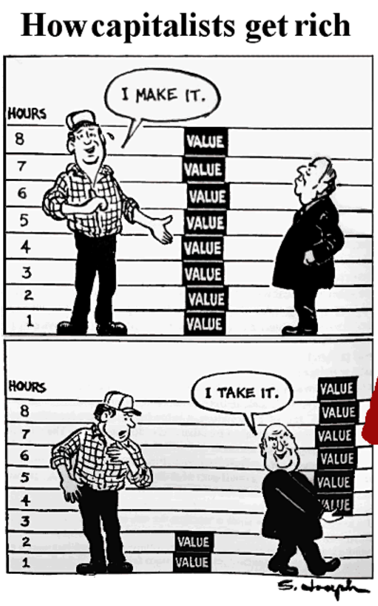
در ایران نیز وضعیت مشابهی را شاهد هستیم. دولت در ایران پس از پشت سر گذاشتن دوران فشار انقلابی در دهه ۶۰، شروع به پیاده‌سازی سیاست‌های «نئولیبرالی» کرد. این سیاست‌ها به واسطه سرکوب بی‌رحمانه زحمت‌کشان، در دهه ۷۰ و اوایل دهه ۸۰ به رشد قابل توجهی در حجم انباشت سرمایه برای طبقه حاکم انجامید که زمینه بحران‌های مداوم اقتصادی در دو دهه بعد را فراهم کرد. بحرانی که دو دهه اخیر دامن‌گیر اقتصاد ایران و جهان شد در نبود جنبش طبقاتی مستقل تنها منجر به تشدید و تسریع حمله به معیشت نیروی‌کار برای کاستن از هزینه‌های تولید و احیای سود سرمایه داران شده‌است.
دولت خاتمی دست‌آوردهایش برای طبقه سرمایه‌دار را با کشتار کارگران خاتون آباد و خارج کردن کارگاه‌های کمتر از ده نفر کارگر از شمول کلیت قانون کار به پایان رسانید و در قلب تیره جوانان خوش‌گذران این طبقه جاودان شد. این امر موجب از دست رفتن امنیت شغلی کارگران و گسترش قرارداد های موقت شد. از سوی دیگر کارگرانی که تحت این شرایط استخدام می‌گردند از مزایای حداقل دستمزد مصوب و بیمه و پاداش و ... محروم خواهند بود. با این کار لااقل خیال بخش زیادی از کارگران را راحت کردند که هرسال منتظر خبر نشست‌های نمایشی سه جانبه و تعیین حداقل دستمزد زیرخط فقر نباشند. احمدی نژاد نیز اگرچه چهره، لباس و صحبت کردنش مثل رئیس جمهور حوزوی پیشین محبوب جوانان روشنفکر بورژوا نبود اما توانست با تشدید خصوصی‌سازی‌ها و ادامه سیاست‌های دولت‌های پیشین سفره چنان پربرکتی برای «نخبگان» مملکت فراهم کند تا راضی شوند از پارتی‌های خیابانی سبزشان به پارتی‌های خانگی رنگارنگ خود بازگردند. اما جوانان بورژوایی که خیال می‌کردند که اعتبار پاسپورتشان به دلیل سخنرانی‌های غیرمتمدنانه احمدی‌نژاد در مجامع جهانی مخدوش شده، هیچگاه او را نبخشیدند و پس از پرکردن و سرکشیدن پیمانه‌ها به سلامتی شورای نگهبان و نظارت استصوابی برای ردصلاحیت معاون رئیس‌جمهور سابق این بار شخصی را برای نوکری خود برگزیدند که به واسطه دریافت مدرک از انگلستان آداب و فنون پیچیده سیاست بین الملل را شناخته و از افتخار چندهزارساله ایرانی در جهان دفاع خواهد کرد. البته که این نوکر جدید دیگر حتی به خود زحمت فریب طبقات زحمت‌کش را نمی‌داد و با اعتماد به نفس ناشی از حمایت پررنگ اربابان بنفش‌پوش خود سیاست‌های تهاجمی بر علیه طبقه کارگر را در شاه بیت برنامه‌هایش گنجاند. دولت روحانی این امر را «بهبود فضای کسب و کار» نام نهاد. اسم رمزی برای تیز کردن ساطور سرمایه‌داران برای بهبود قصابی طبقه کارگر از کارخانه تا خیابان. در ادامه به برخی جنبه‌های این جهنم‌سازی زندگی کارگران اشاره می کنیم.
خصوصی سازی بنگاه‌های دولتی، یعنی واگذاری آنان به قیمت ناچیزی به سرمایه‌داران به بهانه «کسری بودجه»، که موجبات رفع مسئولیت از دولت در قبال خدمات اجتماعی را فراهم کرد.
گسترش مناطق آزاد، که در این مناطق مناسبات کارفرما و نیروی‌کار در آن‌ها به کلی از ذیل قانون کار خارج شده است و روحانی این وارث راستین «سردار سازندگی» توانست پس از آزادسازی بنگاه‌های کوچک توسط خاتمی، بسیاری از مناطق مرزی و حاشیه‌ای کشور را به فتوحات مطلق طبقه سرمایه‌دار بیفزاید. فتوحاتی که کارگران در آن حتی شایسته بستن قرارداد با سرمایه‌داران برای استثمار شدن هم نیستند و هرچقدر ارباب لطف کند و برای کارشبانه روزی بپردازد را باید شکر گویند.
سیاست هدفمندی یارانه‌ها هم نمونه عمومی دیگری است که در دستور کار تمام دول پس از جنگ بوده است. این سیاست با برداشتن یارانه از روی کالاهای ضروری و پرداخت مقداری پول به جای آن ضربه بزرگی به معیشت نیروی‌کار در ایران وارد ساخت. خصوصاً که با تورم افسارگسیخته دست پخت دولت سرمایه‌داری ارزش این یارانه‌های نقدی نیز تقریبا به صفر میل کرد. دولت تا کنون برای بحران اقتصادی تنها یک چاره به ذهنش رسیده و آن هم بیرون کشیدن هزینه این بحران از گرده طبقه کارگر است به همراه وعده‌ی روزی که دیگر بحران را پشت سر گذاشته باشیم؛ تا کارگران فداکاری کرده و در این روزهای سخت تحریم و جنگ اقتصادی با کار بیشتر و دستمزد کمتر نگذارند که سرمایه‌داران ایرانی در غرب مقابل همسایگان‌شان دچار شرمندگی شده و «افتخار ایرانیان» را خدشه‌دار کنند. از آن جهت که مسئله را دقیق‌تر بررسی کرده باشیم به بسته تحلیلی دولت روحانی برای خروج از رکود مراجعه می‌کنیم تا ببینیم چه آشی برایمان پخته‌اند.
دولت پس از مقداری غر زدن درباره‌ی بحران و اینکه برای خروج از بحران به سرمایه نیاز دارد (منظور خروج از بحران برای طبقه سرمایه‌دار به قیمت قربانی کردن کارگران) و از آنجا که منابع مالی محدودی دارد به ما می‌گوید که این منابع باید به بخش‌های خاصی تخصیص پیدا کند. البته منظور همان ته دیگ‌هایی است که هنوز سر سفره سرمایه‌داران قرار داده نشده و در هولدینگ‌هایی مانند شستا، هنوز به اسم کارگران، اداره می‌شود. (البته کارگران

که از نظر اینان مشتی بی‌سوادند پس مدیران این شرکت‌ها باید توسط نمایندگان سرمایه‌داران که دلسوز کارگران هستند انتخاب شوند. در بخش‌هایی از این بسته تسهیل استثمار آمده: «در شرایط کنونی که منابع مالی به شدت محدود است، تعیین برخی معیارها و اولویت‌ها در تخصیص منابع محدود اجتناب‌ناپذیر خواهدبود. لازمه خروج از رکود، فعالیت بنگاه‌هایی است که بتوانند به عنوان بخش پیش‌ران منجر به تحرک در سایر بخش‌های اقتصادی و دنباله‌ی فعالیت‌های پسین و پیشین خود شوند (مثلا بخش مسکن، پتروشیمی، صنایع نفت و گاز، سیمان، فولاد و خلاصه انحصارات اقتصادی). فعالیت‌هایی که سریع‌ترین نرخ بازگشت را داشته و با راه افتادن آن‌ها بیشترین حجم از فعالیت‌های اقتصادی به راه بیفتد» «برقراری ارتباط بهینه بین تجهیز منابع مالی محدود و بخش‌های پیش‌ران و صادراتی اقتصاد ایران ...».

«فراهم آوردن فضای رقابتی در سطح اقتصاد خرد». اما این اراجیف به چه معنایی است؟ اول اینکه دولت به ما می گوید که بخش‌های پیش‌ران همان اَبَرانحصاراتی هستند که بالاترین نرخ سود و توان صادراتی عظیمی دارند. درباره‌ی بخش‌های خرد اقتصاد میگوید که باید رقابتی شوند. این‌هم اسم رمز این است که بخش زیادی از آنان به درد نمی‌خورند و باید گذاشت ورشکست شوند که فضای بازار برای بزرگترین انحصارات باز گردد. یعنی آن سرمایه‌داران خردی که پیشتر می‌توانستند بدون تبعیت از قانون کار کارگر استخدام کنند، حالا دولت به آن‌ها می‌گوید که واحدهای تولیدی را تعطیل کنند، همان چندرغازی که به کارگرانشان میدادند را بگیرند و جمع کنند و با تبدیل آن به اوراق بورس و سپرده‌های بانکی به انحصارات یاری رسانند تا برادران بزرگترشان در انحصارات که نمی‌توانند از برج‌ها و ویلاهای‌شان بزنند و در مضیقه مالی هستند با این سرمایه بتوانند دوباره چرخ کاسبی‌شان را چرخانده و هوای داداش کوچیک‌ها را هم داشته باشند. نکته اول اینکه دقت کنید این بخش‌های پیش‌ران از آن جهت که به کار تأمین نیازهای جامعه می‌آیند پیش‌ران نامیده نمی‌شوند بلکه از آن جهت پیش‌رانند که بیش‌ترین سود را نصیب سرمایه‌داران می‌کنند. نکته دوم هم این که توسعه این بخش پیش‌ران که تنها با سرکوب دستمزدها یا به قول دولت «بهبود فضای کسب و کار» عملی میشود بیکاری را کاهش نخواهد داد. در این بخش‌های پیش‌ران یا همان انحصارات عظیم نسبت سرمایه ثابت (یعنی هر چیزی غیر از نیروی کار) به سرمایه متغییر (یعنی مجموع دستمزدی که به نیروی کار پرداخت می‌شود) آن‌چنان بالاست که بزرگ‌ترین پیشرفت‌ها در سرمایه این شرکت هم موجب استخدام عجیبی در نیروی کار نخواهد شد. یکی از بهترین دوران‌های این دولت را از نظر خودشان میزان قرار دهیم، یعنی در دوره پس از توافق ژنو که منجر به آزادسازی بخش قابل توجهی از درآمدهای بلوکه شده دولت شده‌بود. در دوره ۳ ماهه اول سال ۹۳ بخش صنعت نسبت به سال ۹۲، ۲/۷ درصد رشد می‌کند اما این رشد که انتظار می‌رفت کاهش اندکی در بیکاری را نوید دهد چنین نتیجه‌ای به بار نیاورد. در همین دوره و تنها در بخش صنعت ۳۰۰ هزار نفر بیکار شده‌اند. در شرایط سرمایه‌دارانه ارتقاء تکنولوژی و افزایش بی‌سابقه بهره‌وری به‌جای آنکه موجب کاهش ساعت کار تعداد زیادی از افراد جامعه شود تنها موجب افزایش بیکاری می‌شود و این قانون در یک دوران طولانی و با در نظر نگرفتن بالا پایین‌های موقتی همواره در نظام سرمایه‌داری صادق است.

در مورد مسئله تعیین حداقل دست‌مزد به صورت منطقه‌ای، طرحی که اخیراً در مجلس مطرح شد ولی فعلا از دستور کار خارج شده‌است هم از پیش می‌شود حدس زد داستان از چه قرار خواهد بود. قطعاً مسئله در بلند مدت این نیست که مناطقی که هزینه زندگی بالاتری دارند حداقل دستمزدشان افزایش داشته باشد بلکه بالعکس قرار بر این خواهد بود که حداقل دستمزد در مناطقی که هزینه‌های زندگی کمتر است کاهش یابد و می گویند این به ایجاد اشتغال در این مناطق کمک خواهد کرد (منظور همان بیگاری است که البته دیدیم این نیز نصیب نمی‌شود).

این که برخی از منتقدین «رادیکال» چپ میخواهند آموزگاران سرمایه‌داران باشند و دائماً بر طبل «سیاست نادرست» و «ناکارامدی دولت» و از این قبیل اراجیف میکوبند کار ما نیست. ما گمان می کنیم دولت ایران همچون هر دولت دیگری دولتی است طبقاتی و منافع سرمایه‌داران را علیه طبقه کارگر دنبال میکند. اینکه

سیاست‌هایش طبقه کارگر را تحت فشار عظیمی قرار می‌دهد هم از ذاتش بر می‌خیزد و اتفاقاً نشانه درست اجرا شدن این سیاست‌های آنان است. حالا اگر خودشان خیال می‌کنند درست اجرا نشده برای این است که خیال می کنند حتماً بیشتر جا دارد که کمر کارگران را خم کنند و خود بالاتر بروند.

باتوجه به مباحثی که پیرامون شرایط تعیین مزد و به طور کلی وضع معیشتی کارگران طرح شد و پس از اینکه نقش و جایگاه سرمایه و دولت در این زمین را تبیین کردیم اکنون و در آخرین گام به سراغ جنبش کارگری و بازشناسی و تبیین ضرورت‌ها در این نزاع خواهیم رفت.

مبارزه معیشتی کارگران

تاریخ مبارزات کارگری بر سر مسئله مزد به ما می‌آموزد که سندیکاهای طبقه‌ی کارگر ابزارهای اساسی و اصلی این مبارزه‌اند. اهمیت سندیکاها در توان‌شان برای ایجاد و تثبیت اتحاد در یک محل خاص کارگری، تثبیت تجربیات مبارزه و انتقال آن‌ها و همچنین امکانات‌شان برای گسترش دادن اتحاد به سایر محل‌های

تولیدی و خدماتی چشمگیر است.
اگر سرمایه در قامت دولتی خود متشکل می‌شود، و در قامت یک طبقه به مبارزه علیه طبقه کارگر می‌پردازد این سندیکاها نیز ابتدایی ترین نطفه‌های دولت آینده طبقه کارگر هستند. این تشکل‌ها برای آنکه بتوانند منافع طبقاتی خود را پی گیری کنند باید از نظر تشکیلاتی، سیاسی و مالی مستقل از سرمایه و دولتش باشند. سندیکای کارگری که وابستگی مالی یا سیاسی به سرمایه داشته باشد هرگز قادر نخواهد بود منافع طبقه کارگر را پیگیری کند و بیشتر به کار باج دادن به سرمایه خواهد آمد. از این‌روست که شوراهای اسلامی کار هرجا هم که وجود دارند کم‌تر مورد توجه کارگران قرار می‌گیرند.

درس دیگری که تاریخ مبارزات به ما می‌آموزد آنست که از اساس هر دستاوردی که نتیجه توان و نیروی جنبش کارگری و به واسطه‌ی نیروهای سیاسی متعلق به این طبقه بدست می‌آید به‌زودی از سوی سرمایه پس گرفته خواهد شد. چه‌بسا نیروهای خودفروخته‌ای در «چپ» و «جنبش کارگری» که گمان می‌برند رسانه‌های امپریالیستی و فشار مجامع بین‌المللی این امکان را برای آن‌ها مهیا خواهد ساخت تا امتیازاتی اقتصادی یا سیاسی از دولت بگیرند. در حالی که واسطه کردن این‌ها برای بدست آوردن چیزی که خود توانش را نداریم ازطرفی موجب نادیده گرفتن ضرورت ارتقاء آگاهی و تشکیلاتی در جنبش کارگری است و از سوی دیگر جنبش طبقه کارگر را وارد نزاعی می‌سازد که توان مشخص کردن نتیجه‌اش جز با امپریالیسم آمریکا با هیچ نیروی دیگری نیست.

سوی دیگر این رفتار هم آن چیزی‌ست که در سندیکاهای اروپایی مشاهده می‌شود: اطاعت از سرمایه‌ی خودی. امپریالیسم به واسطه‌ی سود فوق‌العاده‌ای که از جیب کارگران در سایر نقاط جهان نصیبش می‌شود این توان را پیدا می‌کند تا با توزیع بخشی از این سود بین طبقه کارگر اطاعتشان را با آن‌ها معامله کند. این‌گونه است که سندیکاهای اروپایی مدت‌هاست نه خصلت مستقلی دارند و نه تکیه‌گاه‌شان به جنبش کارگری‌ست آن‌ها به سندیکاهایی تماماً در خدمت دولت و سرمایه بدل شده‌اند.

در مورد تعیین دستمزد در شورای عالی کار و به شکل سه جانبه با خوشبینی ساده‌لوحانه هم که بنگرید وضعیت همین است. یعنی اگر نمایندگان کارگران حقیقتاً نمایندگان کارگری باشند باز هم دل بستن به این شورا احمقانه است. بدون جنبش متشکل و مستقل کارگری اینان چیزی جز فرماندهان بی لشکر در مصاف با لشکری تا دندان مسلح نیستند.

مزد هرچند عامل مهمی در کیفیت معیشت نیروی کار است اما تنها عامل نیست، و این یعنی مبارزه معیشتی طبقه کارگر مبارزه محدود به مزد نیست. چیزی بیش از نیمی از هزینه‌های یک خانواده صرف مسکن، بهداشت و آموزش می‌گردد و این موارد با مسئله خدمات اجتماعی پیوندی نا گسستنی دارند. همه‌ی این‌ها یعنی مبارزات حول بهداشت و آموزش رایگان هرچند درون جنبش کارگری و محیط‌های کار نباشند، اما مبارزاتی هستند که ذیل مبارزه‌ی طبقاتی کارگران می‌گنجند و باید در دستور کار یک نیروی سیاسی متعهد به طبقه کارگر قرار گیرند.

Solidarity, June 30, 1917. The Hand That Will Rule the World—One Big Union.

دیموکراسییەکان دژ بە دیموکراسی

گفتوگۆی ئێریک هازان لەگەڵ ژاک ڕانسیێر

وەرگێڕان: هاوار محەمەد، زەردەشت نورەدین

کورتەپێشەکی
«دیموکراسی» ئەگەر وەک وشە بۆ یۆنان بگەڕێتەوە و لەسەر ئاستی وشە بەمانای حوکمی خەڵک بێت، ئەوا ئەو جۆرە لە نەزم کە تێیدا خەڵک حوکم بکات؛ زۆر پێش یۆنانیش هەبووە. بەڵام دەبێت ئەوەش بڵێین دیموکراسی لە یۆناندایە زۆر پەرەدەسەنێت و پێشدەکەوێت. ئەمەش بە پلەی یەک دەگەڕێتەوە بۆ دەرکەوتنی سەربەخۆبوویی عەقڵی مرۆیی (لۆگۆس) لە یۆنانی کۆندا... لە یۆنانی کۆن یان کۆمەڵگاکانی پێشی ئەو، دیموکراسی چۆن بووە و چی بووە،

ئەوە پرسێکی ترە و ڕەنگە بە ئاسانی نەپەڕێتەوە بۆ ئێستا. ئەوەی لە ئێستادا گرنگە دیموکراسییەکانە لە ئێستادا. وەک ڕانسیێر ئاماژەی پێدەدا کۆڕاییەک لەسەر [ناواخنی دیموکراسی] لەئارادا نییە، تەنیا مەگەر کۆڕایی لەسەر «نەبوونی کۆڕایی» لەسەر ناواخنی دیموکراسی لەگۆڕێبێت. ئەمەش وادەکات باس لە یەک دیموکراسی نەکەین بەڵکو باس لە دیموکراسییەکان بکەین. لەمەش گرنگتر ئەوەیە باس لە دیموکراسییەکان بکەین لە سیاقە مێژوویییە کۆمەڵایەتییە دیاریکراوەکاندا. جگە لەوەی کام جۆری دیموکراسی گرنگە، دەبێت ئەوە بپرسین کام جۆرە، بۆ کام سیاقە، لەپێش ئەوانی ترەوەیە و لە سیاقێکی دیاریکراودا، کام دیموکراسییە لەکارکەوتووە و کامە هێشتا کاردەکات. قسەکردنی گشتی هەر بکەرێکی کۆمەڵایەتی، سیاسی و ڕۆشنبیری لەسەر دیموکراسی تەنیا وەک یەک شێوازی حوکم (و بە تایبەت وەک مۆدێلی گونجاو و پربەپێست بۆ سەرمایەداری) جگە لە سەرکوتی دیموکراسی هیچی تر نییە. ئەم چاوپێکەوتنەی خوارەوە کە لەگەڵ ژاک ڕانسیێردا، لەمەڕ دیموکراسی کراوە؛ بەرچاوڕوونی بەبایەخی تێدایە، بەتایبەت بۆ کۆمەڵگا ڕۆژهەڵاتییەکان. یەکێک لە پنتە بەهێزەکانی هزری ڕانسیێر، ئەو ڕوانگە جیاوازەیە کە بۆ دیموکراسی بۆمان فەراهەم دەکات، خۆ ئەگەر ڕوانگەکەی لە یەک ڕستەدا کورتبکەینەوە، وەک خۆی ئەو کارە دەکات، ئەوا بەم شێوەی لێدێت: «دیموکراسی» یەکسانیی پێشوەختەی ناو نایەکسانییە. یەکسانیی پێشوەختە بە مانای توانستی مرۆڤەکانە بەرلەوەی ئیمتیازە مادی و ڕەمزییەکان بیانخەنە نێو نا-هاوتاییەوە. ئەم هاوتایانە هەمیشە لە دەرەوەی ئەوانە ڕاگیراون کە ئیمتیاز و لێهاتوویییەکانیان «ناونیشان»ی پێبەخشیون. هاوتاکان بێ ناونیشانن و بەم هۆیەوە حوکمڕانییان پێڕەوا نابینرێت، چونکە لە بنەڕەتدا حوکمڕانی هی ئەوانەیە کە بەهرە و ناونیشانیان هەیە. دیموکراسی هی ئەوانەیە کە تەنانەت لە سیستەمێکی دیموکراسیشدا مافی ئەوەیان نییە حوکمڕانی بکەن. ئەو ڕوانگانەیە دەبەستێتەوە بە دەوڵەتەوە. مافی دەکەوێتە کوێی لای ڕانسیێر مافی شێوەی دیموکراسییە. نییە بە دەوڵەتەوە، بەڵکو ئەمەیش پێچەوانەی ئەوانەی کە دیموکراسی حاڵەتی مەدەنی و نەبوونی حوکمڕانی مافەکانی مرۆڤەوە؟ مرۆڤیش بە هەمان مافی مرۆڤ پەیوەست مافی ئەوانەوە کە لە هەر مافێک داماڵراون. گوتاری فەرمی مافەکانی مرۆڤ بەردەوام ئەم مافانەی وەک مافی قوربانی، مافی ئەوانەی کە پێویستیان پێیانە تا لەخۆیان بەرگری بکەن، خستۆتە ڕوو؛ ئەمەیش پێویستی بە پشتیوانی و دانپێدانانی ئەوانیترە. بەڵام لای ڕانسیێر مافەکانی مرۆڤ مافی ئەوانە نییە کە نیانە، بەڵکو مافی ئەوانەیە کە هەیانبووە و لێیان داماڵراوە.

لەم تێزەدا ڕانسیێر لە «هانا ئارێنت» ڕادیکاڵتر دەڕوات. بە بڕوای هانا ئارێنت «مرۆڤ» لە گوتاری مافەکانی مرۆڤدا یان ئەبستراکتە یانیش «هاووڵاتییە». یەکەمیان «خەڵک» (ڕەش و ڕووت)ـە وەک پانتاییەکی خۆڵەمێشیی بێ ڕەنگ، خەڵک و هیچیتر، «خەڵک» ئەوەیە کە هاوتای سروشتە ئەبستراکتەکەی «مافەکانی مرۆڤ»ـە، لەم ڕوانگەیەوە مافەکانی مرۆڤ تەنیا مافی ئەوانەیە کە «بوونەوەری مرۆیین» و هیچیان بۆ نەماوەتەوە جگە لەم مرۆڤبوونە. کەواتە مافی ئەوانەیە کە هیچ مافێکیان نییە و ئەمەیش بۆشایی ڕووتە. بۆ نموونەی ئەمە پەنابەرانی جەنگی دووەمی جیهانی، یان لە گوتاری ناسیۆنالیزمی دەوڵەتخوازی کوردیدا «ئەوەی دەوڵەتی نەبێت مافیشی نییە». عەبدوڵا پەشێویش لە شیعرێکدا شتێکی لەم بابەتە دەڵێت.

دووەمیان ئەوانەن کە خاوەنی مافەکانی هاووڵاتین لە چوارچێوەی دەوڵەت و کۆمەڵگەی مەدەنیدا. ئەوانەی کە هەر لە بنەڕەتەوە «مافی هەبوونی ماف»ـیان هەیە. ئەمەیش بۆ خۆی پارادۆکسە. ئەوانەی مافیان هەیە هەر بە سادەیی هەیانە و پێویست نییە دیسانیش هەیانبێتەوە، دەنا دەبێتە دووبارەکردنەوەی ڕووت. هەردوو حاڵەتەکە دەگات بە داخران. بۆیە ڕانسییێر ئاوا تێزەکەی ئارێنت درێژ دەکاتەوە: «مافەکانی مرۆڤ مافی ئەوانەیە وا ئەو مافانەیان نییە کە هەیانە و، ئەو مافانەیان هەیە کە نییانە». ئەمەیش تێهەڵکێشی تێزی ڕانسییێر دەبێتەوە دەربارەی دیموکراسی. دیموکراسی حوکمی هەژارەکان نییە، بەڵکو حوکمی بێ بەهرەکانە. ئەم بێبەهرانە بە سودفەی پەتی، وەک تیرووپشک دەگەنە دەسەڵات، ئەفلاتوون ناو لەمە دەنێت «هەڵبژاردنی خودایی». ڕانسیێر وەها تەفسیری «خەڵک» دەکات کە ئەم بێناونیشان و بێ بەهرانەن، ئەمەیش ڕێک ئەوانەن کە هیچ مافێکیان نییە بۆ حوکمڕانی.

وەرگێڕە کوردییەکان

هازان: لەگەڵ ئەو وێنا بەربڵاوەی کە پێی وایە لەمڕۆدا، هاوڕاییەکی بێپێشینە لەمەڕ دیموکراسی لە ئارادایە کۆک نیت. ڕەنگە ئەم ناکۆکبوونەت بگەڕێتەوە بۆ فەهمکردنی دیموکراسی لەلایەن تۆوە بەشێوەیەکی تەواو جیاواز لەوانیتر.

ڕانسیێر: وڵامەکە دوو لایەنەیە. لایەنی یەکەم، لەڕاستیدا ئەوە هەڵوێستی منە کە [دەلالەت لەوە دەکات] دیموکراسی بۆ فۆرمێک لە حکومەت یان بۆ شێوەیەک لە ژیانی کۆمەڵایەتی کورتنابێتەوە. دووەم لایەن ئەوەیە؛ تەنانەت ئەگەر دیموکراسی لە مانا باوەکەیدا لەپێشچاو بگرین، دیسان پێموانییە کە هاوڕایی تەواو لەسەری لەئارادا بێت. بەپێچەوانەی سەردەمی جەنگی ساردەوە، کە بەشێوەیەکی دیاریکراو دیموکراسی لەلایەک و تۆتالیتاریزم لە لایەکیتر ئامادەیی هەبوو؛ لە پاش ڕووخانی دیواری بەرلینەوە، لەو وڵاتانەی کە بە دیموکراسی دەناسرێنەوە، بەر جۆرێک لە بەدگومانی و تانەلێدانی شاراوە یان ئاشکرا بەرانبەر دیموکراسی دەکەوین. لە کتێبی ڕق لە دیموکراسیدا[١] هەوڵمدا ئەوە بخمەڕوو کە بەشێکی زۆر لە گوتاری زاڵ[٢] بەشێوەی جۆراوجۆر دژ بە دیموکراسی کاردەکات. بۆ نمونە ئەگەر هەموو ئەوەی کە بەدەوری هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠٠٢ یان گشتپرسیی[٣] دەستوریی یەکێتیی ئەوروپا لە ساڵی ٢٠٠٥دا دەربڕدرا، لەپێشچاو بگرین؛ ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە بابەتی هەموو ئەو قسانە، کارەساتی دیموکراسیی ئەو کەسە نابەرپرس و وردە بەرخۆرانە بوو کە بەجۆرێک لەگەڵ هەڵبژاردنی [چارەنوسسازی] نیشتمانیی وڵاتەکانیان ڕووبەڕوو دەبوونەوە، وەک ئەوە وابێت کە لە نێوان دوو

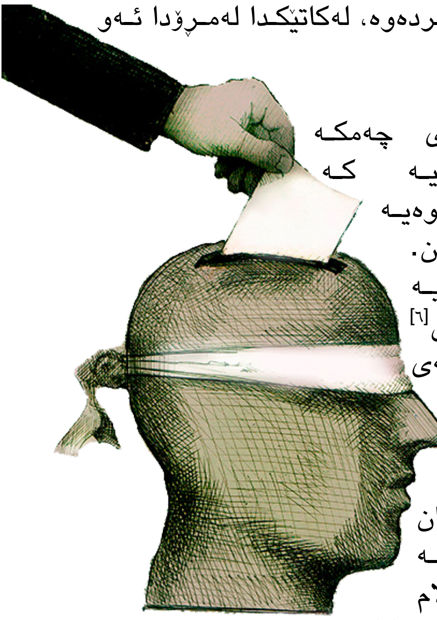
مارکی جیاوازی بۆندا هەڵبژێرن. ئەمە بەجۆرێک ڕوویدا کە دواجار دەستوری یەکێتی ئەوروپا لەسەر بنەڕەتی دەنگی خەڵکی پەسەند نەکرا. بەم پێیەش بەدگومانییەکی زۆر بەرفراوان نیسبەت بەم هەڵبژاردنە، کە بەهەر شێوەیەک بێت بەشێکە لە پێناسەی فەرمی دیموکراسی بەدیارکەوت. بەر هاتنەوەمەیدانی وتارە کۆنەکان کەوتین و لە هێڵی پێشەوەیان دانیال کوهن-بەندیت دەهات کە بە دەسەڵات گەیشتنی هیتلەری بە دەرەنجامی دیموکراسی دەزانی و لەم شێوە قسانە. هەروەها لەناو ئەوانەی کە بە ڕۆشنبیر ناسراون هەڵوێستێکی هاوچوون دروستبوو: دیموکراسی بریتییە لە فەرمانڕوایی کەسی بەرخۆری ڕاهێنراو و ئەمەش میدیۆکراسییە، ئەم هەڵوێستە لەوپەڕی ڕاستەوە بۆ ئەوپەڕی چەپ لە فینکلکراوتەوە تا تیکۆن دەبینرا.

هازان: بەڵام ئەمە هێشتا ئەوە ناگەیێنێت کە هەمووان خۆیان بە دیموکرات نەزانن...

ڕانسیێر: بە هیچ جۆرێک! «دیموکراسییەکان» تەنیا دەستەواژەیەکی باوە بۆ کۆمەڵێک دەوڵەت؛ کە تێیدا دیموکرات بەدوژمن دێتە ئەژمار. ئەمە بابەتێکە کە سی ساڵ پێش ئێستا لەلایەن تریلاترالەوە ڕوونکراوەتەوە: دیموکراسییەکان واتە وڵاتە دەوڵەمەندەکان لەبەردەم مەترسی دیموکراسی‌دان، واتە چالاکی کۆنترۆڵنەکراوی دیموکراتەکان، چالاکی هەموو ئەو کەسانەی کە سەروکاریان لەگەڵ کاروباری کۆمەڵدا هەیە.

ئێمە لەمڕۆدا سەروکارمان لەگەڵ وشەیەکدا هەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ زاگەی دەستەواژەی دیموکراسی: لەکاتی هاتنەپەیدابوونی ئەم وشەوە، ئەگەر کۆڕاییەک هەبێت، لەسەر ئەو ئایدیایە وەستاوە کە «دیموکراسی» دەلالەت لە کاروباری جیاواز و ناکۆک دەکات. ئەم پرسە هەر لە ئەفلاتونەوە دەستپێدەکات و دەڵێت دیموکراسی فۆرمێک لە حکومەت نییە، بەڵکو تەنیا بەرەڵایی[٤] ئەوانەیە کە بەو جۆرەی دەیانەوێت هەڵسوکەوتدەکەن؛ لە درێژەدا ئەرستۆ هەیە کە دەڵێت دیموکراسی باشە، بەو مەرجەی کە دیموکراتەکان بەکاری نەهێنن و لەسەردەمی مۆدێرندا بەر دارشتە دووبارەکەی چرچیلدا دەکەوین کە بەگوێرەی [ئەو دارشتەیە] دیموکراسی خراپترین فۆرمی حکومەتە! بۆیە پێموانییە کە کۆڕاییەک لەسەر [ناواخنی دیموکراسی] لەئارادا هەبێت، تەنیا مەگەر کۆڕایی لەسەر نەبوونی کۆڕایی لەسەر ناواخنی دیموکراسی لەگۆڕێ‌بێت.

هازان: ڕوونبوونەوەی هەڵوێستت بەجۆرێک سیکوچکەیەکی لە زیهنمدا دروستکرد کە لە گۆشەیەکیدا ئازادییە دەستورییەکان[٥] و لە گۆشەیەکی تریدا، سیستەمی پەرلەمانی و لە دواگۆشەی‌دا، دیموکراسی لە ڕوانگەی ڕانسیێرەوە ئامادەیی هەیە کە بەمانای دەسەڵاتی هەموو ئەوانە دێت کە هیچ جۆرە ناونیشانێکی تایبەتیان نییە بۆ ئەنجامدانی. ئایا وشەیەکی هێندە فرەڕوو کە ئەوەندە شتی جیاواز لەخۆدەگرێت بەهای ئەوەی هەیە دەستی‌پێوەبگیرێت یان پرتووکاوە؟ لەبەرئەوەی وشەکانیش [دەپرتووکێن] و لەکاردەکەون. بۆ نموونە وشەی «کۆماری»؛ لە ساڵی ١٨٢٥دا، لە فەرەنسادا، ئەگەر کەسێک خۆی بە کۆماریخواز بناسیبا، ملیان لە لاشە دەکردەوە، لەکاتێکدا لەمڕۆدا ئەو وشەیە بێ‌مانا بووە.

ڕانسیێر: پێموایە ئەدگاری چەمکە سیاسییەکان، ئەوە نییە کە فرەمانا بن، بەڵکو ئەوەیە کە ئۆبێکتی ملمانێیەکن. ململانێی سیاسی، ململانێیە بۆ دەستبەسەرداگرتنی[٦] وشەکانیش. خەونێکی لەمێژینەی فەلسەفی لەئارادایە کە ئەمڕۆ خەونی فەلسەفەی شیکارییە و بریتییە لە پێناسەی دەقیقی وشەکان لەڕێگەی پاککردنەوەی لە چەندمانایی و غامزی... بەڵام پێموایە ململانێ لەسەر وشەکان ململانێیەکی گرنگە؛ شتێکی سروشتییە کە دیموکراسی بەگوێرەی سیاقی جیاواز، ماناگەلی جیاوازی هەبێت: بۆ ڕۆشنبیری ئاسایی فەرەنسی، دیموکراسی بەمانای هێزی کڕیاری سوپەرمارکەتە کە لەبەرانبەر تی‌ڤی‌دا واقورماوە. بەڵام لە کۆریا دەگەڕێمەوە کە تەنیا بیست ساڵە بەسەر سەرنگومبوونی دیکتاتۆری‌دا تێدەپەڕێت و لەوێ، ئایدیای دەسەڵاتێکی دەستەجەمعی جیا لە مەکینەی دەوڵەت، بەمانای ئەو شتە دێت کە بە فۆرمگەلی جیاوازی داگیرکردنی شەقام لەلایەن خەڵکەوە دەردەبڕدرێت. کۆکم کە وشەی دیموکراسی لە زاگەی خۆیدا، واتە ڕۆژئاوا؛ توشی جۆرێک لە پرتووکاویی بووە، بەڵام ئەگەر بیرلەوە بکەینەوە کە لە ئاسیادا دەگوزرێت تێدەگەین کە ئەم وشەیە هێشتا مانای هەیە. ئەگەر وشەیەکی باشتر بۆ شوێنگرەوەی دیموکراسی پەیدابکەین، پێشوازی لێدەکەم، بەڵام چ وشەیەک؟ یەکسانیخوازی[٧]؟ ئەمە کتومت ئەو مانایەی نییە. «دیموکراسی» یەکسانی پێشوەختەی ناو نایەکسانییە. کام وشە هەیە بە بێگەردی مابێتەوە؟ پاشان دەبێت ئاگامان لەو بێت کە لە ڕێگەی وەلاوەنانی وشەیەکەوە چی دەکەین؛ دەبێت وریابین [بەرانبەر] ئەو هێزەی کە لەچەکی دادەماڵین یان پرچەکی‌دەکەین: ئەمە بۆ من پرسەکەیە.

هازان: ئەوەم پێسەیرە بەلای تۆوە دیموکراسییەت کە نە فۆرمی حوکمڕانییە و نە فۆرمی کۆمەڵگایە، ئاخۆ ئایدیاڵێکی دووردەست نییە؟ یان پتر ئامرازێکی ڕەخنەییە، دەروازەشکێنێکی مشتومڕکارییە بۆ کوتینێکی بەهێز.

ڕانسیێر: نەخێر، دیموکراسی ئایدیاڵیک نییە، چونکە

من هەمیشە شوێن ئەو بنەمایەی ژاکۆتۆ کەوتووم کە دەڵێت یەکسانی پێشگریمانەکەیە نەک ئامانجێک گوایە دەبێت پێیبگەین. ئەوەی دەمەوێت بیگەیەنم ئەوەیە کە دیموکراسییەت، بە واتای دەسەڵاتی گەل، دەسەڵاتی ئەوانەی بە شێوەیەکی تایبەت پێیانڕەوا نابینرێت مومارەسەی دەسەڵات بکەن، ڕێک بنچینەی ئەو شتەیە کە وا دەکات سیاسەت شایەنی بیرلێکردنەوە بێت. ئەگەر دەسەڵات بکەم بە شیاوێتی و تایبەتمەندی ئەوانەی کە داناترین یان بەهێزترین یان دەوڵەمەندترین، ئەوا چیتر سیاسەتێکمان نییە کە لەبارەیەوە بدوێین. ئەمە ئەرگومێنتی ڕۆسۆیە: پێویست بەوە ناکات دەسەڵاتی بەهێزترەکان وەک مافێک خۆی پیشان بدات –ئەگەر بەهێزترین بەهێزترین بێت، ئەوا ویستی خۆی دەسەپێنێت و تەواو، ئیدی ئەمە هەموو شتێکە. ئەمە چیتر پێویستی بە ڕەوایەتیی زیاتر نییە. من لاموایە دیموکراسیەت پێشگریمانەیەکی یەکسانی و هاوئاستییە، لەو گریمانانەیە کە تەنانەت ڕژێمێکی ئۆلیگارشیی لەمەڕ ئەمەی ئێمە هەمانە دەبێت هەندێک ڕەوایەتیی هەر لێ وەربگرێت. بەڵێ، دیموکراسیەت بێچەندوچوون وەزیفەیەکی ڕەخنەیی هەیە: دیموکراسییەت ئیسپانەی کردنەوەی برغوی یەکسانییە کە (ئۆبێکتیڤانە و سوبێکتیڤانە) لەنێو خولخلۆکەکانی باڵادەستییدا قاییمکراوە. ئەو شتەیە کە هەر بە سادەیی ڕێدەگرێت لەوەی سیاسەت بگۆڕێت بۆ سەپاندن و زۆرەملێی یاسا.

هازان: لە دوا لاپەڕەی «ڕق لە دیموکراسی»دا نووسیوتە «کۆمەڵگەی یەکسان هیچ نییە جگە لە کۆی پەیوەندییە بەیەکداچووەکانی یەکسانی کە لێرەدا و لە ئێستادا لە ڕێگەی کردە تاقانە و نا-جێگیرەکانەوە هەن». جا لەبەرئەوەی بەلای تۆوە دیموکراسییەت و سیاسەت تەقریبەن هاومانای یەکترن، ئەوا ئەمە لای خۆیەوە دەبێتە مایەی ئەو شتەی وا لە «تێزەکان دەربارەی سیاسەت»دا وتووتە: «سیاسەت هەمیشە وەک هەڵکەوتێکی کاتی[٨] لە مێژووی فۆرمەکانی باڵادەستیدا دێتە کایەوە». یاخود دیسانیش، لە کۆتایی جیارا[٩]دا نووسیوتە: «سیاسەت، بە واتا هەرە تایبەتەکەی، بریتییە لە دەگمەن. سیاسەت هەمیشە لۆکاڵی و کاتییە»[١٠]. نا-جێگر، ماوەماوە، بە هەڵکەوت- داخۆ تۆ ئاوا سیاسەت و دیموکراسی دەبینیت؟ ئەم قەڵەمبازە ناکاو و کەمخایەنانە کە ناگەن بە هیچ کوێ... ئایا ئەمە ڕوانگەیەکی ڕەشبینانە و خەمۆکانەی بزووتنەوەکانی ڕزگاری نییە؟

ڕانسیێر: پێموانییە هەرگیز هیچ شتێکم دەربارەی فیچقەکردنی کورتماوە کە ناگات بە هیچ کوێ، وتبێت. ڕوانگەی من بۆ مێژوو وەها نییە کە وەک هاوسەنگیی پچڕپچڕی کاتی ببینێت، لەو ماوانەدا شتەکان هەڵتۆقن و ئینجا دواتر دووبارە مەحف ببنەوە. لەو دەقەدا کە تۆ ئاماژەت پێدا تەنیا هەوڵمداوە بڵێم یەکسانی وەک کۆمەڵێک مومارەسە هەیە کە سنوورەکانی بوارەکەی خۆی تێدەپەڕێنێت: هیچ واقیعێکی دیکەی یەکسانی جگە لە واقیعی یەکسانی لە گۆڕێدا نییە. مەبەستم ئەوە نەبووە پێشنیازی ئەوە بکەم کە یەکسانی تەنیا لە کۆسپەکان[١١]دا هەیە و هەر کە ئەم کۆسپانە دەڕوخێن ئەویش کۆتایی پێدێت و ئیدی دیسان پاڵی لێ دەدەینەوە. من بیرمەندی ڕووداو[١٢] و بیرمەندی فیچقەکردن نیم، بەڵکو پتر بیرمەندی ڕزگارییم وەک شتێک کە نەریتی تایبەت بەخۆی هەیە،

مێژووی خۆی هەیە کە تەنیا لە کاریگەری و شوێنەواری کارە مەزنەکان پێکنەهاتووە، بەڵکو هەوڵی بەردەوامیشە بۆ ئەفراندنی فۆرمەکانی هاوبەشێتیی ئەوتۆ کە جیاواز بن لەو فۆرمانەی دەوڵەت پێشنیاریان دەکات، جیاوازبن لە بابەتی کۆدەنگیی دیموکراتی و شتی لەم بابەتە. بێگومان ڕووداوگەلێک هەن ماوەماوە هەڵدەقوڵێن و مەودا کاتییەکان[١٣] ئاوەڵا دەکەن. بۆ نموونە سێ ڕۆژەکەی یولیۆ لە ساڵی ١٨٣٠ زەمینەیەکی مێژوویی سازاند کە دواتر کۆمەڵە کرێکارییەکان و ڕاپەڕینەکانی ساڵی ١٨٤٨و کۆمۆنەی پاریسی گەیاندە نامورادی و شکست.

لە ڕاستیدا، بوونی یەکسانی ئاوا و لەوێدایە [کە باسکرا]، نەک ئامانجێک بێت گوایە ئەگەر ئێمە ستراتیژییەتی دروست و ڕابەرایەتیی دروست و زانستی دروستمان گرتەبەر، ئیدی پێیدەگەین. ڕاشکاوانە بدوێم، من وای نابینم

بشێت ئەم هەڵوێستەی من لە هەڵوێستەکانیتر ڕەشبین و خەمۆکانەتر بێت. هەمووماں دەزانین بیرمەندە قووڵبینە شۆڕشگێڕەکان لە ئیتاڵیا چ بڵاوبوونەوەیەکی سەیریان هەبوو، ئەی دەرەنجامەکەی؟ بێرلسکۆنی. دەبێت ڕۆژێک لە ڕۆژان لێپرسینەوە لەگەڵ هەموو ئەو خەڵکانەدا، لەگەڵ ئەو پێشبینیەکەرە سیاسییانەدا بکەین کە کلیلی داهاتوویان لە گیرفاندایە –پێویستە وایان لێ بکەین حسێب بۆ ئەوە بکەن کە وا ئێستا لە گۆڕێدایە و دەگوزەرێت. ئەگەر ئەوان گەشبین و من ڕەشبین، ئەگەر ئەوان واقیعبینن و من خەونبین .... (پێکەنین).

هازان: بۆ کەسێکی وەک تۆ کە کاری زۆری لە ئەرشیفدا کردووە، وا هەست ناکەم ئێجگار بەو توندییەش ڕووت لە رابردوو بێ.

رانسێر: بەڵێ. بەلای منەوە کۆمەڵێک نەریتی ڕزگاری هەیە. یەکێک لەوانە کە من هەوڵدەدەم کاری سەر بکەم، یان کاری تێدا بکەم، جیاوازە لەو نەریتەی وا ڕوانگە ستراتیژخوازەکان هاوردەیان کردووە و پشتیان پێبەستووە، لینین و هاوشێوەکانی. من هەمیشە دژ بە ئایدیای زەرورەتی مێژوویی تێکۆشاوم. دەرهەق بە کارکردن لە ئەرشیفدا، من لەو کارەوە تێگەیشتم هەرچۆن بێت مێژوو لەلایەن ئەو کەسانەوە دروست دەکرێت کە تەنیا یەک ژیانیان هەیە. مەبەستم لەمە ئەوەیە کە مێژوو هەبوویەک نییە کردە و قسەی هەبێ؛ ئەوەی ئێمە پێیدەڵێین مێژوو ئەو شتەیە وا خەڵکی دەیچنن وەختێ هەڵوێستێک لە دەرەوەی ژیان و ئەزموونەکانی خۆیانەوە بەرامبەر زەمەن وەردەگرن. ئێمە حیکایەتی سوبێکتە دەستەجەمعییەکانی[١٤] وەکو چینی کرێکار و بزووتنەوە کرێکارییەکان دەگێڕینەوە، بەڵام هەموو کەسێک دەتوانێت ئەوە ببینێت کە گێڕانەوەکە ناوبەناو ناوبڕ و پچڕانی تێدەکەوێت؛ هەندێ داوی ڕابردوو دەپچڕێن، پاشان لێک دەبەسترێنەوە و چاک دەکرێن. بڕوانە لە دوای ١٩٦٨ چی ڕوویدا. ماوەی چەند ساڵێک کە چەند دەیەیەکی خایاند، دەیەی شەستەکان لیخن دەکرا تەنانەت وای لێهات درایە بەر نەفرەتیش. دواتر نەوەیەک پێدەگەن سەرلەنوێ بایەخێکی نوێ بەو شتانە دەدەنەوە کە لە شەستەکاندا ڕوویاندابوو. ئەمان ماویزم و شتی لەم بابەتە کەشف دەکەنەوە. دەرەنگ یان زوو نەوەیەکی نوێ پەیدا دەبێ هەوڵ دەدەن دووبارە وشە ڕوون و ڕاشکاوەکان لەگەڵ ماناکانیاندا دابهێننەوە، خوڵقاندنەوەی ئاواتە دیاریکراوەکانی پەیوەست بەم وشانەیش دەبێتە مەراقیان، بەڵام هەڵبەت لە کۆنتێکستی جیاواز و لە فۆرمی هەمەجۆری گەیاندن[وگێڕانەوە]دا کە لە ڕاستیدا هەڵکەوت دەیانخاتە بەردەست.

سپاس بۆ لاپەڕەی چەپی نوێ،
کە ئیزنی بڵاوکرنەوەی ئەم بابەتەی بە ئێمە بەخشی.

سەرچاوەکانی وەرگێڕان:

ئینگلیزی:

http://theoryleaks.org/text/books/slavoj-zizek/democracy-in-what-state/

عەرەبی:

https://drive.google.com/file/d/١ITWOKk١١CYIVjqafnrntFK٧kWtqkE-gh/view?fbclid=IwAR-٠RrqRRaIBVgq٧WNbqlIBdCJKQLT٢QASsM٧Ihrwq٣VqB٩tsy-QDhtLP-s

فارسی:

http://manjanigh.com/?p=٢٠٥

پەراوێزی وەرگێڕانی کوردی:

[١] - خۆشبەختانە کتێبی ڕق لە دیموکراسی(Hatred of Democracy) لەلایەن هاوڕێیان؛ ناجی ئەفراسیاو و ئەرسەلان ئەفراسیاوەوە بەکوردی کراوە.

[٢]- Dominant Discourse

[٣]- Referendum

[٤]- licentious

[٥]- constitutional liberties

[٦]- appropriation

[٧]- egalitarianism

[٨]- provisional accident

[٩]- Disagreement

[١٠]- Jacques Ranciere, La mesentente: Politique etphilosophic (Paris: Galilee, ١٩٩٥);

English translation: Disagreement: Politics and Philosophy, trans. Julie Rose

(Minneapolis: University of Minnesota Press, ١٩٩٩).

[١١]- barricades

[١٢]- دۆلۆز، دێریدا، بۆدیار و بەدیۆ بە جۆری جیاواز بیرمەندی ڕووداون، بەڵام ڕەنگە توانجەکەی ڕانسێر بەر لە هەموویان بەدیۆ بگرێتەوە، کە لەم ڕوانگانەدا جیاوازییەکانیان زەق و بەرچاوە.

[١٣]- temporalities

[١٤]- collective subjects

لیبرالیسم سیاسی حامی محروم‌ترین‌ها؛ نگاهی به اصل تفاوت

رضا زمان

۱. لیبرالیسـم در ابتـدا بـرای حمایـت از لایه‌هـای مرفـه جامعـه، کـه آزادی و امنیـت شـان از سـوی حاکمـان نقـض و سـلب می‌شـد، بـه میـدان آمـد و خـود را نشـان داد. بـه همیـن سـبب بـود کـه بـا مفهـوم بـورژوازی پیونـد خـورد. امـا جلوتـر کـه آمـد، بـر مفاهیمـی تکیـه کـرد کـه نفـع و فایـده‌ی همـه‌ی گروه‌هـای اجتماعـی در آن بـود. علـت هـم داشـت. تکیـه‌ی لیبرالیسـم بـر یـک طبقـه از جامعـه، باعـث مقاومـت لایه‌هـای دیگـر در برابـر آن شـد، ایـن وضـع نمی‌توانسـت بـه سـود ایـن مکتـب باشـد[۱]. بـه همیـن سـبب، کوشـید تـا بـه منافـع و مصالـح همـه‌ی اعضـا و افـراد جامعـه نظـر کنـد و عام‌نگـر شـود[۲]. امـا هرچـه سـن لیبرالیسـم بالاتـر رفـت، فربه‌تـر و گسـترده‌تر و وسـیع‌تر هـم شـد و قرائت‌هـا و خوانش‌هـای مختلفـی از آن بـه میـان آمـد کـه هـر یـک، موضـع و نگـرش خـود را نسـبت بـه جامعـه و لایه‌هـا و طبقـات حاضـر در آن داشـتند. یکـی از آن روایت‌هـا کـه در ایـن مقالـه دربـاره آن سـخن خواهـم گفـت، روایـت جـان رالـز فیلسـوف بـزرگ قـرن بیسـتم اسـت.

۲. جـان رالـز را بـا کتـاب «نظریـه‌ای در بـاب عدالـت» (کـه از ایـن پـس از آن بـه عنـوان نظریـه‌ی عدالـت یـاد خواهـم کـرد) [۳] می‌شناسـند، نظریـه‌ای کـه تعریـف و تفسـیری نـو از عدالـت ارائـه داد و بـه گفتـه‌ی بسـیاری، فلسـفه‌ی سیاسـی را جانـی دوبـاره بخشـید. ایـن کتـاب مـورد توجـه عمـوم متفکرانـی کـه در حـوزه فلسـفه‌ی سیاسـت سـخن می‌گفتنـد، قـرار گرفـت و تـا امـروز هـم، دربـاره‌ی آن بحـث می‌شـود. نویسـنده‌ی ایـن کتـاب، متفکـری لیبـرال بـود کـه تئـوری خـود دربـاره‌ی عدالـت را در کتـاب «لیبرالیسـم سیاسـی»[۴] هـم بسـط و گسـترش داد.

جـان رالـز در «نظریـه‌ی عدالـت»، ابتـدا بـرای رسـیدن بـه یـک توافـق و قـرارداد اجتماعـی کـه عادلانـه و منصفانـه باشـد، وضعیتـی را در نظـر می‌گیـرد بـه عنـوان «وضعیـت آغازیـن»[۵] کـه در آن انسـان‌ها، از هویـت خودشـان، از جنسـیت خودشـان، از جایـگاه اجتماعـی و اقتصـادی خودشـان، از مذهـب و عقیـده خودشـان، هیـچ خبـری ندارنـد؛ نمی‌داننـد بـه کـدام کشـور و نـژاد تعلـق دارنـد، زن هسـتند یـا مـرد، دگرجنس‌گـرا هسـتند یـا همجنس‌گـرا، پولدارنـد یـا فقیـر، متدین‌انـد یـا بی‌دیـن. یـک بی‌خبـری کـه رالـز آن را «پـرده‌ی بی‌اطلاعـی»[۶] می‌خوانـد کـه در آن همـگان، بـه طـور مطلـق، برابرنـد. از نظـر رالـز، در ایـن وضعیـت کـه بـا بی‌خبـری و بی‌اطلاعـی همـراه اسـت، مـا بـه دو اصـل می‌رسـیم، دو اصـل عدالـت.

لیبرالیسـم، بـا قرائـت و خوانـش جـان رالـز، بـر همیـن دو اصـل عدالـت تکیـه دارد کـه نظریـه‌ی عدالـت را شـکل می‌دهـد؛ یعنـی، لیبرالیسـم چنـان روایـت می‌شـود کـه بـا نظریـه‌ی عدالـت سـازگار باشـد. امـا دو اصـل عدالـت: اصـل اول، کـه مقـدم بـر اصـل دوم اسـت، اصـل آزادیِ برابـر اسـت کـه بنابـر آن، همـه شـهروندان، بـه شـکل مسـاوی، بایـد از آزادی‌هـای اساسـی[۷]، برخـوردار شـوند. اصـل دوم، شـامل دو بخـش اسـت: اصـل تفـاوت[۸] و اصـل برابـری فرصت‌هـا. آنچـه در ایـن نوشـتار دربـاره‌ی آن سـخن خواهـم گفـت، دربـاره‌ی اصـل تفـاوت، یعنـی بخـش اول اصـل دوم، اسـت.

۳. رالز ابتدا بخش اول اصل دوم را چنین بیان می‌کند:

«نابرابری‌هـای اجتماعـی و اقتصـادی بایـد بـه گونـه‌ای سـامان داده شـوند کـه بتـوان انتظـار داشـت کـه بـه سـودِ همـگان تمـام شـوند»[۹].

توجـه کنیـد کـه ایـن اصـل تفـاوت نیسـت، مـا هنـوز بـه آن نرسـیدیم. عبـارت «بـه سـودِ همـگان بـودن» در ایـن جملـه، مبهـم اسـت و ناروشـن. بـه همیـن سـبب، رالـز بیـان می‌کنـد کـه از آن، سـه تفسـیر می‌تـوان داشـت: نظـام آزادی طبیعـی، برابـری لیبـرال، برابـری دموکراتیـک. هـم نظـام آزادی طبیعـی و هـم برابـری لیبـرال، در تفسـیر عبـارت بـه سـود همـگان بـودن، بـه «اصـل کارایـی» می‌رسـند کـه همـان نظریـه «بهینگـی پارتـو»[۱۰] اسـت. رالـز ایـن اصـل را چنیـن تعریـف می‌کنـد: «یـک ترکیب‌بنـدی در صورتـی کاراسـت کـه ایجـاد تغییـر در آن بـرای بهتـر کـردن وضـع برخـی افراد(دسـت‌کم یـک نفـر) بـدون بدتـر کـردن وضـع دیگـران(دسـت‌کم یـک نفـر) ناممکـن باشـد... یـک شـیوه‌ی توزیعـی وقتـی کاراسـت کـه هیـچ شـیوه‌ی دیگـری بـرای توزیـع وجـود نداشـته باشـد کـه اوضـاع دسـت‌کم یکـی از افـراد را بهتـر کنـد و در عیـن حـال، وضـع دیگـران را نسـبت بـه قبـل بدتـر نکنـد»[۱۱]. پـس، شـیوه‌ی توزیعـی زمانـی ناکاراسـت کـه راه‌هـای ممکنـی وجـود داشـته باشـد کـه بتـوان بـا آن وضـع عـده‌ای را بهتـر کـرد بـدون

بدتر کردن وضع دیگران. اما رالز می‌گوید که اصل کارایی نمی‌تواند به تنهایی یکی از اصول عدالت باشد، باید محدودیت‌ها و قواعدی برای آن در نظر گرفته شود؛ در این اصل، نتیجه صرفاً باید کارا باشد اما در اصل عدالت، نتیجه باید عادلانه و منصفانه هم باشد[۱۲]. و از این جهت است که می‌گوید «عدالت مقدم بر کارایی است»[۱۳]. اما می‌رسیم به تفسیر برابری دموکراتیک که از نگاه رالز، هرچه از نظام آزادی طبیعی فاصله می‌گیریم، به چیزی جز این تفسیر نمی‌توانیم رضایت دهیم[۱۴]. «اصل تفاوت» نتیجه‌ی تفسیر برابری دموکراتیک از بخش نخست اصل دوم عدالت است. برابری دموکراتیک، می‌گوید که نابرابری‌ها باید «به سودِ محروم‌ترین‌ها» باشند؛ در حقیقت، از عبارت «به سودِ همگان بودن» می‌رسیم به «به سودِ محروم‌ترین‌ها بودن». برابری دموکراتیک، به تعبیر رالز، برداشتی به شدت مساوات‌طلبانه است[۱۵]. رالز، نهایتاً همین تفسیر را برمی‌گزیند و از اصل تفاوت دفاع می‌کند.

بنابراین، تعریف اصل تفاوت چنین است:
«نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی را باید به گونه‌ای سامان داد که بیشترین سودِ مورد انتظار را برای محروم‌ترین اعضای جامعه در پی داشته باشند»[۱۶].

اصل تفاوت چه می‌گوید؟ اولین نکته‌ای که از آن می‌توان دریافت این است که این اصل وجودِ نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی را پذیرفته است. در واقع، نابرابری‌ها را نتیجه‌ی پیشایندی‌های شرایط اجتماعی[۱۷] و توزیع طبیعی می‌داند[۱۸]. بنابراین، رالز نمی‌کوشد که نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی موجود را، انکار کند اما، آنچنان که خواهم گفت، توجیه هم نمی‌کند. او یک برابری‌خواه است اما به تعبیر رابرت تالیس یک تساوی‌طلب محض نیست[۱۹]. پس رالز به ما می‌گوید که باید بپذیریم که آدمیان، میزان استعدادشان و بهره‌شان از هوش و حافظه یکسان نیست. محل تولدشان، خانواده و محله و شهری که در آن رشد می‌کنند، جایگاه اجتماعی و اقتصادی اولیه‌شان، به هیچ عنوان در سطح یکدیگر نیست. کسانی هستند که استعداد و هوش بیشتری و حافظه‌ی بهتری دارند، در جای بهتری متولد شده‌اند، در خانواده و محله و شهری رشد کرده‌اند که وضعیت مطلوبی داشته است. در مقابل کسانی هم هستند که استعداد و هوش کمتر و حافظه‌ی ضعیف‌تری دارند، در جای خوبی متولد نشده‌اند، خانواده و محله و شهری هم که در آن بزرگ شده‌اند، وضعیت مناسبی نداشته است. این نابرابری‌هایی‌ست که وجود دارد و نمی‌توان آنها را از میان برداشت.

اما ما آدمیان چه موضع و برخوردی در برابر این واقعیت‌های طبیعی باید داشته باشیم؟ آیا باید تسلیم نابرابری‌ها شویم؟ در برابر این واقعیت‌ها نمی‌توانیم کاری کنیم؟ رالز به ما می‌گوید که پیشایندی‌های شرایط اجتماعی و توزیع طبیعی، که نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی ناشی از آنهاست، نه عادلانه‌اند و نه ناعادلانه، فقط واقعیت‌هایی طبیعی و اجتماعی‌اند. آنچه که عادلانه و ناعادلانه است، شیوه‌ی برخورد نهادها با این واقعیت‌هاست[۲۰]. بنابر رای او، هیچ ضرورتی وجود ندارد که ما به پیشایندی‌های اجتماعی و طبیعی تن دهیم، موضع ما و روش مواجهه ما با نابرابری‌ها باید عادلانه باشد. به عنوان نمونه، مسئله‌ی زلزله را در نظر بگیرید که یک پدیده‌ی طبیعی است. آیا ما تسلیم زلزله شده‌ایم؟ زلزله هم یک واقعیت طبیعی است، ما درحال حاضر، چنان دانش و قدرتی نداریم که آن را از میان برداریم. اما می‌توانیم چنان برخوردی با این پدیده داشته باشیم تا خسارات و ویرانی‌های ناشی از آن را کاهش دهیم. فی‌المثل شهرها را در مناطق بی‌خطر بنا کنیم، ساختمان‌هایی محکم و قوی بسازیم، آموزش ببینیم که در هنگام وقوع زلزله، چه رفتاری باید از خودمان نشان دهیم و . . . مسئله‌ی سرقت را در نظر بگیرید که یک پدیده‌ی انسانی است. ما تسلیم آن نشده‌ایم، هرچند که یک واقعیت اجتماعی است و به طور کامل هم ریشه‌کن نمی‌شود. اما می‌توان با قوانین بازدارنده، با ایجاد شرایط مناسب برای شهروندان، این پدیده را در جامعه کاهش داد. نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی هم، چنین‌اند. یک واقعیت‌اند اما شیوه و روش برخورد ما با آنها می‌تواند عادلانه باشد. این سخن رالز در حقیقت، برخلاف رای لیبرال‌هایی چون فریدمن است که می‌گویند باید با این واقعیت‌ها کنار آمد و از فواید آنها بهره برد[۲۱].

باری، بنابر اصل تفاوت نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی را، باید سامان داد آنچنان که به نفع عدالت باشند. اما سامان دادن نابرابری‌ها و عادلانه بودن‌شان، چه معنایی دارد؟ در اینجاست که اصل تفاوت می‌گوید که نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی باید بیشترین نفع را برای کم‌بهره‌ترین اعضای جامعه داشته باشند؛ در این صورت، سامان یافته‌اند و عادلانه. در حقیقت، در نظریه‌ی عدالت، نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی به نابرابری‌های مجاز و روا و نابرابری‌های نامجاز و ناروا تقسیم می‌شوند: عدالت نابرابری‌ها را تنها در صورتی روا و مجاز می‌دارد که بیشترین سود را برای محروم‌ترین‌ها داشته باشند. در غیر این صورت، یعنی اگر بیشترین فایده را برای محروم‌ترین‌ها نداشته باشند، ناروا و نامجاز هستند؛ مثلاً، اگر بیشترین بهره را برای مرفه‌ترها داشته باشند، مجاز و روا نیستند. می‌توان نابرابری‌های ناروا و نامجاز را، «تبعیض» هم خواند.

محروم‌ترین‌ها اما چه کسانی هستند؟ رالز می‌گوید که محروم‌ترین‌ها، از حیث خانواده و خاستگاه طبقاتی خود محروم‌تر از دیگران‌اند، استعدادهای فطری‌شان موفقیت کمتری را در مقایسه با دیگران به آنها نوید می‌دهد و بخت و اقبال نیز در مسیر زندگی چندان با آنها یار نیست[۲۲]. این پاسخ شاید کلی و مبهم به نظر برسد. اما رالز دقیق‌تر به این مسئله پرداخته است. او ملاک و معیاری معقول برای تشخیص محروم‌ترین‌ها ارائه کرده است. جان رالز برای روشن کردن این موضوع، ابتدا ایده‌ی خیرهای اولیه[۲۳] را مطرح می‌کند. مقصود از خیرهای اولیه، چیزهایی هستند که «شهروندان در مقام اشخاص آزاد و برابری که زندگی کاملی دارند، به آنها نیاز دارند»[۲۴]. تَعیین خیرهای اولیه هم، وابسته به «برداشتی سیاسی از شخص است، برداشتی که شخص را آزاد و برابر، دارای قوای اخلاقی فطری و قادر به همکاری کامل در مقام عضوی از جامعه می‌داند»[۲۵]، نه صرفاً وابسته به واقعیت‌های روان‌شناختی، اجتماعی یا تاریخی.

رالز، پنج خیر اولیه را تشخیص داده است[۲۶]:

الف) آزادی‌ها و حقوق اساسی؛ مثل آزادی وجدان
ب) آزادی جابجایی و آزادی گزینش شغل بر زمینه‌ای از فرصت‌های گوناگون
پ) قدرت و امتیازهای ویژه‌ی مقامات و مسئولان در نهادهای سیاسی و اقتصادی
ت) درآمد و ثروت
ث) اساس‌های اجتماعی عزت نفس؛ مثل به رسمیت شناختن این واقعیت که شهروندان حقوق اساسی برابر دارند.

لایه‌ها و طبقات جامعه را، بر اساس سطح امید شهروندان به خیرهای اولیه در طول یک زندگی کامل، می‌توان مشخص و معین کرد؛ امیدی که نشان‌دهنده‌ی دورنماهای زندگی‌شان از چشم‌انداز طبقه‌ی اجتماعی‌شان است[۲۷]. مرفه‌ترها کسانی‌اند که بیشترین امید را به کسب خیرهای اولیه دارند، محروم‌ترین‌ها کسانی‌اند که پایین‌ترین سطح امید را نسبت به خیرهای اولیه دارند. اما در یک جامعه‌ی به‌سامان(درباره‌ی آن سخن خواهم گفت)، که همگان از آزادی‌های اساسی به شکل یکسان بهره می‌برند و فرصت‌های منصفانه و برابرشان تضمین شده است، محروم‌ترین‌ها کسانی هستند که کمترین امید را به درآمد و ثروت بیشتر دارند[۲۸]. این ملاک و معیاری است که رالز در اختیار ما قرار می‌دهد برای تشخیص محروم‌ترین‌ها.

اما چرا اصل تفاوت، محروم‌ترین‌ها را انتخاب می‌کند؟ آیا آنان شایستگی بیشتری دارند؟ امتیاز ویژه‌ای دارند؟ آیا خون آنان برای رالز رنگین‌تر است یا او پدرکشتگی با مرفه‌ترها دارد؟ چرا نابرابری‌ها به سود مرفه‌ترها نباشد؟ آیا این تبعیض و نابرابری نیست؟

دو شخص را در نظر بگیرید به نام‌های محمد و احسان. احسان، مستعدتر و باهوش‌تر است و حافظه‌ی بهتری هم دارد. در یک خانواده‌ی مرفه و ثروتمند، و در شهری بزرگ و با امکانات بسیار زیاد، رشد یافته است. محمد اما در یک خانواده‌ی فقیر و ضعیف‌تر و در روستایی با امکانات پایین‌تر و کمتر، زندگی کرده است. پس مشخص است که میان محمد و احسان، نابرابری وجود دارد؛ احسان نماینده‌ی طبقه‌ی مرفه و محمد نماینده‌ی لایه‌ی محروم جامعه است. چه کسی از این نابرابری، بیشترین آسیب را دیده است؟ محمد. چه کسی بیشترین سود را از این نابرابری برده است؟ احسان. آیا این دو، نقشی در آسیب و سودِ خود داشته‌اند؟ خیر، مشخص است که محمد و احسان، پیشاپیش آسیب دیده و سود برده‌اند. این نابرابری از کجا آمده است؟ از توزیع طبیعی و پیشایندی‌های شرایط اجتماعی. پس، هیچ کدام مستحق آنچه که طبیعت و شرایط اجتماعی(که در آن رشد‌ه‌اند) بر آنان تحمیل کرده است، نیستند. حال فرض کنید که هردو امروز، شاغل هستند. حقوق ماهیانه محمد اما دو میلیون تومان و حقوق ماهیانه احسان، بیست میلیون تومان است. پس، احسان معیشت بهتری دارد و محمد زندگی سخت‌تری. آیا هردو، مستحق و شایسته‌ی این معیشت و زندگی هستند؟ بخشی از شرایط امروز آنان، البته می‌تواند نتیجه‌ی کوشش یا کاهلی آنان باشد، اما بخش دیگر ریشه در پیشایندی‌های طبیعی و اجتماعی دارد. پس، نمی‌شود گفت که معیشت بهتر احسان و زندگی سخت محمد، تماماً نتیجه اعمال و رفتار خودشان بوده است. خب، اگر دغدغه‌ی ما برابری باشد، چرا نتوانیم قبول کنیم که محمد از ابتدا نیاز به حمایت بیشتر دارد؟

بنابراین اصل تفاوت را انتخاب می‌کنیم، چون:

اولاً، محروم‌ترین‌ها بیشترین آسیب و زیان را از نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی دیده‌اند. نه‌تنها این نابرابری‌ها سودی برایشان نداشته است، ضرر هم به آنان رسانده است.

ثانیاً، مرفه‌ترها بیشترین بهره و فایده را از نابرابری‌ها برده‌اند، پیشاپیش از توزیع طبیعی و پیشایندهای شرایط اجتماعی، سود برده‌اند. هیچ ضرری از نابرابری‌ها به آنان نرسیده است، سود هم رسیده است.

ثالثاً، نمی‌توان نشان داد که انسان‌ها، تماماً شایستگی و استحقاق مرتبه و جایگاهی را که امروز در آن هستند، دارند. به تعبیر دیگر، نه رفاه مرفه‌ترها تماماً نتیجه کوشش و تلاش خود آنهاست و نه محرومیت محروم‌ترها تماماً محصول تنبلی و اهمال‌کاری آنها. در حقیقت، مرفه‌ترها بختیارتر و خوش‌اقبال‌تر و محروم‌ترها نابختیارتر و بداقبال‌تر بوده‌اند. موقعیت و جایگاهی که امروز آنها دارند، ریشه‌ای هم در پیشایندی‌های طبیعی و اجتماعی دارد. نه مرفه‌ترها و نه محروم‌ترها، شایسته و مستحق آنچه که از پیشایندی‌های اجتماعی و طبیعی دارند و ندارند، نیستند.

پس رالز با مرفه‌ترها پدرکشتگی ندارد و عاشق چشم و ابروی محروم‌ترها نیست. او می‌گوید عدالت و انصاف روا نمی‌دارد که نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی، به سود همگان باشند. چون در این صورت، مرفه‌ترها دوبار سود برده‌اند[۲۹]. مشخص است که نابرابری‌ها نمی‌توانند بیشترین سود را برای مرفه‌ترها داشته باشند، که محروم‌ترها دوبار آسیب ببینند و مرفه‌ترها دوبار سود؛ در این صورت، نابرابری تشدید هم خواهد شد. پس، نباید به چنین چیزی تن داد.

اصل تفاوت، می‌کوشد تا آسیب و محرومیت ناشی از نابرابری‌هایی که بر استحقاق افراد استوار نیست، جبران کند[۳۰]. بنابراین، از محروم‌ترین‌ها که یا بهره کمتری از مواهب طبیعی برده‌اند یا در شرایط سخت‌تری رشد کرده‌اند یا هردو، باید حمایت کرد. به عبارت دیگر، جانب‌داری پیشایندی‌های طبیعی و اجتماعی را در جهت برابری می‌خواهد جبران کند[۳۱]. از این جهت، اصل تفاوت به اصل جبران[۳۲]، شباهت دارد. البته رالز تذکر می‌دهد که اصل تفاوت با اصل جبران، یکی نیست اما بخشی از مقصود آن را برآورده می‌کند. خب، با این اصل می‌شود امیدوار بود که محرومیت و آسیب محمد هم، جبران شود و دوبار آسیب نبینند.

محروم‌ترین‌ها به چه معنا «بیشترین سود» را از نابرابری‌ها می‌برند؟ مراد رالز از سود بیشتر چیست؟ گفتیم که لایه‌ها و طبقات اجتماعی را، بر اساس امیدشان به خیرهای اولیه (حقوق و آزادی‌های اساسی، آزادی جابجایی و انتخاب آزادانه‌ی شغل، قدرت و امتیازهای ویژه‌ی مقامات و مسئولان، درآمد و ثروت، و مبانی اجتماعی عزت نفس) و میزان انتظارشان برای رسیدن به این خیرها، باید مشخص کرد اما در یک جامعه‌ی به‌سامان، از آنجا که آزادی‌های اساسی و برابری فرصت‌ها تضمین شده است، امید شهروندان به کسب درآمد و ثروت است که طبقات و لایه‌های اجتماعی را مشخص می‌کند. بر این اساس، می‌توان گفت که بیشترین سود، در جامعه‌ی به‌سامان، یعنی افزایش سطح انتظار و امید افراد؛ یعنی، بیشترین سود برای اشخاصی است که انتظارشان از درآمد و ثروت، بیشتر است. پس، اصل تفاوت می‌کوشد که سطح امید محروم‌ترین‌ها به کسب درآمد و ثروت افزایش یابد. اما اصل تفاوت، معنای دقیق‌تری دارد. رالز مرفه‌ترها را به میان می‌آورد و در توضیح این اصل می‌گوید: «افزایش امیدهای انسان‌های مرفه‌تر تنها و تنها هنگامی عادلانه است که جزءِ طرحی باشد که به بهبودِ امیدهای اعضای محروم‌تر جامعه می‌انجامد»[۳۳]. در واقع، سخن رالز این است که افزایش امید و انتظار مرفه‌ترها، نسبت به درآمد و ثروت، تنها زمانی عادلانه و موجه است که بخشی از یک طرح باشد؛ طرحی که باعث بهبود امید و انتظار محروم‌ترها شود. پس، بیشترین سود برای محروم‌ترین‌ها به معنای آن است که مشارکت نهایی انسان‌ها در راستای بهبود سطح امید انسان‌های محروم به کسب درآمد و ثروت و سامان یافتن انتظارشان از این خیر اولیه باشد[۳۴]. ساده‌تر اگر بگوییم، با اصل تفاوت محروم‌ترین افراد حال و روزشان بهتر خواهد شد[۳۵]. این مسئله در بخش بعدی روشن‌تر می‌شود.

۴. جامعه چونان «سامانه‌ی منصفانه‌ی همکاری»[۳۶]، از انگاره‌های بنیادین لیبرالیسم سیاسی است. یعنی جامعه نظامی است که اعضای آن با یکدیگر همکاری و مشارکت دارند و می‌کوشند که بهره و سود خود را از این همکاری و مشارکت ببرند. اما همکاری میان شهروندان یک جامعه، باید منصفانه و عادلانه باشد. این همکاری و مشارکت البته نه موقت و مقطعی که درازمدت است و از نسلی به نسل دیگر، قابل انتقال. ایده‌ی سامانه‌ی منصفانه‌ی همکاری، با دو انگاره‌ی دیگر در پیوند است[۳۷]: انگاره‌ی شهروندان چونان اشخاص آزاد و برابر و انگاره‌ی جامعه‌ی به‌سامان[۳۸]. در واقع، همکاریِ منصفانه ممکن نخواهد بود مگر با تحقق این دو ایده.

با تکیه بر سنت دموکراتیک، شهروندان آزاد و برابر تلقی می‌شوند[۳۹]. در یک جامعه‌ی دموکراتیک، آدمیان خود را موجوداتی آزاد و برابر تعریف می‌کنند. این تعریف نه بر مبنای آموزه‌های مابعدالطبیعی که بر اساس برداشت سیاسی از شخص شکل می‌گیرد. اشخاص از این حیث آزاد و برابر هستند که از دو توان اخلاقی[۴۰] برخوردارند: اولین توان، حس عدالت[۴۱] است که فرد را «قادر می‌سازد تا اصول معقولی از عدالت را که شروط منصفانه‌ی همکاری اجتماعی را نمایان می‌سازد، بپذیرد». دومین توان، توانایی برای برداشتی از خیر است؛ یعنی «برداشتی از اهداف و غایات، که می‌ارزد همواره آنها را با دل‌سپردگی دنبال کنیم و در

این راه باید آن عواملی را سامان بخشیم که ما را در همه‌ی زندگی هدایت می‌کند»[۴۲]. به تعبیر دیگر، حس عدالت میلی است که در جهت کاربرد اصول عدالت و تبعیت از آنها عمل می‌کند[۴۳] و بعدی اجتماعی و سیاسی هم دارد، توانایی برداشتی از خیر هم در جهت سامان دادن زندگی فرد است.

اما می‌رسیم به انگاره‌ی جامعه‌ی به‌سامان، که از نظر رالز جامعه‌ای است که برداشتی از عدالت در اداره‌ی آن نقش مهمی داشته باشد[۴۴]. اما چنین تعریفی قطعاً برای ما مبهم است. برای همین رالز سه ویژگی را برای جامعه‌ی به‌سامان، بیان می‌کند: اول اینکه، در چنین جامعه‌ای هرکسی اصولی از عدالت را می‌پذیرد و می‌داند هرکس دیگر نیز این اصول را قبول دارد. دوم اینکه، نهادهای اساسی جامعه و چگونگی مشارکت‌شان با یکدیگر برای ساختن یک سامانه‌ی همکاری، با این اصول سازگار است. سوم اینکه، شهروندان بهره‌ای از حس عدالت برده‌اند و فعالیت آنان بر پایه‌ی نهادهای اساسی جامعه است[۴۵]. ممکن است چنین مفهومی آرمانی هم به نظر برسد. اما این پایان ماجرا نیست. رالز می‌گوید هر برداشتی از عدالت، یک دموکراسی استوار بر قانون اساسی را باید سامان دهد. از آنجا که دموکراسی باتکثرگرایی معقول[۴۶] پیوند خورده است، برداشت عمومی از عدالت باید چنان باشد که آموزه‌های فراگیر متفاوت و متنوع، آن را بپذیرند[۴۷].

پس دانستیم که سامانه‌ی همکاری منصفانه، با انگاره‌ی شهروندان چونان اشخاص آزاد و برابر و انگاره‌ی جامعه‌ی به‌سامان امکان‌پذیر است. اما این همکاری و مشارکت اجتماعی، باید شروط منصفانه‌ای را بپذیرد. در اینجا انگاره‌ی «معامله به مثل»[۴۸] به میان می‌آید که به معنای «پیوندی میان شهروندان است که در اصولی از عدالت بیان می‌شود که خود جامعه‌ای را سامان دهند که در آن هرکس «بر پایه‌ی معیار درخوری برای برابری»، که در نسبت با آن جامعه تعریف شده است، بهره می‌برد»[۴۹]. رالز می‌گوید این مفهوم میان ایده‌ی بی‌طرفی(که نوع‌دوستانه است) و ایده‌ی امتیاز دوطرفه، قرار می‌گیرد.

اما اصل تفاوت در سامانه‌ی منصفانه‌ی همکاری چه نقشی دارد؟ (الف) اشاره شد که انگاره‌ی شهروندان چونان اشخاص آزاد و برابر، که با یکدیگر مشارکت دارند، در پیوند با این سامانَه است. اصل تفاوت، به نوعی، به همراه دیگر اصول عدالت (آزادی و برابری فرصت‌ها)، می‌کوشد که از آزادی و برابری شهروندان دفاع کند. برای این امر، باید موانعی را که اجازه نمی‌دهند افراد آزاد و برابر باشند و در همکاری منصفانه خود را نشان دهند، از میان برداشت. یکی از این موانع هم متعلق است به محرومیتی که ریشه در جایگاه اقتصادی و اجتماعی‌ای دارد که فرد در آن زندگی می‌کند. فشار محرومیت بر محروم‌ترین‌ها چنان است که نمی‌توانند آنچنان که باید، خود را آزاد و برابر انگارند و با عزت نفس توانی برای حضور در همکاری و مشارکت اجتماعی داشته باشند. اصل تفاوت، این مانع را از میان برمی‌دارد و باعث می‌شود محروم‌ترین‌ها از فشار محرومیت، رها شوند. (ب) ذکر شد که برای داشتن یک نظام منصفانه‌ی همکاری، نیاز به یک جامعه‌ی به‌سامان است که برداشتی از عدالت امور آن را سامان دهد و افراد، اصولی از عدالت را بپذیرند و نهادهای اساسی هم سازگار با این اصول باشند. مشخص است که برداشتی از عدالت، آمادگی آن را دارد که مجموعه‌ی خاصی از اصول عدالت را بپذیرد. ذکر شد که اصل تفاوت، یکی از بخش‌های اصول عدالت است. بنابراین، این اصل می‌تواند در ساختِ یک جامعه‌ی به‌سامان سهم خودش را داشته باشد. جامعه‌ی به‌سامان در شکل ایده‌آل خود اصل تفاوت را پذیرفته است. (پ) می‌رسیم به مفهوم معامله به مثل که نشان‌دهنده‌ی شرط همکاری منصفانه است. رالز می‌گوید که اصل تفاوت، بیانگر ایده‌ی معامله به مثل است[۵۰]. اصل تفاوت، به همراه اصول دیگر عدالت، معیاری درخور برای برابری را (که معامله به مثل به دنبال آن است) مطرح می‌کند تا بر اساس آن، شهروندان در یک همکاری منصفانه، سود خود را ببرند. بر مبنای این معیار، برای آنکه گروه‌ها و افراد در شرایط منصفانه با یکدیگر مشارکت داشته باشند، غیر از بهره‌مندی از آزادی و تضمین برابری فرصت‌ها، باید محروم‌ترین‌ها بیشترین سود را از نابرابری‌ها ببرند. رالز اشاره می‌کند که در این صورت، محروم‌ترین‌ها، به محبت و شفقت ما نیاز ندارند بلکه کسانی‌اند که باید با آنها معامله به مثل کرد[۵۱].

پس، می‌بینیم که اصل تفاوت، خود را در سامانه‌ی منصفانه‌ی همکاری نشان می‌دهد و نقش ویژه‌اش را ایفا می‌کند. جامعه برای آنکه یک نظام منصفانه‌ی همکاری باشد، به اصل تفاوت، در کنار اصول دیگر عدالت، حاجت دارد.

۴. رالز این نکته را یادآوری می‌کند که رسم سیاسی جوامع دموکراتیک، استناد به منفعتِ همگانی است. قانون دموکراتیک هم نمی‌تواند به زیان یک گروه یا لایه‌ی اجتماعی باشد. قانونی که صریحاً علیه طبقه‌ای که در جامعه حاضر است، موضع بگیرد، قطعاً دموکراتیک نیست. ممکن است که بگوییم این رسم می‌تواند اصل کارایی، به تعریفی که آمد، باشد. اما نویسنده‌ی «نظریه‌ی عدالت» این مسئله را رد می‌کند. او می‌گوید که بیشینه‌سازی بیش از یک چشم‌انداز ممکن نیست، پس طبیعی است که با توجه به ویژگی‌های یک جامعه‌ی دموکراتیک، چشم‌انداز محروم‌ترین اعضای جامعه را انتخاب کنیم، یعنی برای افزایش امید آنان بکوشیم، چون بیشترین آسیب را آنها دیده‌اند. پس اصل تفاوت، رسم سیاسی یک جامعه‌ی دموکراتیک هم هست[۵۲].

یکی از امتیازهای اصل تفاوت، به میان آوردن اصل برادری[۵۳] است. رالز به درستی می‌گوید که برادری نقش کمتری در نظریه‌ی دموکراسی دارد. در آن شعار مشهور «آزادی، برابری و برادری»، گویا کمترین توجه به برادری وجود دارد. تصور هم بر این است که برادری مفهوم سیاسی ویژه و مهمی نیست، حقوق دموکراتیک را تعریف نمی‌کند و وظیفه‌ی معینی را هم بیان نمی‌دارد. یا اینکه این گمان وجود دارد که برادری به معنای پیوند عاطفی میان شهروندان، واقع‌گرایانه به نظر نمی‌رسد. اما رالز می‌گوید که اصل تفاوت تفسیری از مفهوم برادری است؛ به این معنا که نباید دست‌یابی به سودهای بیشتر را خواستار باشیم مگر آنکه این

کار بـه سـود دیگرانـی تمـام شـود کـه نسـبت بـه مـا از وضعیـت چنـدان مطلوبـی برخـوردار نیسـتند[۵۴]. مثـال خانـواده را هـم می‌زنـد کـه اعضـای آن، دوسـت ندارنـد بـه سـودی دسـت یابنـد مگـر اینکـه منافـع دیگـر اعضـای خانـواده را دنبـال کنـد. نتیجـه‌ی پیونـد بـرادری و اصـل تفـاوت، ایـن اسـت کـه بـرادری نقـش خـودش را در دموکراسـی پیـدا می‌کنـد و وظیفـه‌ی مشـخصی را هـم بـر دوش جامعـه می‌گـذارد[۵۵].

امـا اصـل تفـاوت، چـه نسـبتی بـا آزادی‌هـای مدنـی دارد؟ آیـا می‌توانـد آزادی انسـان‌ها را محـدود کنـد؟ خطـری بـرای آزادی نـدارد؟ بایـد توجـه داشـت کـه اصـل تفـاوت، بـه تنهایـی پشـتیبان عدالـت نیسـت. ذکـر شـد کـه عدالـت انصافـی بـر دو اصـل اسـتوار اسـت. اصـل اول، اصـل آزادی برابـر اسـت کـه مقـدم بـر اصـل دوم اسـت. اصـل تفـاوت هـم، تابـع اصـل آزادی اسـت[۵۶]. در حقیقـت، رالـز از تقـدم آزادی‌های اساسـی، کـه همـگان بایـد بـه شـکل برابـر از آنهـا بهـره ببرنـد، دفـاع می‌کنـد. آزادی سیاسـی، آزادی بیـان، آزادی تجمـع، آزادی عقیـده و آزادی اندیشـه از جملـه مهم‌تریـن آزادی‌هـای اساسـی شـهروندان‌اند[۵۷]. توصیـف کلـی رالـز از آزادی هـم چنیـن اسـت: فـلان شـخص(یا اشـخاص) رهـا از فـلان محدودیـت(یـا مجموعـه‌ای از محدودیت‌هـا) آزاد اسـت(یا آزاد نیسـت) کـه چنیـن و چنـان کند(یـا نکنـد)[۵۸]. مشـخص اسـت کـه او آزادی مثبـت را هـم در نظـر گرفتـه امـا بیشـتر بـر آزادی منفـی، یعنـی آزادی از، تأکیـد دارد. تقـدم آزادی هـم در نظـر رالـز بـه ایـن معناسـت کـه آزادی را تنهـا بـه خاطـر خـود آزادی محـدود می‌تـوان کـرد[۵۹].

اصـل تفـاوت، بـه معنـای سـلب آزادی مرفه‌ترهـا نیسـت. چنیـن نیسـت کـه بـرای آنکـه محروم‌ترین‌هـا بیشـترین سـود را از نابرابری‌هـا ببرنـد، آزادی‌هـای اساسـی دیگـر شـهروندان کـه وضعیـت بهتـری دارنـد، سـلب شـود. آزادی‌هـای اساسـی، یکـی از خیرهـای اولیه‌انـد کـه بایـد بـه شـکلی برابـر و منصفانـه توزیـع شـوند. رالـز کامـلاً می‌پذیـرد کـه مرفه‌ترهـا در یـک همـکاری منصفانـه، «حـق دارنـد از وضعیـتِ بهتـر خویـش بهره‌منـد شـوند»[۶۰] و «ماننـد هرکـس دیگـر، حق بهره‌گیـری از امتیـازات طبیعی خـود را دارنـد»[۶۱] و اصـل اول عدالـت، از ایـن حـق دفـاع می‌کنـد. اصـل تفـاوت هـم، بـدون تحقـق اصـل آزادی، نمی‌توانـد بـه عدالـت کمـک کنـد. پـس، وضعیـت آزادی و جایـگاه آن در نظریـه‌ی عدالـت بـا وجـود اصـل تفـاوت، نگران‌کننـده نیسـت. هـم آزادی‌خواهـان بـه آرزوی خـود کـه تحقـق آزادی اسـت خواهنـد رسـید و هـم مرفه‌ترهـا بـه سـود خـود، البتـه در یـک سـامانه‌ی منصفانـه‌ی همـکاری.

پـس، می‌شـود گفـت کـه اصـل تفـاوت در نسـبت بـا شـعار «آزادی، برابـری و بـرادری» از آزادی تبعیـت، برابـری را طلـب و بـرادری را تفسـیر می‌کنـد.

۵. نظریـه‌ی عدالـت، در سـنت لیبـرال قـرار می‌گیـرد. بـه درسـتی می‌تـوان گفـت کـه اندیشـه‌ی سیاسـی جـان رالـز هـم، یـک اندیشـه‌ی سیاسـی لیبـرال اسـت. ارکان و مؤلفه‌هـای اصلـی لیبرالیسـم را هـم بـا خـود حمـل می‌کنـد: بـه تقـدم فـرد بـاور دارد، حق‌مـدار اسـت و از تقـدم حـق بـر خیـر دفـاع می‌کنـد، پاسـدار آزادی‌هـای اساسـی شـهروندان اسـت و معتقـد اسـت کـه اشـخاص بـه شـکل برابر بایـد از ایـن آزادی‌ها برخـوردار شـوند، حکومـت را در برابـر آموزه‌هـای فراگیـر دینـی بی‌طـرف می‌دانـد و تنـوع و تکثـر آرا و عقایـد را می‌پذیـرد. همچنیـن خـود او، تأکیـد داشـت بـر لفـظ لیبرالیسـم سیاسـی. امـا در لیبرالیسـم بـا خوانـش رالـز، عدالـت چونـان انصـاف، محوریـت دارد؛ عدالتـی کـه آنچنـان کـه گفتـه شـد، بـر دو اصـل اسـتوار اسـت کـه یکـی از آنهـا اصـل تفـاوت اسـت. پـس، می‌تـوان گفـت کـه لیبرالیسـم رالـز، حامـی و پشـتیبان محروم‌ترین‌هـا نیـز هسـت. بـه تمـام لایه‌هـای جَامعـه نظـر دارد و بـه تمـام گروه‌هـا خدمـت می‌کنـد، از جملـه بـه محروم‌ترین‌هـا. ایـن گـروه از اجتمـاع می‌تواننـد کامـلاً امیـدوار باشـند کـه در پنـاه لیبرالیسـم سیاسـی، حمایـت و پشـتیبانی شـوند.

دفـاع رالـز از محروم‌ترین‌هـا نـه آلـوده بـه شـعارزدگی اسـت و نـه احساسـات سـطحی اولیـه. نـه بـا شـعار کـه بـا تئـوری و نظریـه‌ای منسـجم، می‌کوشـد تـا وضعیـت آنـان را سـامان دهـد. همچنیـن، کسـی را دعـوت بـه مبـارزه‌ی انقلابی هـم نمی‌کنـد و ایـن پنـدار را پدیـد نمـی‌آورد کـه محرومیـت حتمـاً محصـول شـیطنت یـا خرابـکاری مرفه‌ترهاسـت بلکـه نقـش شـانس و تصـادف را هـم جـدی می‌گیـرد. بـه طبقـه‌ی محـروم جامعـه نمی‌گویـد کـه حـق‌اش را دیگـران تصاحـب کرده‌انـد و بایـد خـودش را آمـاده کنـد بـرای انتقـام گرفتـن.

بـا عنایـت بـه وضعیـت امـروز ایـران کـه لایه‌هـای محـروم بیشـترین فشـار را تحمـل می‌کننـد و متأسـفانه محروم‌ترین‌هـا در حـال رشـد هسـتند، و از سـوی دیگـر بسـیاری از آزادی‌هـای اساسـی و اولیـه هـم بی‌بهره‌انـد، حاجـت بـه لیبرالیسـمی داریـم بـا روایـت جـان رالـز. هرچنـد کـه بـه حکومـت امـروز ایـران کـه حکومتـی (...) و ایدئولوژیـک اسـت و حاکمانـی کـه در جهانـی دیگـر زندگـی می‌کننـد و گوشـی هـم بـرای شـنیدن سـخن متفکـران و فیلسـوفان ندارنـد و خـود را بی‌نیـاز می‌پندارنـد، امیـدی نیسـت امـا خـوب اسـت کـه آینـدگان در یـک حکومـتِ دموکراتیـک و آزاد، از نظریـه‌ی رالـز هـم بهـره ببرنـد.
مایلـم در پایـان ایـن مقالـه از میرحسـین موسـوی هـم یـادی کنـم، انسـانی شـریف و صـادق کـه همـواره خواهـان عدالـت بـوده اسـت و دل‌نگـران وضعیـت و معیشـت محروم‌ترین‌هـا؛ حیـف کـه دشـمنان آزادی و عدالـت مـا را از وجـود ایشـان سالهاسـت کـه محـروم کرده‌انـد و خـود را نیـز بی‌آبروتـر.

پانوشت:

۱. انقلاب‌های قرن نوزدهم که باعث پیدایش مارکسیسم و کمونیسم هم شد

۲. نـگاه کنیـد بـه کتـاب «در دفـاع از سیاسـت؛ لیبرال‌دموکراسـی مقتـد»، مقالـه‌ی «در دفـاع از دولـت»، مرتضـی مردیهـا، نشـر نـی

۳. A Theory of Justice

۴. Political Liberalism

۵. Original position

۶. Veil of ignorance

۷. Basic liberties

۸. Difference principle

۹. جـان رالـز، نظریـه‌ای در بـاب عدالـت، ترجمـه‌ی مرتضـی نـوری، نشـر مرکـز، ص ۹۳

۱۰. Pareto optimality

۱۱. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۹۸

۱۲. همان، ص ۱۰۳

۱۳. همان، ص ۱۱۰

۱۴. همان، ص ۱۰۵

۱۵. همان، ص ۱۰۶

۱۶. همان، ص ۱۱۳

۱۷. Contingencies of social circumstances

۱۸. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۱۳۱

۱۹. رابـرت تالیـس، فلسـفه‌ی رالـز، ترجمـه‌ی خشـایار دیهیمـی، فرهنـگ نشـر نـو، ص ۷۲

۲۰. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۱۳۱

۲۱. زندگـی منصفانـه نیسـت. انسـان وسوسـه می‌شـود تصـور کنـد کـه حکومـت می‌توانـد آنچـه را کـه طبیعـت بـه وجـود آورده اصـلاح کنـد. مـا می‌توانیـم از همـان بی‌عدالتـی کـه محکـوم‌اش می‌کنیـم، بهـره ببریـم (Milton Friedman, Free to Choose, pp ۱۳۶-۱۳۷)

۲۲. نظریه‌ای در باب عدالت، صص ۱۲۶ و ۱۲۷

۲۳. Primary goods

۲۴. جـان رالـز، عدالـت بـه مثابـه‌ی انصـاف، ترجمـه‌ی عرفـان ثابتـی، انتشـارات ققنـوس، ص ۱۰۴

۲۵. همان، ص ۱۰۵

۲۶. جان رالز، لیبرالیسم سیاسی، ترجمه‌ی موسی اکرمی، نشر ثالث، ص ۲۸۲

۲۷. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۹۶

۲۸. عدالت به مثابه‌ی انصاف، صص ۱۰۵ و ۱۰۶

۲۹. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۱۳۲

۳۰. همان، ص ۱۲۹

۳۱. همان، ص ۱۳۰

۳۲. principle of redress

۳۳. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۱۰۶

۳۴. همان، ص ۱۳۳

۳۵. همان، ص ۱۰۶

۳۶. fair system of cooperation

۳۷. لیبرالیسم سیاسی، ص ۹۴

۳۸. well-ordered society

۳۹. لیبرالیسم سیاسی، ص ۹۹

۴۰. Moral power

۴۱. Sense of justice

۴۲. لیبرالیسم سیاسی، ص ۱۹۵

۴۳. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۴۹۴

۴۴. همان، ص ۴۵

۴۵. لیبرالیسم سیاسی، ص ۱۱۸

۴۶. Reasonable pluralism

۴۷. لیبرالیسم سیاسی، ص ۱۲۱

۴۸. Reciprocity

۴۹. لیبرالیسم سیاسی، ص ۹۷

۵۰. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۱۳۱

۵۱. عدالت به مثابه‌ی انصاف، ص ۲۳۳

۵۲. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۳۳۱

۵۳. Principle of fraternity

۵۴. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۱۳۴

۵۵. همان، ص ۱۳۵

۵۶. عدالت به مثابه‌ی انصاف، ص ۱۰۹

۵۷. نظریه‌ای در باب عدالت، ص ۹۳

۵۸. همان، ص ۲۵۵

۵۹. همان، ص ۲۶۵

۶۰. همان، ص ۱۳۲

۶۱. همان، ص ۱۳۳

هیولا را نمی‌شود قضاوت کرد

زهرا شمس و محسن آزموده

آرنت درباره آیشمن، در گفت‌وگو با زهرا شمس، مترجم کتاب «آیشمن در اورشلیم»

منبع: روزنامه اعتماد

«آیشمن در اورشلیم: گزارشی در باب ابتذال شر». کتابی بسیار بحث‌برانگیز و حساس نوشته هانا آرنت فیلسوف آلمانی معاصر که در واقع روایت خاص اوست از محاکمه جنجالی و پر سر و صدای آدولف آیشمن (۱۹۶۲-۱۹۰۶)، یکی از ماموران ارشد رژیم نازی که در سال ۱۹۶۱ پس از ربودن او از آرژانتین در اورشلیم برگزار شد و بعد از برگزاری جلسات متعدد، به صدور حکم اعدام آیشمن و سپس اجرای این حکم ختم شد.

این روزها پشت ویترین بیشتر کتابفروشی‌ها، روی جلد یک کتاب، تصویر مردی میانسال را می‌بینیم که دست به سینه و سر به زیر، در کنار دیوار در حال قدم زدن است، در حالی که به نظر می‌رسد سخت در حال «اندیشیدن» است و کنار آن بزرگ نوشته شده: «آیشمن در اورشلیم: گزارشی در باب ابتذال شر». کتابی بسیار بحث‌برانگیز و حساس نوشته هانا آرنت (۱۹۷۵-۱۹۰۶) فیلسوف آلمانی معاصر که در واقع روایت خاص اوست از محاکمه جنجالی و پر سر و صدای آدولف آیشمن (۱۹۶۲-۱۹۰۶)، یکی از ماموران ارشد رژیم نازی که در سال ۱۹۶۱ پس از ربودن او از آرژانتین در اورشلیم برگزار شد و بعد از برگزاری جلسات متعدد، به صدور حکم اعدام آیشمن و سپس اجرای این حکم ختم شد. آرنت در فصول پانزده‌گانه این کتاب، که از زمان انتشار (۱۹۶۳) تاکنون با واکنش‌های شدید و تندی مواجه شده، ضمن ارایه گزارشی از دادگاه آیشمن، اتهامات و دفاعیات او را در بستر روایتی از زندگی و کارهایش مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد و همزمان به ماجرای اخراج، تجمیع، و در نهایت کشتار (راه‌حل نهایی) یهودیان در طول جنگ جهانی دوم در کشورهای مختلف اروپا که آیشمن از اصلی‌ترین مجریان آن بود، می‌پردازد. او در این کتاب ضمن بحث‌های حقوقی مفصل و پیچیده راجع به صلاحیت و شرایط دادگاه، واکنش یهودیان، مساله یهودستیزی و... به تحلیل روانی و شخصیتی آیشمن می‌پردازد و نظریه مشهور خود درباب ابتذال شر (banality of evil) را عرضه می‌کند: آیشمن هیولا نبود، او نمی‌اندیشید! شاید بدین معنا که تقریبا به‌طور کامل عاجز بود «از اینکه از منظر فردی دیگر به چیزی نگاه کند».

کتاب آیشمن در اورشلیم، به تازگی و پس از تاخیری شصت ساله، با ترجمه زهرا شمس، به همت نشر برج و با خرید حق نشر (کپی رایت) از بنیاد هانا آرنت منتشر شده و با استقبال گسترده مخاطبان مواجه شده به گونه‌ای که در عرض چند ماه چنان که روی جلد

می‌بینیم، به چاپ هفتم- هشتم رسیده است! زهرا شمس مترجم کتاب کارشناس ارشد حقوق است و پیش از این نیز کتاب خواندنی «شکستن طلسم وحشت» از آریل دورفمن را ترجمه کرده بود، که آن هم داستان محاکمه ژنرال آگوستو پینوشه، دیکتاتور مشهور شیلی است. با او درباره آیشمن در اورشلیم گفت‌وگویی صورت دادیم که در ادامه از نظر می‌گذرد:

- اگر موافق باشید، گفت‌وگو را از عنوان (در واقع زیرعنوان) کتاب آغاز کنیم که بوده است: banality of evil که شما «ابتذال شر» ترجمه کرده‌اید و بسیاری معتقدند که با توجه به بار منفی کلمه «ابتذال» در فارسی روزمره، شاید از معنای مورد نظر آرنت دور باشد. «ابتذال» در فرهنگ لغت دهخدا به کاربست دایم باز می‌گردد، یعنی استعمال مدام تا سر حد پیش پا افتادگی. گویا آرنت در این کتاب می‌خواهد به همین وجه روزمرگی و پیش پاافتادگی شر نزد آیشمن اشاره کند. توجیه شما برای استفاده از تعبیر «ابتذال» برای این مفهوم چیست؟

کلمه banality و صفت آن: banal، به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که فاقد اصالت، تازگی و خصوصیات جدید و جذاب باشد؛ برای اینکه ترجمه فارسی مناسب را پیدا کنیم، باید اول دقیقاً بفهمیم منظور آرنت از «ابتذال شر» چه بوده. آرنت هنگامی که شتابان به اورشلیم می‌رفت تا آدولف آیشمن را از نزدیک ببیند، گمان می‌کرد با مردی از قماش ریچارد سوم مواجه خواهد شد، انسانی که نیک را از بد تشخیص می‌داده و باز آگاهانه ارتکاب شر را انتخاب کرده است. اما خیلی زود به این برداشت رسید که در وجود این مرد هیچ‌چیز عمیق، جالب و ریشه‌داری یافت نمی‌شود. او آیشمن را «دلقک»ی می‌دید که فکر و اندیشه خود را تعطیل کرده و به زبانی جز کلیشه سخن نمی‌گوید. این البته، برخلاف فهم اشتباهی که بسیاری دچار آن شده‌اند، بدین‌معنا نیست که خودِ شر (یا نمودهای عینی آن؛ در اینجا رخدادهای هولوکاست) پدیده‌ای عادی، پیش‌پاافتاده یا بی‌اهمیت است. این خصوصیات

را شاید بتوان به انگیزه‌ها و اهداف فردی که مرتکب شر می‌شود نسبت داد، اما ترجمه عنوان نظریه به عباراتی مانند «پیش‌پا افتادگی شر»، علاوه بر آنکه تمامی ابعاد سخن آرنت را پوشش نمی‌دهد، می‌تواند اساساً گمراه‌کننده باشد. پیش‌پاافتاده در فارسی به معنای ناچیزی، بی‌اهمیتی و حقارت به کار می‌رود، اما اینها صفاتی نیستند که آرنت از banality مراد کرده است. تز اصلی آرنت این است که ما در دنیای مدرن، با شکل جدیدی از شر (evil) مواجهیم که لزوما از آن گرایش درونی انسان به شر و اراده به ارتکاب آن «ریشه» نمی‌گیرد (اشاره به شر رادیکال در معنای کانتی آن). آرنت می‌گوید نظام‌های توتالیتر خود را قادرمطلق می‌بینند و با خالی کردن وجود انسان‌ها از هرگونه خودانگیختگی، آزادی و همبستگی، آنها را تبدیل به مشتی مهره می‌کنند، و برای پیشبرد اهداف خویش خیر را شر، و شر را خیر جلوه می‌دهند، حتی در سطح تغییر زبان روزمره. در چنین شرایطی، حتی عادی‌ترین افراد (که لزوماً ذات شروری ندارند و حتی ممکن است از ایدئولوژی حاکم هم چندان سردرنیاورند)، اگر قوه داوری خویش را کنار بگذارند، وجدان خویش را سرکوب کنند و مثل آیشمن به دام «بی‌فکری» بیفتند، ممکن است به‌سادگی و از سر پست‌ترینَ انگیزه‌ها، زمینه‌ساز یا مرتکب هولناک‌ترین شرور و فجیع‌ترین جنایات شوند. این، همان بُعد banal شر است. آرنت در یکی از نامه‌های خود به کارل یاسپرس می‌نویسد که شوهرش، هاینریش بلوخر، همیشه از این احتمال سخن می‌گفته که شر می‌تواند یک پدیده «سطحی» (superficial) باشد، و همین صورت‌بندی از موضوع باعث شده که آرنت عنوان فرعی «ابتذال شر» را برای کتاب خود برگزیند. طبق توضیحات آرنت در متن کتاب و حواشی آن، در اینجا باید banal را مقابل radical (ریشه‌ای) بگیریم، و مابه‌ازای آن در فارسی نیز باید به نحوی برگزیده شود که گویای «فقدان عمق، ریشه و اصالت» باشد و به نظر می‌رسد این مفاهیم در کلمه «ابتذال» قابل جمع‌اند. طبعاً در اینجا منظور از ابتذال، آن معنای خاص و ایدئولوژیکی نیست که طی دهه‌های اخیر به هر اثر هنری نامطلوبی که اصطلاحاً «فاخر» یا «معناگرا» یا «متعهد» نباشد نسبت داده می‌شود. ضمناً بد نیست اشاره شود که پیش از انتشار این ترجمه، اساتیدی مانند آقای عزت‌الله فولادوند، «ابتذال» و مشتقات آن مانند «مبتذل» را برای معرفی این نظریه آرنت برگزیده بودند، پس این ترجمه در فارسی، مسبوق به سابقه است.

- تز اصلی آرنت در این کتاب آن است که آیشمن نمی‌اندیشد و به همین خاطر به این راحتی و بدون عذاب وجدان، مرتکب شرارت می‌شود. این در حالی است که در همین کتاب، می‌خوانیم که او انسان بی‌هوش و کودنی (لااقل در جهت تمشیت امور روزمره و کارش) نیست و مثلاً در برخی موارد، برای بهتر پیش بردن کار، از خود ابتکار عمل و هوشمندی نشان می‌دهد. آیا این تناقض نیست؟ آن اندیشیدنی که آرنت می‌گوید، به چه معناست و کدام معنا از تفکر مورد نظر اوست؟

البته آرنت می‌گوید که آیشمن در ابتدا وقتی از دستور پیشوا برای حذف فیزیکی یهودیان مطلع شد، ظاهراً اندکی عذاب وجدان داشت اما مدتی بعد، به‌ویژه از کنفرانس وانزه به بعد، وقتی دید بالاترین سران نظام نازی (که او در واقع زمام فکر و وجدانش را به دست آنها داده بود و آنها را ملاک «نظم حقوقی موجود» می‌دانست) همگی در کمال شور و شوق از این جنایت عظیم که «راه‌حل نهایی» نام گرفته استقبال می‌کنند و سعی می‌کنند در اجرایش از یکدیگر پیشی بگیرند، وجدانش آرام می‌گیرد. جمع‌بندی آرنت این نیست که آیشمن کودن یا سفیه است چون همانطور که گفتید، اگر اینطور بود نمی‌توانست در حرفه‌اش خلاقیت به خرج بدهد و به موفقیت برسد. وقتی آرنت می‌گوید آیشمن بی‌فکر و ناتوان از اندیشیدن است، مرادش فکر روزمره و اندیشه معاش نیست، بلکه آن اندیشه کاوشگر و پیش‌نیاز داوری است که ذهن فرد را به سوی تصمیم‌گیری آگاهانه، قضاوت و تمییز نیک و بد سوق می‌دهد، حتی در مقابل قانون و قواعد حاکم بر کشورش. یکی از برداشت‌های اشتباهی که از حرف آرنت شده این است که او می‌گوید مقامات رژیم نازی و همدستان‌شان همگی مشتی ابله بوده‌اند و از همین برداشت به این نتیجه می‌رسند که آرنت دارد تمامی این افراد را تبرئه می‌کند و مسئولیتی برای آنها قائل نمی‌شود. چنین نیست. این آدم‌ها (که بین‌شان باهوش هم کم نبود) درواقع درون یک حباب زندگی می‌کردند که بین آنها و واقعیت اعمال‌شان، بین آنها و توان «تخیل» و خود را به جای دیگری گذاشتن، فاصله انداخته بود. آرنت در پی‌نوشتی که به چاپ دوم کتاب افزود (و ما همزمان با انتشار کتاب، ترجمه فارسی آن را در وب‌سایت نشر برج گذاشته‌ایم) می‌گوید: «وقتی از ابتذال شر حرف می‌زنم، فقط و فقط در سطح وقایع {عینی} و با اشاره به پدیده‌ای سخن می‌گویم که در جریان محاکمه، چشم در چشم ما دوخته بود. آیشمن، نه یاگو بود و نه مکبث، و حتی به مخیله‌اش هم خطور نمی‌کرد که همچون ریچارد سوم در شرارت داوِ تمام بگذارد. او به‌جز پشتکاری فوق‌العاده در پاییدنِ پیشرفت شخصی خود، ابداً هیچ انگیزه دیگری نداشت... آیشمنِ احمق

نبود. بی‌فکری محض او ــ که به‌هیچ‌وجه با حماقت یکسان نیست ــ بود که او را مهیایَ تبدیل‌شدن به یکی از بزرگ‌ترین جنایتکاران آن دوران کرد. و اگر این واقعیت «مبتذل» و حتی خنده‌دار است، اگر در کمال حسن‌نیت هم نمی‌توان هیچ‌گونه ژرفای اهریمنی یا شیطانی را در وجود آیشمن نشان کرد، باز تمام اینها به معنای عادی خواندن موضوع نیست... چنین فاصله‌ای از واقعیت و چنین سطحی از بی‌فکری می‌تواند بیش از تمام غرایز شرارت‌آمیزی که شاید در ذات انسان نهفته باشند، ویرانی و تباهی به بار آورد».

– علت نیندیشیدن آیشمن به هر معنایی که آرنت می‌گوید، چیست؟ آیا به این دلیل است که او تحصیلات عالیه و آموزش و پرورش درستی نداشته است؟ آیا تربیت خانوادگی نشده است؟

آرنت معتقد است آیشمن شخصیتی بود که دستاوردی نداشت، از سطح اجتماعی خانواده خودش تنزل یافته بود، اصل و پرنسیب خاصی نداشت و هر گروه و تشکلی که راهش می‌داد سعی می‌کرد همانجا عضو شود و بُر بخورد. در آن روزگار آشفته، کجا بهتر از حزب نازی؟ برداشت من این است که آرنت می‌گوید شکل‌گرفتن شخصیتی مانند آیشمن، عمدتاً حاصل قرارگرفتن یک‌چنین شخصیتی در بستر جامعه‌ای بحران‌زده و سردرگم، و البته قدرتی افسارگسیخته است که بقای خود را با تعریف دشمن و نابودی آن تضمین می‌کند و دستگاه بروکراتیک خود را هم با تمام قوا در این راستا به کار می‌بندد، حتی وقتی در آستانه شکست در جنگ است. آرنت در کتاب اشاره می‌کند که این جزو ذات جنبش نازی بود که مدام حرکت می‌کرد و روز به روز رادیکال‌تر می‌شد. در دل این نظام توتالیتر یک نزاع بقای دایمی در جریان بود و هر شخص و نهادی می‌کوشید با اطاعت و خوش‌خدمتی بیشتر، افتخار و سهم بیشتری نصیب خود کند. در چنین فضایی، شخصیت‌هایی مانند آیشمن که می‌خواستند به هر قیمت خودی نشان بدهند، قادر شدند به هر کاری دست بزنند، بی‌آنکه دقیقاً بفهمند چه کار دارند می‌کنند. بخش زیادی از چهره‌های شاخص و سرآمد رژیم نازی، کسانی بودند که کل کارنامه حرفه‌ای و پیشرفت شغلی و اجتماعی خود را از صفر تا صد مدیون نظام نازی بودند. می‌شود فهمید که در چنین ساختاری، آدم‌ها چطور قادر می‌شوند دست به هر کاری بزنند و نه‌تنها عمل‌شان را توجیه کنند، بلکه بعضاً به آن افتخار کنند.

– در سراسر کتاب، نوعی نگاه نخبه‌سالارانه و از بالای فیلسوف به دیگران (از آیشمن گرفته تا دست‌اندرکاران دادگاه و حتی کسانی چون مارتین بوبر که نظری متفاوت از آرنت دارند)، محسوس است. گویی فیلسوف ثروتمند یهودی- امریکایی (آلمانی تبار) که از کودکی تربیتی اشرافی و سطح بالا داشته و شاگرد و دوست بزرگ‌ترین اندیشمندان زمانه بوده، نمی‌تواند میزان نافرهیختگی، بی‌سوادی و محرومیت دیگران (از جمله آیشمن) را تحمل کند و خود را آهویی در طویله خران احساس می‌کند (تمثیل از مولانا). آیا شما با اینکه آرنت به دیگران از بالا نگاه می‌کند، موافق هستید؟

من چنین برداشتی ندارم. نگاه آرنت را به‌خصوص طبقاتی نمی‌بینم. البته او به‌طور کلی شخصیتی گستاخ داشت، اهل ملاحظه و تعارف نبود و افراد را با صراحتی مثال‌زدنی نقد می‌کرد. این خودش را در لحن گزنده و کنایی‌اش هم نشان می‌دهد و برداشتی که می‌گویید، شاید ریشه در همین خصیصه او داشته باشد. در عین حال، نگاه او به نظر من نخبه‌سالارانه یا طبقاتی نیست. اتفاقاً در همین کتاب می‌بینیم معدود افرادی که آرنت ستایش‌شان می‌کند، افراد بی‌ادعایی بودند که صداقت، شجاعت یا جنمی از خود بروز می‌دادند، کسانی مثل زیندل گرینشپان (یکی از شهود)، یا سه قاضی دادگاه. اینجا بد نیست از نامه‌ای که آرنت در سال ۱۹۶۳ به کارل یاسپرس نوشت نقل به مضمون شود که: در زمانه ما، حتی انسان‌های نیک و ارزشمند هم ترسی فوق‌العاده از داوری کردن دارند و این سردرگمی در باب داوری می‌تواند دست در دست هوش بالا باشد، درست همانطور که داوری صحیح را گاه

شکل‌گرفتن شخصیتی مانند آیشمن، عمدتاً حاصل قرارگرفتن یک‌چنین شخصیتی در بستر جامعه‌ای بحران‌زده و سردرگم، و البته قدرتی افسارگسیخته است که بقای خود را با تعریف دشمن و نابودی آن تضمین می‌کند و دستگاه بروکراتیک خود را هم با تمام قوا در این راستا به کار می‌بندد، حتی وقتی در آستانه شکست در جنگ است.

می‌توان در وجود کسانی یافت که چندان باهوش تلقی نمی‌شوند.

– می‌پذیریم که آیشمن نمی‌اندیشد و در نتیجه دست به جنایت می‌زند. اما این نظریه همراهی فعالانه (امروز دیگر ثابت شده است) کسانی چون مارتین هایدگر و کارل اشمیت و ارنست یونگر و ... با نازی‌ها را چطور توجیه می‌کند؟ آیا می‌توان گفت که هایدگر نیز نمی‌اندیشید؟

همان‌طور که بالاتر اشاره شد، اول از همه باید گفت که آرنت معتقد بود توان داوری در وجود یک انسان، لزوما نسبتی با میزان هوش و فهم و روشنفکر بودن یا نبودن وی ندارد؛ یعنی به نظر می‌رسد در این زمینه، به دوگانه‌ای که مطرح می‌کنید اعتقاد نداشت. در عین حال در پاسخ به این سوال می‌توان حداقل دو تفسیر را مطرح کرد. یکی اینکه بگوییم اتفاقاً دقیقاً به همین دلیلی که ذکر شد، کسانی در این سطح اندیشه و دانش هم کاملاً ممکن و متصور است که به قول آرنت در دام ایده‌های خود بیفتند و دچار بی‌فکری شوند، یعنی سواد و دانش و غیره فرد را مصون از «بی‌فکری» نمی‌کند. از سوی دیگر می‌شود اینطور هم برداشت کرد که آرنت مفهوم «ابتذال شر» را به عنوان یک نظریه عام درباب شر مطرح نکرده که لاجرم همه‌کس را در همه‌جا دربربگیرد. او در پی‌نوشت کتاب آیشمن گفته: «موضوع این کتاب، نه تاریخ بزرگ‌ترین فاجعه‌ای است که تاکنون بر سر یهودیان آمده، نه روایتی است از توتالیتاریسم و نه تاریخچه‌ای از سرگذشت مردم آلمان در زمانه رایش سوم؛ و البته به هیچ‌وجه رساله‌ای نظری در باب ماهیت شر هم نیست». او ابتذال شر را «درس»ی می‌دید که می‌توان از بررسی محاکمه آیشمن دریافت و این مفهومی بود که آرنت ـ درست یا غلط ـ تجسمش را در وجود

آیشمن مشاهده می‌کرد. از این منظر می‌توان گفت که اتفاقاً باید بین افرادی مثل آیشمن ـ که توان تفکر ندارند و جسدوار اطاعت می‌کنند ـ و افرادی که صاحب‌نظر و اندیشه‌اند تمایز قائل شد. در کتاب می‌بینیم که از نظر او، برخی افراد آگاهانه با این نظام همراه شدند و حتی برای پیشبرد آن نظریه‌پردازی می‌کردند، مثلا برخی اساتید حقوق. می‌توان گفت که واقعا بعید است کسی در سطح فهم هایدگر، برای مثال متوجه تحریف روشن امر مطلق کانت به دست هانس فرانک نشده باشد! آرنت در مصاحبه‌ای در سال ۱۹۶۴ با گونتر گراس هم می‌گوید که در حلقه روشنفکران و دوستان سابقش در آلمان، هماهنگی و همراهی داوطلبانه با نظام نازی، قاعده بوده و نه استثناء؛ می‌گوید دست‌کم از این عده انتظار داشته متفاوت عمل کنند (لابد چون گمان می‌کرده که قادر به اندیشیدن هستند) ولی از عملکرد آنها به‌شدت ناامید و سرخورده شده، و همین مشاهده باعث شده که دیگر هیچ علاقه‌ای به روشنفکران و حلقه‌های‌شان و ایده‌پردازی‌های‌شان نداشته باشد.

– راه درمان این ابتذال شر از دید آرنت چیست؟ آیا باید دانشگاه رفت و فلسفه و اخلاق و حقوق و اقتصاد و تاریخ خواند؟ چطور می‌توان وجدان اخلاقی را پرورش داد و تقویت کرد؟

در سطح فردی، تاکید بر این است که انسان باید عنان فکر و داوری خویش را محکم بچسبد، نسبت به همه‌چیز شکاک باشد، قبل از انجام هر عملی با خود بیندیشد که پس از ارتکاب آن عمل قادر است با خودش و وجدانش کنار بیاید یا خیر، وگرنه کلاهش پس معرکه است. باید آن گفت‌وگوی درونی خویشتن با خویشتن را همیشه زنده نگه دارد، چون مادام که آن گفت‌وگو برقرار است و سرکوب نمی‌شود، بعید است فرد عادی بتواند ارتکاب جنایت را برای خود توجیه کند. دقیقاً به همین خاطر بود که بخش عمده‌ای از پروپاگاندای رژیم نازی به تحریف و وارونه‌کردن واقعیت اختصاص داده شده بود؛ آنها به مردم خود القاء می‌کردند که این «نبرد سرنوشت» ماست و فجایع و ناملایماتی که در این راه می‌بینیم و دست به ارتکاب‌شان می‌زنیم هم تقصیر ما نیست بلکه برای «ادای وظیفه خود» مجبور به تحمل آنها شده‌ایم. اینها را می‌گفتند تا وجدان‌های ناآرام را تسکین بدهند و روی عده زیادی هم اثر داشت؛ اما البته کسانی هم بودند که می‌فهمیدند و مقاومت می‌کردند، ده‌ها هزار شهروند آلمانی به همین خاطر جان‌شان را از دست دادند. خطای مهم دیگری که آرنت بدان اشاره می‌کند این است که نباید برای نیل به یک هدف خیر در آینده، امروز به همدستی و همکاری با شر روی آورد. از دل شر، نمی‌توان خیر بیرون کشید و

خطای عظیمی که شوراهای یهود مرتکب شدند همین بود. عامل مهم دیگری که آرنت مطرح می‌کند، لزوم احترام به کثرت (پلورالیتی) است، توجه توأماً به تفاوت و برابری انسان‌ها. بنابراین تحصیل دانشگاهی و کتاب و مشق و فلسفه، به‌خودی‌خود، نه‌تنها مانع ابتلا به «ابتذال شر» نیست، بلکه اگر مایه خودبرتربینی شود، می‌تواند خطرناک هم باشد.

– یک وجه مهم از کتاب آرنت، بحث درباره مشروعیت حقوقی دادگاه است، به نظر شما به عنوان کارشناس حقوقی آیا توجیهات و توضیحات او در این هر دو زمینه، رضایت‌بخش و قابل قبول است؟

این جنبه کتاب را اگر بخواهیم بررسی کنیم، بحث بسیار مفصلی خواهد شد چون اولاً آرنت چندین مساله حقوقی عمده و بحث‌برانگیز را گذرا و فشرده مطرح کرده و ثانیاً همه‌جا بحث حقوقی را با نگاه فلسفی خود درآمیخته است. اگر اجمالاً بخواهیم مروری بکنیم: آرنت درست می‌گفت که ربودن فردی در خاک کشوری دیگر، خلاف موازین حقوق و روابط بین‌الملل بوده؛ و هنوز هم چنین است. درخصوص شانه‌خالی‌کردن دولت آلمان غربی از حمایت دیپلماتیک از آیشمن ـ به عنوان کسی که تابعیت آلمانی‌اش را هیچ‌گاه رسماً ترک نکرده بود ـ آرنت درست می‌گفت. آلمان اگر می‌خواست، می‌توانست خواستار استرداد آیشمن از رژیم صهیونیستی شود (بین این دو معاهده استرداد وجود نداشت و اینکه نتیجه چه می‌شد را نمی‌دانیم)، اما آلمان نمی‌خواست با این کار، خاطرات شوم جنگ جهانی دوم را در اذهان جهانیان زنده کند، برای همین نه‌تنها خواهان استرداد نشد، بلکه از بازداشت و محاکمه آیشمن در اورشلیم استقبال هم کرد. درخصوص نحوه برگزاری و فضای دادگاه، فکر می‌کنم بخش عمده انتقادات آرنت وارد است. اینکه بن‌گوریون و دادستان هاوزنر، بیش از آنکه در پی رعایت دقیق و بی‌طرفانه موازین حقوقی باشند، در پی تحقق مقاصد سیاسی دولت نوپای خود، و برساختن هویت و حافظه مشترکی برای ملت رژیم صهیونیستی بودند. البته بعضی هم گفته‌اند که نگاه آرنت در این زمینه، بعضاً قانون‌ستایانه (legalistic) بوده و شرایط خاص مساله را در نظر نگرفته است. به هر حال آرنت درست می‌گوید که دادگاه کیفری اگر قصد جاری‌کردن عدالت را داشته باشد، باید به «تاریخ» توجه کند اما نباید اجازه بدهد که «گفتمان و نگاه تاریخی» یک قوم بر فضای دادگاه حاکم شود، نباید شهودی را در جایگاه قرار بدهد که ـ هرچند به‌شدت مظلوم واقع شده‌اند ـ برخی به عمرشان حتی متهم را ندیده‌اند. هاوزنر در این دادگاه، هوشمندانه استراتژی

«شاهدمحور» را سرلوحه کارش کرد که برای تحقق اهدافی که در ذهن داشت هم مفید و کارساز افتاد. به‌هرحال این نحوه خاص برگزاری دادگاه باعث شد که پرونده آیشمن چندان رویه‌ساز نشود و در پرونده‌های بین‌المللی که طی سالیان بعد تشکیل شدند، ارجاع ماهوی چشمگیری به این دادگاه مشاهده نمی‌کنیم. نکته مهم دیگری که آرنت و کارل یاسپرس و برخی دیگر مطرح می‌کردند این بود که جنایات نازی‌ها علیه یهودیان را در واقع باید «جنایت علیه بشریت» تلقی کرد که بر پیکره مردم یهود وارد شده و طرح اتهام جنایت علیه یهودیان چندان وجهی نداشته است؛ و به همین دلیل بهتر بود که یک محکمه کیفری بین‌المللی برای محاکمه آیشمن و امثال او ایجاد شود؛ البته این ایده در آن‌زمان مخالفان زیادی داشت به‌خصوص دولتمردان و بسیاری از مردم رژیم صهیونیستی. تشکیل چنین نهاد دایمی‌ای در دهه ۱۹۶۰ به یک آرزوی دور و دراز شبیه بود اما حالا قریب دو دهه است که در قالب دیوان کیفری بین‌المللی (ICC) جامه عمل پوشیده. اینکه این نهاد چقدر در تقویت برقراری عدالت در جهان توفیق یافته، بحث دیگری است. اینها البته فقط مروری بسیار اجمالی بر برخی مسائل حقوقی این کتاب بود. کسانی که به ابعاد حقوقی موضوع علاقه‌مند باشند می‌توانند مقالات زیادی در این باره پیدا کنند.

– آیشمن از مهره‌های اصلی و کلیدی رژیم نازی نبوده است، البته خیلی تلاش می‌کرده به سطح بالا برسد، اما هیچگاه به سطوح اول نزدیک نشده است. پرسش این است که آیا تحلیل آرنت از ابتذال شر و هیولا نبودن آیشمن را می‌توان در مورد نفرات درجه اول این رژیم به کار برد؟ یا اینکه آنها را هیولاهایی بالفطره تلقی کنیم؟

همانطور که پیش‌تر اشاره شد، از نظر آرنت «ابتذال شر» در وجود آیشمن مجسم شده بود، اما معنایش این نیست که هر شری مبتذل است. بعید است که آرنت درباره سران اصلی رژیم نازی اینطور فکر کرده باشد. او در کنار شر مبتذل، از شرارت یا تبهکاری «حساب‌شده» هم سخن می‌گفت، شرارتی که ـ برخلاف شر مبتذل که هیچ ریشه و عمقی ندارد ـ با هدف و برنامه‌ریزی و انگیزه رخ می‌دهد. هیتلر و هیملر و امثالهم کسانی بودند که کل آن ساختار توتالیتر و تبهکار را قدم به قدم برنامه‌ریزی کردند و به اجرا گذاشتند، کسانی بودند که آگاهانه بر موج نژادپرستی سوار شدند و بر مبنای آن سیاست‌گذاری کردند و قانون نوشتند. البته باز تمام اینها به این معنا نیست که «هیولا» بودند، چون هیولا را نمی‌شود قضاوت

کرد؛ در حالی که آرنت ـ خلاف آنچه برخی برداشت کرده‌اند ـ همواره و همیشه بر مسوولیت شخصی هر فردی در هر مقامی، تاکید دارد؛ خواه با شر مبتذل مواجه باشیم یا شرارت حساب‌شده.

– برخی منتقدان، مثل مارک لیلا، اندیشمند سیاسی امریکایی، با استناد به مدارک و اسنادی که پس از مرگ آرنت منتشر شد، مدعی شده‌اند که آرنت و بلکه دادگاه، فریب ظاهرسازی‌ها آیشمن را خورده است آیا فکر نمی‌کنید این اسناد، اساس استدلال آرنت را مخدوش می‌سازد؟

متاسفانه نقد صحیح، اصولی و منصفانه درخصوص این کتاب بسیار کمیاب است، به دلایل مختلفی از جمله دشواری و درهم‌تنیدگی متن کتاب، شانتاژهایی که از طرف گروه‌های ذینفع مطرح شده و می‌شود و غیره. شاید برخی تعجب کنند اما حتی نقد مارک لیلا هم در زمره آن نقدهایی قرار می‌گیرد که به قول آرنت، نه درباره خود کتاب، که درباره «تصویر»ی که از کتاب ساخته شد سخن می‌گویند. اینکه غرض و سوءنیتی پشت این کار هست یا نیست بحث دیگری است. جدی‌ترین و مستندترین نقدی که تاکنون بر پرتره آرنت از آیشمن نوشته شده، کتابی به نام «آیشمن پیش از اورشلیم» نوشته بتینا اِستنگ‌نت است که ۵-۶ سال پیش چاپ شده. خانم اِستنگ‌نتِ در این کتاب با بررسی تفصیلی منابع مختلف از جمله اَسناد ساسِن، نوارهای صوتی سخنان آیشمن در آرژانتین و اسناد و جرایدِ دوران آلمان نازی، به این نتیجه می‌رسد که آیشمن برخلاف برداشت آرنت، همواره شرور، عمیقا یهودستیز، چندچهره و تاثیرگذار بود و در سال‌های خدمت در رژیم نازی و پس از آن، ایده‌ای جز یهودستیزی و هدفی جز نابودی حداکثر یهودی ممکن در سر نداشت. بررسی این کتاب مفصل و یافته‌های آن، مجال خود را می‌طلبد. در عین حال باید توجه داشت که نظریه ابتذال شر، از نظر آرنت در وجود آیشمن مصداق یافته بود، و رد مصداق، فی‌نفسه مرادف رد نظریه نیست. برخی کتاب اِستنگ‌نت را «ردیه»ای بر کتاب آرنت دانسته‌اند اما این حرف دقیقی نیست. یکی از مسائل مهمی که آرنت با طرح این نظریه می‌خواست نشان بدهد این بود که در دل ساختارهای بروکراتیک جهان مدرن ـ که نقش‌ها و کارکردهای خنثی و غیرشخصی برای افراد تعریف می‌شود و عاملیت و داوری انسانی آنها را تا حد امکان سرکوب و سلب می‌کنند ـ چه خطرات بالقوه هولناکی وجود دارد؛ و ما تا چه حد برای کنترل و مواجهه با این خطرات نامسلحیم. نظریه و هشدارهای آرنت نه‌تنها رد نشده، بلکه امروز دقیقا پیش روی ماست.

ڕوانینی پیاو و بەکاڵا کردنی مێینە

هۆزان مەحمود

کولتووری پۆڕن بەجۆرێک لە گەشەدایە لە کوردستان و ئێراقدا، کە تەنانەت لەم خۆپیشاندانانەی بەسرەدا لە دژی هەژاری و بێ ئاوی و کارەبایی، لە چەند شوێنێک و بەدەست چەند پیاوێکەوە وێنەی (مایا خەلیفە) ئەستێرەی پۆرنی لوبنانی-ئەمریکییان بەرزکردبۆوە، لێیان نووسی بوو "ئەوەی ئەمە پێشکەشم دەکات، سیاسییەکان پێشکەشم ناکەن"...هەر ئەم وێنەیە بەبڵاوی لە تۆڕە کۆمەڵایەتیەکاندا بڵابۆوەوە و سەدان کەس سەرسامییان نیشاندا و گووتیان "ڕاست دەکات!".

بەهەمان شێوە لە کوردستانیش کولتوور و وێنای فیگوری پۆرنۆیی تارماییەکی گەورەی هەیە بەسەر کۆمەڵگەوە. ستانداردی جوانی ڕووخسار و جەستە و ئەندامەکانی جەستەی ژن وێنایەکی گشتگیر و پۆرنۆیی لەخۆ گرتووە. ئەم ڕووخسارە تازەیەی ژن لە کوردستان دەمانخاتە بەردەم کۆمەڵێک پرسیارەوە- ئایا ئەم فیگورە نوێیە کێیە؟ بۆ ڕەواجی هەیە و کێ لە پشت ئەم کارەساتەوەیە؟ تەماشاکاران کێن؟ ڕوانینی پیاو چ ڕۆڵێکی هەیە؟ ئەم جۆرە لە جوانییە نوێنەری کامە کولتوورە؟

هەر بۆیەش لێرەوە هەوڵدەدەم تیشک بخەمە سەر (ڕوانینی پیاو) و بە (کاڵابوونی سێکسی) لە ڕێگەی پێناسەکردنی هەردوو چەمکەکەوە ڕوونیبکەمەوە. دواتر باس لە ئاڵۆزییەکانی ڕوانینی پیاو بکەم لە چوارچێوەی جوگرافی باشوری کوردستاندا و لەوێوە لە هۆکارەکانی ئەو ئایدیۆلۆژیایەدا بوەستین کە بەستراوە بە جوانبوون و سێکسیبوونی ڕەگەزی مێینەوە. پاشان دێمە سەر ئەوەی چۆن هۆشیارییەک دروستبکەین کە هەردوو ڕەگەز و ئەوانیتری دەرەوەی ئەم دوو ڕەگەزەش بگرێتەوە؛ لە وەستانەوە بەرامبەر ئەم ئایدیاڵە دروستکراوانەدا پەیوەندییەکی مرۆیی و هاوسەنگ جێگەی بگرێتەوە.

پێشینەیەکی کورتی سیاسی و کۆمەڵایەتی

لەگەڵ هێرشی ئەمریکا و هاوپەیمانانی بۆ سەر ئێراق و کرانەوەی خێرای ئەم وڵاتە بەڕووی دونیای سەرمایەداری جیهانی و بەرخۆرییەکانیدا، کۆمەڵێک دەرهاویشتەی لێکەوتەوە. هەر لە جەنگ و ماڵوێرانی و هاتنی کۆمپانیا زەبەلاحەکانەوە بگرە، تاوەکو هەڵتۆقینی سەدان و هەزاران ڕێکخراوی (ئێن جی ئۆ) NGO و خێرخوازی لۆکاڵی و بیانی و خەڵکیش هەڵدرانە نێو کۆمەڵێک پەیوەندی نوێ و ئاڵۆزەوە. لەو دابڕان و چەپێندراوییەی چوار دەیەی ژێر دەستی ڕژێمی بەعسی تاک حیزبی، هاتنەدەر بۆ ناو

نیگارەی بەڕێز هایدە خزریان

کۆمەڵێک جەنگی تری وردو ئاڵۆز و پڕوپاگەندەی دەیان حیزبی نوێوە. دەست ڕاگەیشتنی خەڵک بە شێوەیەکی بێکۆنترۆڵ بۆ هەموو ماڵپەرەکانی ئینتەرنێت و کرانەوەیان بەڕووی تۆڕە کۆمەڵایەتیەکاندا، پەیوەندییەکانی جێندەری بردە فەزایەکی ترەوە. فەزایەک کە لەلایەک لەژێر ڕێنمایی دینی و حەڵاڵ و حەرامدایە، لەلایەکی ترەوە، کرانەوەیەکی پۆڕنۆییانەی ئەمریکانییە، کە کولتووری پۆڕن و نەشتەرگەری جوانکاری بەداوی خۆیدا هێناوە.

لەم دۆخە تازەیەدا کە ئاڵوودەبوون بە پۆڕنۆ و لەشفرۆشی لەلایەک و بازرگانیکردنی بە ژنان، کوژرانی بە لێشاو، ڕفاندن و بەزۆر بەشودان لەلایەکی ترەوە، بوونە کێشەی گەورە لە کوردستان و ئێراقدا.

بەزۆر ئیسلامیزەکردن و گەڕانەوەی پەچە و حیجاب و چەسپاندنی زۆر بڕگەی تر کە لە دەستووری ئێراقدا هەیە، لەژێر سایەی شەریعەی ئیسلامیدا، سیما گشتییەکان و دژ بەیەکەکانی ئێراقی نوێن. دۆخێک کە بەرخۆرییەکانی مۆدێرنە و بەها کۆنەپارێز و ئیسلامیەکان لە پێکدادان و ژیانی هاوتەریبدان.

هەرچەند کوردستان لە ساڵی١٩٩١وە لە دەسەڵاتی بەعس ئازادبوو، بەڵام بە کۆمەڵێک کێشەی ناوخۆی سیاسی و ئابووری گیرۆدە بوو. لە ساڵی ٢٠٠٣ کە ڕژێمی سەدام

بەتەواوی ڕووخا، کوردستان لەگەڵ ناوەڕاست و باشووری ئێراق کێشەی هاوشێوەی گەڕانەوەی ئایینداری و حیجاب و کۆنەپارێزی بۆ پەیدابوو. هاوتەریب لەگەڵ ئەمەدا، کرانەوەیەکی سەرمایەدارانەی بێ بەرنامە کە خۆی لە کردنەوەی مۆڵەکان و شوێنی نیشتەجێبوون لەشێوەی گوندەکانی (ئەڵمانی، ئیتاڵی، ئینگلیزی) دا بینییەوە. بەهەمان شێوە، بەرخۆری لە جلوبەرگ، ئۆتۆمبێل، کەرەسە و ئامرازی ناوماڵ، کە هەمووی مارکەیەو لە دەرەوەی وڵات هاوردەکراون، پێکهێنەری بەشێکی گەورەی ئەم (خودە نمایشکارە) نوێیەی کوردە کە بەهای مرۆیی خۆی بە بەرخۆرییەوە گرێداوە.

ئاشکرایە سەرمایە هەموو لایەنەکانی ژیان و بیرکردنەوەی بەشێکی زۆر لە تاکی ئەمڕۆی خستۆتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە. هەروەک فەیلەسوفی ئەڵمانی (کارل مارکس) لە کتێبی سەرمایەدا باس "(...) لە سەرمایە دەکات وەک پرۆسەیەک کە هەموو لایەنەکانی ژیانی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتوری دەخاتە ژێر ڕکێفی خۆی، تەنانەت کاریگەری لەسەر بەها و ئێتیکی تاکەکان دادەنێت و بەهەمان شێوەش گۆڕانکاری بەسەر پەیوەندی خۆمان بە خۆمانەوە و بە جڤاتەکانمان و سروشتەوە بەجێدەهێڵێت."[1]. لە کوردستانیشدا شاهیدی ئەم گۆڕانکاریانەین بەسەر کۆی لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی کۆمەڵگەوە، پەیوەندی تاک بە خۆی و ئەوانیتر و تەنانەت بە ژینگەوە. ئەم ڕەفتار و پەیوەندی و بەهایانەی تاکی ئەمڕۆی کورد، ڕەفتار و بەهای تاکێکی ناو پەیوەندیەکانی سیستەمی سەرمایەداری جیهانیە، کە بێدەربەستە بەرامبەر ئەوانیتر و ژینگە و ئایندەی سیاسی کۆمەڵگەکەی.

زۆر بەدیاریکراوی و زۆرتر لە دوای ٢٠٠٣ەوە چینێکی سیاسەتمەداری لەپڕ دەوڵەمەندبوو، لەناو پێکهاتەی کۆمەڵایەتیدا هەڵتۆقین. بەهەمان شێوە چینێکی ئیلیتی (نوخبە) مامناوەند بەدەوری ئەم بازنەیەدا دروستبوون، کە لەڕووی بەرخۆرییەوە، لە شارەکانی کوردستاندا ژیانێکی تەواو ئەمریکایی و ئەوروپی دەژین، بەڕادەیەک کە چیتر بە زمانی کوردی ناخوێنن و قسە ناکەن و فەرهەنگی ڕۆژانەیان بە وشەی ئینگلیزی تەندراوە. (سێکسی-بوون) یان سێکسیبوونی جەستە، چیتر خۆی لە ڕووخسار و تەنانەت قسەکردن بە زمانی کوردیدا نابینێتەوە؛ بەڵکو لە زمانێکی وەک ئینگلیزی، فەڕەنسی، فارسی، عەرەبی و تەنانەت تورکیدا خۆی دەبینێتەوە. ئەم فیگورە کوردییە نوێیە چیتر بە کوردی ئاشق نابێت و سێکس ناکات، بەڵکو هەست، سۆز و حەزەکانی بارگاوین بە کولتوورێکی تر، کە هی خۆی نین و هاوردەن، بەشێکن لە بازاڕێتی و کولتووری بە پۆڕنکراوی سەرمایەداری جیهانی.

لەم دۆخە نوێیە بەرخۆری و بەکاڵابوونەدا ئێمە لەبەردەم ڕووخسار و جەستەیەکی نوێین، کە نامۆیە بە بوونی ئەو جەستە باوە وێناکراوەی ناو خەیاڵدانی ژن و پیاوی کورد. ئەم ڕووخسارە تازەیە تەواو فیگورێکی پۆڕنۆییە، فیگورێکە کە ئەندامەکانی جەستەی سروشتی نین، بەڵکو پڕکراوە لە سلیکۆن، فیلەر و بۆتۆکس. ئەم ڕووخسارە تەنانەت لە پۆستەری کاندیدە ژنەکان، ڕیکلامی تیڤیەکان، میدیاکان، زانکۆ و سەر شەقامەکاندا بەئاشکرا دەبینرێن.

هەرچەندە نادیاری و نائامادەیی ژنان لە کایە کولتوری، سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکاندا بەردەوام جێگەی مشتومڕ و ڕەخنەیە، بەڵام جەستە، جوانی، تەمەن و ڕووخساری ژن باسێکە لە کۆمەڵگەی کوردیدا بەردەوام ئامادەیە. هەروەک خانمە فێمینیست و لێکۆڵەر (لونا دۆلێزال) دەڵێت "سەرەڕای نادیاری ژنان وەک خودی کۆمەڵایەتی، بەڵام لایەنە فیزیکییەکەی جەستەی مێینە بەردەوام پرسێک بووە بۆ چاودێریکردن. چاوەڕوانکراوە کە ژنان فۆرم، ڕووخسارو هەڵسوکەوتیان لەگەڵ پێوانە دیاریکراو و پێناسەکراوە کۆمەڵایەتییەکان یەک بگرێتەوە. ئەگەرنا، دووچاری ناوزڕاندن و لەدەستدانی سەرمایەی کۆمەڵایەتی دەبنەوە."[2]. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە سەرەڕای کۆنەپارێزی و کۆدی (حەیاو شەرەف) و (داپۆشینی مێینە) و نادیارکردنی وەک خودێکی سەربەخۆ، بەڵام جەستە و سێکسوالیتی مێینە بەردەوام باسێکە ئامادەیی هەیە.

فیگوری مێینەی بەر لە ڕاپەڕین و دواتر

بەشێکی زۆر لە نەوەی ئێمە بە ئایدیاڵی شۆڕشگێڕی پەروەردەکراوین، هەرچەند کە ئێستا دەڕوانینە ئەو ڕابردووە، دەبینین پڕ لە کێشەیە لەڕووی جێندەرییەوە. بۆ نمونە پیاو ئایدیالیزە و پیرۆز کرابوو وەک: پارێزەری وڵات، ڕزگارکەری نیشتمان، ڕزگارکەری ژن. بۆیە دەبوایە ژن وەک هاوکارو سێبەر لە نەبوونی ئەوی پیاودا خێزان پێکەوە بهێڵێتەوە. وێنای ژن لەسەردەمی پێشمەرگایەتی و شۆڕشی چەکداری دژی ڕژێمی بەعس، وێنایەک بوو پیاوانە. تەنانەت لە ئەدەبیاتی سیاسی ئەو سەردەمەدا بانگەوازیان بۆ ژنان دەکرد کە (شێرە ژن) بن و لە ڕزگارکرنی کوردستان هاوکاریان بن. بەڵام دوای ڕاپەڕین ئەم بانگەواز و وێناکردنە گۆڕدرا، چیتر (شێرە ژن) مۆدەی نەما و پێوسیت بە هاوکاری نەما. ئەوەی دواتر و تا ئێستاش بەردەوامە، بەکارهێنانی مێینەیە وەک دیکۆرێک بۆ (فێمینیزەکردنی سیاسەت) یان بابڵێین بۆ (مێینەکردنی سیاسەت) و ڕووکەشێک بۆ نیشاندانی بەشدارییپێکردنی ژنانە لە کایەی سیاسیدا. لەودیوو ئەمەشەوە، ئێدیالی تری وەک جوانی، ناسکی و مێینەیەتی هاندەدرا و پشتگیری دەکرا،

ئەمەش لەپێناو کورتکردنەوەی ژنان بوو بۆ رووخسار و جەستە و بە سێکسیکردنیان بوو وەک کاڵایەک... تەنانەت ئێمە ئێستا شاهیدی هەڵبژاردنی شاجوانەکانیانین، هەر لە شاجوانی وڵاتەوە بگرە، بۆ شاجوانی زانکۆکان و ئینتەرنێت و دامودەزگاکانیش، کچان دەخرێنە نێو پێشبڕکێوە لەگەڵ هاوڕەگەزەکانیاندا بۆئەوەی بگەن بە عەرشی شاجوانی! زۆرجار هەردوای بوون بە شاجوان لە رووخساری سروشتی خۆیان دووردەکەونەوە وهەموو جەستەیان دەخنە ژێر تیغی نەشتەرگەری و تەواو روخسارێکی پۆرنۆیی دەبەخشن بە خۆیان.

بێگومان لێرەدا دەبێت ئاماژە بە ئەوە بکەین، کە پیاوان خاوەنی دەسەڵات، حیزب، سەرمایە، کۆمپانیاکان، راگەیاندن، چاپخانەکان ودامودەزگاکانن، هەر ئەمانن هاندەری ئەم جۆرە (بەکاڵابوون)ـە، یان ئۆبجێکتبوونەی ژنانن و زۆر چالاکانە ئەم مۆدێلە لە کچ دەکەنە ئێدیاڵی جوانی و مێینەبوون. بە شێوەیەک کە چیتر لە میدیاکاندا ژنی سەروو تەمەن سی ساڵ و سروشتی نابینین. لە دامودەزگاکاندا و تەنانەت لە حیزبەکانیشدا و لە پۆستەرەکانی هەڵبژاردندا ئەم فیگورە پۆرنۆییە نمایش دەکرێت و ئامادەیە.

ئەوەی لێرەدا بەدیدەکەین، پارسەنگی هێزەو هەیمەنەی پیاوە کە زۆر زوو جێگای خۆی کردەوە لە هەموو دامودەزگا و دامەزراوەکاندا؛ بە جۆرێک، پیاوگەرایی و پایەکانی نێرسالاری زۆر پتەو و جێگیربوون لە کوردستاندا. جۆرێک لە دووفاقی دەبینرێت کە چۆن بانگەشەکان بۆ ژن و بەشداریان لە ژیانی گشتیدا بەپێی کات و شوێن دەگۆڕێت. لە لایەکەوە پشتگیری لە گوتاری ئاینی دەکەن کە خوازیاری مانەوەی ژنانە لە نێوچوار دیوار و حیجابدا، لە لایەکی تریشەوە، بانگەشەی دەرکەوتنی ژنان دەکرێت لە کایە گشتیەکاندا. ئەمەش گوتارێکی دووفاقییە بۆ (دیارکردن) و (نادیارکردن)ی فیگوری مێینە لە کایە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکاندا.

فەیلەسوفی فەرەنسی (میشێل فوکۆ) ئەمەی وەک "(...) دووفاقیەک دەبینی لە چوارچێوەی کولتووری هاوچەرخی ئەورووپیدا، کاتێک لە لایەک جەستە بە شێوەیەکی گشتی نادیارە و لە لایەکی ترەوە زۆر بە زیادەوە لە کولتوور و دامودەزگا و گفتوگۆ کۆمەڵایەتییەکاندا ئامادەیە."[3].

ئەم ئامادەبوون و نائامادەییەی جەستە لای (فوکۆ) هەڵگری قورسایی سیاسی گەورەیە لەپەیوەند بە مێینەوە. کەواتە، ئەوەی بە شێوەیەک جێگیرە هێز و هەیمەنەی پیاوە کە لە سەردەمی جیاوازدا بانگەشەی رۆڵ و ئێدیاڵی جیاواز بۆ ژن دەکات. بەڵام ئەوەی قورسایی و ئاڵۆزی دەکەوێتە سەر ژنە، کە دەبێت بەردەوام وەڵامی کۆد و سیگناڵەکانی پیاو بداتەوە. ئەمەش وایکردووە لە لایەک بانگەشە بۆ ژیانێکی کۆنەپارێزانە بکەن لەڕێگەی مزگەوت و دینداریەوە، لەلایەکی تریشەوە بانگەشەیەک هەیە بۆ کرانەوە و وێناکردنی ژن و سێکسوالیزەکردنیان لە راگەیاندنەکاندا.

لە ئێراقی پڕ لە حیزبی سوونی و شیعی و قەومی پشتبەستوو بە شەریعەی ئیسلام، لە خوولەکانی پێشووی پەرلەمان ژنانێک کاندیدبوون کە عەبا بەسەر و ڕەشپۆش بوون. بەڵام لەم خوولە تازەیەدا ٢٠١٨ بەشێکی زۆری کاندیدەکان کچانی گەنج و رووخسار پۆرنۆیی بوون. ئەمە دەمانخاتە بەردەم ئەو دووفاقییەی کە حیزبەکان لە لایەکەوە دەیانەوێت ستایلی ژیانێکی کۆنەپارێزانە بانگەوازبکەن، لەلایەکی تریشەوە هەمان حیزب و تەنانەت لە سیاسەتیشدا کچ و ژنانی رووخسار پۆرنۆیی بکەنە ئێدیاڵ. هەمان کێشە لە کوردستانیش بەدیکرا، کە زۆرێک لە کاندیدەکان گەنج و فیگورێکی وێنابۆکراوی سێکسوالایزکراو بوون. لێرەوە ئەو وێنایەی دوێنێی ژنان لە شۆڕشدا و لە شێرە ژنەوە گۆڕدرا بۆ ژنێکی سێکسیی روخسار پۆرنۆیی.

روانینی پیاو (The male gaze)

روانینی پیاو تێرمێکە، چەمکێکە، فێمینیست و نووسەری بەریتانی (لاورا مێلڤی) لە حەفتاکانی سەدەی رابوردوو بەکاری هێناوە، بەتایبەت لە وتارە (ئێسا) بەناوبانگەکەی بەناونیشانی "چێژی بینراو و گێڕانەوەی سینەما" ئامانج لە بەکارهێنانی ئەم تێرمە کارکردن بوو لەسەر (روانینی پیاو-The male gaze) وەک بینەر و تەماشاکاری ژن و جەستەی ژن، لە هەمانکاتدا کورتکردنەوەی بوو بۆ کاڵایەکی سێکسی لە فیلمەکاندا[4].

گرنگی ئەم باسە و تیۆریزەکردنی روانینی پیاو هەوڵێک بوو بۆ تێگەیشتن لە دیتنی ژن وەک نیشاندراوێک (سپێکتەکڵ) لە فیلمدا کە تەنها وەڵام بە چێژ و وێناکانی نێو سەری پیاوان دەداتەوە، بێگومان بە شێوەی (ڤیژواڵ – بینراو) لە تیڤی و فیلمەکاندا نمایش دەکران. دواتر ئەم تێرمە (روانینی پیاو) زۆر فراوانتر بەکارهێنرا لەلایەن فێمینیستەکانەوە بۆ ئاماژەکردن و دەرخستنی ئەو راستییە بوو، کە زۆرێک لە میدیاکان بە هەموو جۆرەکانییەوە (فیلم، پۆستەر و ماتریاڵی نوسراو و بینراو) بەرهەمێکن بۆ روانینی پیاو، بۆ

چێژ و حەزی پیاو دروست دەکرێن. لەم پرۆسەیەدا ژن و پیاو دەکرێنە پاسیڤ و ئەکتیڤ، واتە ئەوەی تەماشاکارە کە پیاوە کە بینەرێکی چالاکە و ئەویتری مێینە نمایشکارە، کاڵایە و سێکسوالیزەکراوە، بە مانای پاسیڤە و تەنها ئەرکی ئەوەیە چێژ و خۆشی ببەخشێت بە تەماشاکارە پیاوەکە.

لێرەوە گەر هەوڵێک بدەین بۆ تێگەیشتن لە روانینی پیاو لە کوردستان، بێگومان بۆمان دەردەکەوێت کە بەپێی کات و شوێن گۆڕانکاری بەسەر روانینی پیاوی کورددا هاتووە. بەهەمان شێوە گۆڕانکاری بەسەر ئەو وێنەیەشدا هاتووە کە پیاوی کورد هەیەتی لەمەڕ ژن، بۆ نموونە؛ سەردەمانێک تەنانەت هەندێک لە شاعیرەکانیش بانگەشەی خوێندەواربوونی ژنیان دەکرد، ژیری و جوانی ژن لە خوێندەواربوونیدا بوو، بەوەی کە سەردەمی مۆدێرن ئەم جۆرە ژنەی پێویستە.

هەڵبەت نیگای پیاو و روانینی بۆ ژن بەردەوام بارگاوی بووە بە نیگایەک لە نێوان حەزی سێکسی و حەڵاڵ و حەرامەی ئاینی ئیسلامدا. بۆ نموونە؛ دین بەردەوام هۆشداری دەدات بەوەی پیاو نابێت (نەزەری حەرام) بکات. بەڵام بە هەمان شێوەش هۆکاری جوڵاندنی حەز و ئارەزووی سێکسی دەخاتە پاڵ ژن و وەک تاوانبارێک هەژماری دەکات! تەنانەت وەک سەرچاوەی هەڵگیرسانی (فیتنە) ئاماژەی بۆ دەکات، چونکە لەم ئاینەدا ژن بەرپرسیارە لەوەی خۆی داپۆشێ و نەبێتە هۆکاری وروژاندنی پیاو. سەرەڕای زاڵبوونی ئەم گوتارە دینییە، بەڵام زۆرێک لە کۆمەڵگەکانی رۆژهەڵاتی، بە کوردستانیشەوە، لە جۆرێک لە سەرلێشواندندا دەژین لە پەیوەست بە ژنەوە، **لەلایەک نەزەری حەرام و مامەڵکردنی ژن وەک خوشکیان؛ لە لایەکی ترەوە ئالوودەبوون بە ئێدیاڵی جوانی (پلەی بۆی) playboy و پۆرنۆیی.**

لە زۆرێک لەبەریەککەوتنەکانی ژن و پیاودا، بۆ نمونە پیاوەکە چەندین جار جەخت دەکاتەوە لەوەی؛ کە تۆ وەک خوشکی ئەو وایت. یان پێت دەڵێت {خوشکم، فەرقت نییە لەگەڵ خوشک و دایکم، لەجیێی دایک و خوشکی منیت!}، بەهەمان شێوە ژنیش ئەم جەخت کردنەوەیە دەکات، بەوەی بە پیاو دەڵێت {تۆ وەکو براو باوکم وەهایت!}، بەردەوام گوێبیستی ئەم دەستەواژانەیەن کە جەختکردنەوەیە لەسەر ئەو گوتارە ئاینییەی کە نەزەری ژن لە پیاو حەرامدەکات و ژن تاوانباردەکات بە جوڵاندنی حەزی پیاو.

لەراستیدا هەموو ئەمانە جەختکردنەوەیە لەسەر کورتکردنەوەی ژن لە سێکسدا. هەموو پەیوەندییەکانی ژن و پیاو تەنها لە نەزەرکردن و حەز و سێکسدا کورت دەکرێتەوە. بۆ نموونە خانەوادە دینییەکان کچە منداڵەکانیان لە تەمەنێکی زۆر بچووکەوە باڵاپۆشەدەکەن لەبەرئەوەی بەوتەی خۆیان؛ نایانەوێت پیاو نەزەری حەرامی لێ بکات! ئەمەش کورتکردنەوەی مێینەیە هەر لە تەمەنێکی زۆر منداڵییەوە بۆ پارچە گۆشتێک، کە دەبێت دیسپلین بکرێت و دوور بخرێتەوە لە روانینی حەرامی پیاو. هەر بۆیەش روانینی پیاو بارگاوییە بە سێکسوالایزەکردن و بە ئامرازکردنی ئەویتری ژن. لەم دونیابینییەدا ژن نەک هەر دەبێت پاسیڤ بێت، بەڵکو بەرپرسیاریشە لەوەی کە ئەگەر بێتو پیاو نەزەری لێ بکات، ئەوا هەر خەتای ژنەکەیە.

بەئۆبجێکتکردنی سێکسوالی

بەئۆبجێکتکردنی سێکسوالی-(بەئامرازکردنی سێکسوالیی) واتای ئەوەیە، کە سەیری کەسێک بکەیت تەنها بۆ حەزی سێکس و هیچیتر. لەم پرۆسەی روانین و تەماشاکردنەدا کەسەکە کورتدەکرێتەوە بۆ کاڵایەک، بۆ ئەندامەکانی جەستە و چیتر مرۆڤێکی تەواو نییە، بەڵکو دابرێنراوە لە مرۆڤبوون و ژیریی و کامڵبوون. ئەقڵ و زانست و هۆشی مرۆڤەکە لێرەدا رۆڵی نییە و گرنگ نییە، تەنها رووخسار و ئەندامەکانی جەستەی مانا دەبەخشن بە بوونی لە کاتی روانینی پیاوانەدا بۆ جەستەی ژن.
لێرەوە تیۆری (بەئۆبجێکتکردنی سێکسوالی) کە تیۆرێکی فێمینیستییە، زۆر گرنگە بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی و روانینی پیاو بۆ ژن وەک کاڵایەک، وەک وەڵامدەرەوە بە چێژ و حەزی ئەو، نەک وەک مرۆڤێکی مێینە و خاوەن هەست و هۆش و ژیریی و کەسایەتی. کێشەی ئەم نابەرانبەری روانین و مامەڵەکردن و بەریەککەوتنی رۆژانە هۆکاری گەورەن بۆ ئەوەی ژن بەردەوام خۆی کۆنترۆڵ بکات، خۆی جوان بکات، بەردەوام لە نمایشدا بێت و وەڵامدەرەوە بێت بەم نۆرمە نێرسالارییە لاسەنگە.
هەردوو فێمینیست و لێکۆڵەر (باربارا فرێدریکسون) و (تۆمی-ئانن رۆبێرتس)(٥) لە لێکۆڵینەوە (ئێسا) گرنگەکەیاندا بەناونیشانی "تیۆریی بەئۆبجێکتکردن، بەرەو تێگەیشتن لە ئەزموونی ژیانکردنی ژنان و هەرەشەی تەندروستی دەروونی"، تیشک دەخەنە سەر ئەنجامەکانی (روانینی پیاو) بۆ ژنان وەک ئۆبجێکتی سێکسی، کە چۆن ژنان دەکەونە بەردەم وێنای خودی خۆیان و بەردەوام دەکەونە

چاودێریکردنی (مۆنیتۆرکردنی) خۆیان. ئەمەش لە ئاکامدا دەیانخاتە دڵەڕاوکێ و کێشەی دەروونی و ڕووخانەوە. هەندێک لە ژنان بە پەنابردن بۆ کاڵای زۆر و بەرخۆریی و کەلوپەلی مارکە و نەشتەرگەری جوانکاری هەوڵدەدەن ئەو ستانداردە لە سێکسیبوون و گەنج مانەوە و جوانی مسۆگەر بکەن. گرنگە لەوە تێبگەین کە ژنان بەهۆی فشارێکی زۆر لەسەریان بۆ گەیشتن بەو فیگور و وێنایە لە جەستەی ئێدیاڵ، ناچارن زۆر ڕێگا بگرنەبەر کە یەکێکیان نەشتەرگەری جوانکارییە. بەڵام پرسیار لێرەدا ئەوەیە- بۆ ژنان لەژێر ئەم فشارەدان بۆ گەیشتن بەو ئێدیاڵە خوازراوە؟

لەوە تێدەگەین کە پیاو لێرەدا سەنتەرە و ئەوە کە دامودەزگاکانی ماس میدیا و بەرهەمهێنانی کولتووری، حیزب و ژیانی دەرەوەی ماڵی بەدەستەوەیە. کەواتە ئەوە پیاوە لەم ڕێگایانەوە وێنای ئێدیاڵی ژن و جەستە و (سێکسی – بوون) و گەنج مانەوەی ژن بانگەشە دەکات. لەمەوە گووتە گرنگەکەی (جۆن بێرجەر) بیریار، نوسەر و ڕەخنەگری هونەری بەناوبانگی بەریتانیمان بیردەکەوێتەوە کە دەڵێت "پیاوان لە ژنان دەڕوان، ژنان چاودێری خۆیان دەکەن کە سەیر دەکرێن. ئەمەش دیاریکەری، نەک تەنها زۆربەی پەیوەندیەکانی پیاو و ژنە، بەڵکو پەیوەندی ژنە بە خۆیشیەوە."[٦].

بە واتایەکی تر؛ ئەم ڕوانینەی پیاو بۆ ژن، کە سێکسوالییە، ژن دەخاتە بەردەم دڵەڕاوکێیی بەردەوام و خۆسانسۆرکردن و خۆچاودێریکردن. وەها دەکات ژن هەست بە ئاسوودەیی و بوونێکی کامڵ نەکات، بەڵکو هەمیشە بە هەستیاریی دەمێنێتەوە لەسەر چاودێریکردنی خۆی و کردار و ڕووخساری، بۆ نموونە؛ کاتێک ژنان لەسەر شەقامەکان و ناو بازاڕدا پیاوان هەراسیان دەکەن، یان تانە و تەشەریان لێدەدەن لەسەر ڕووخسار و جەستەیان، ئەمە لای ژن دڵەراوکێ دروست دەکات. لێرەدا ژن ڕووبەڕووی ئەو ڕاستییە تاڵە دەبێتەوە کە تا چ ڕادەیەک جەستەی ئەم جێگەی ڕوانینی بەردەوامە لەلایەن پیاوەوە.

بەهۆی ئەوەی ژنان بە هەوڵێکی زۆر و سەختییەوە توانیویانە بێنە فەزای گشتی و ژیانی کولتووری و سیاسیەوە، هەر بۆیەش خواست و داواکاری زۆر لەسەر هەموو هەڵسوکەوت و ڕووخسار و گفتوگۆکردن و کارکردنیان هەیە. کاتێک کۆی ئابووری وڵات لە دەستی پیاواندا بێت و سترەکتووری دەسەڵات لەسەر پیاوگەرایی وەستابێت، ژنان دەکەونە دەرەوەی یەکسانی ئابوورییەوە؛ لێرەوە ڕۆڵی ئەوان بەهەند وەرناگیرێت. هەروەک فێمینیست و نووسەر (نایۆمی ۆولف)[٧]، لە کتێبی (وەهمی جوانیدا) باس لەوە دەکات کە "(...) لەلایەک ژنان بەهۆی نەبوونی هۆشیاری و دڵەڕاوکێوە دەکەونە داوی ئەوەی لە درۆی 'وەهمی جوانیدا' جێگایان بێتەوە، بەردەوامی بدەن بەم درۆیە. لەلایەکی تریشەوە، پێویستیی ئابووری زامنی ئەمە دەکات. ئابوورییەک کە لەسەر کۆیلەداری وەستاوە و پێویستی بەوەیە بەردەوام جەخت لەسەر وێنای کۆیلەکە بکاتەوە بۆئەوەی شەرعیەت بە بوونی دامودەزگای کۆیلەدارییەکەی بداتەوە.". هەروەها (نایۆمی ۆولف) باس لەوە دەکات کە "(...) ئابووری وڵاتانی خۆرئاوا پشتبەستووە بەوەی کە مووچەی کەمتر بە ژنان بدەن. ئەمەش بە ئایدیۆلۆژییەک دادەنێت کە وەها لە ژنان دەکات (بێبەها) لە خۆیان بڕوانن..."؛ لەوەش زیاتر لەو باوەڕەدایە کە "(...) ئابووری خۆرئاوا پشت بەستووە بە وێناکردنی ژنان لەوەهمی جوانیدا...". هەرچەندە ئەم کتێبە لەنەوەدەکانی سەدەی بیستدا نووسراوە، بەڵام تا ئەمڕۆش زۆرێک لە باسەکانی گونجاوە.

لە کوردستانی باشووردا لاسەنگی ئابووری و سیاسی لە هەموو کایەکاندا بەرچاوە و ئەمەش وایکردوە ئامادەیی ژن پابەند بێت بە کۆمەڵێک دەستکاریکردنی جەستە و ڕووخسار و هەڵسوکەوتەوە. لە لایەکەوە، هێزە کۆنەپارێزەکان خوازیار و هاندەری باڵاپۆشین، لە لایەکی ترەوە سیاسەتمەداران و سەرمایەدارانی نیولیبراڵ خوازیاری داماڵینی ژنانن لەهەموو بەهایەک و کورتکردنەوەیان بۆ کاڵایەکی سێکسی؛ بەجۆرێک بوونی ژنی جوان و گەنج و سێکسی لەبەر چاویاندا ڕۆژانە وەک جۆرێک لە بەرخۆری لێهاتووە.

پەراوێزخستن و دوورخستنەوەی ژن لە (بونەوەرێکی تەواو) وخاوەن کەسایەتییەوە و کورتکردنەوەی بۆ جەستە، لاسەنگیی لە هێزدا دروستدەکات. لەلایەک نیوەی کۆمەڵگە کورتدەکرێتەوە بۆ ئامرازێکی سێکسی و لەلایەکی ترەوە نیوەکەی تری کە پیاوە، بۆ تەماشاکار و لێڕوانەری پیاوگەرا. گرنگە لێرەوە کار بۆ (دادپەروەری جێندەری) بکرێت، بەوەی ئەم هێرشە پۆرنۆیی و نەشتەرگەرییە نیۆلیبراڵییە، بە پەرەپێدانی هۆشیاری و بەهێزکردنی ژنان لە ڕێگەی زانست و فیکری فێمینیستییەوە، بەرپەرچبدرێتەوە. لەڕێگای خۆڕێکخستنی خۆڕسکانەوە و سەربەخۆوە دەبێت کە بەرپەرچی ئەم بەکاڵابوونەوەی ژنان و هەموو فۆرمەکانی چەوسانەوەی ژن بداتەوە.
لێرەدا پێویستە ئەوە بڵێین، کە نابێت ژنی کورد لەو وەهمەدا بژی کە دەتوانێت لە ڕێگەی کۆمەڵێک (ئێن جی ئۆ) و ڕێکخراوی دروستکراوی حیزبی ژنانەوە خەبات بۆ مافەکانی بکات. ئەمانە لەڕاستیدا وەک چینێکی ئۆروستوکراتی وەهان کە لەنێوان کۆی ژنانی کۆمەڵگە و دەسەڵاتدا وەستاون. بە جۆرێک، کە مەرگ و سووتاندن و کوشتنی ڕۆژانەی ژنان جۆرێکە لە دەرامەت و سەرچاوەی مووچە بۆ ژمارەیەکی کەم لە ژنان لە ڕێکخراوەکان و حیزبەکان و پەرلەمان و حکومەتدا.

زۆرینەی ژنانی چەوساوەی کورد گرنگە وەک چینێکی دووجار زوڵملێکراو خۆیان ڕێک بخەن و خەباتی خۆیان بە پشتبەستن بە هۆشمەندی و دونیابینی ژنانە بەهێز بکەن. ژنانی کارمەندی ڕێکخراوەکان و (ئێن جی ئۆکان) بە جیهانی و لۆکالیشەوە، خاوەنی دونیابینیی ژنانە نین و هیچ کات ناتوانن پێشڕەوی هیچ بزوتنەوەیەک بکەن... ئەوەی دەمێنێتەوە و گرنگە وەک ژن لەبیرمان نەچێت، ئەویش ئەوەیە، کە نەهێڵین هیچ کەس و لایەنێک سازش بە ماف و داواکاریەکانی ژنانەوە بکات. دادپەروەری کۆمەڵایەتی و جێندەری دەستەبەر نابێت، گەر بێتو زۆرینەی ژنان بێدەنگ بن و ڕێگە بدەن ژمارەیەکی کەم لە ژن بەناوی ئەوانەوە پلەو پایە بۆخۆیان فەراهەم بکەن.

یەکێک لەهەنگاوە هەرەگرنگەکان لەم قۆناغەدا، خۆڕێکخستنی خۆڕسکانەی ژنانە لەدەرەوەی ڕێکخراوەکانی ژنان وحیزبەکان. لێرەوە دروستبوونی (جڤاتی ژنان) لە پەیوەند بە داواکارییە هەنووکییەکانەوە ودیالۆگکردن ودارشتنەوەی ستراتیژی کارکردن، چ لەڕووی گۆڕینی یاساکانەوە، چ لەڕووی کرداری خۆپیشاندانەوە، تاوەکو دەگاتە داڕشتنەوەی لە گوتارێکی سیاسی ژنانە، بەدونیابینی وهۆشمەندییەکی ژنانەوە، گرنگییەکی مێژوویی خۆی هەیە بۆ دروستبوونی بزوتنەوەیەکی ڕاستەقینەی ژنان لەکوردستاندا.

لەندەن – دیسێمبەر ٢٠١٨

پەراوێز و سەرچاوەکان:

Marx, K., Capital, vols. i and iii (New York: International Publishers, ١٩٦٧). Theories of Surplus Value, pt. ٢ (London: Lawrence & Wishart, ١٩٦٩).

Dolezal، (٢٠١٠). The (in)visible body: Feminism، phenomenology، and the case of cosmetic surgery. Hypatia ٣٥٧ ،(٢)٢٥.

Foucault، (١٩٨٠: p١٨٦). Power/Knowledge: Selected interviews and other writings، ١٩٧٧-١٩٧٢، (Ed.) Colin Gordon، trans. Colin Gordon، Leo Marshall، John Mepham، and Kate Soper، Brighton: Harvester Press.

Mulvey، Laura (١٩٩٩: p٤٤-٨٣٣) “Visual Pleasure and Narrative Cinema.” Film Theory and Criticism: Introductory Readings. Eds. Leo Braudy and Marshall Cohen. New York: Oxford UP،.

Fredrickson، Barbara and Roberts، Tomi-Ann،” (١٩٩، p-١٧٣ ٢٠٦) Objectification Theory: Toward Understanding Women’s Lived Experiences and Mental Health Risks.” Psychology of Women Quarterly، ٢١ ، USA

Berger، (١٩٧٣: p٤٧) Ways of Seeing. London: Penguin Books.

Wolf، (١٩٩١: p١٨).The Beauty myth: how images of beauty are used against women. London: Vintage.

سپاس بۆ لاپەڕەی کولتور مەگەزین،
کە ئیزنی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتەی بە ئێمە بەخشی.

وێنەی وەرگیراو لە لاپەڕەی ئینستاگرامی filmisculture@

«نا-هاوچەرخبوون»ی هونەرمەندانی سەردەم

پەیمان عەلیپوور

بێگومان دەسکەوەتەکانی «مۆدێرنە»، تەنیا بە گەشەکردن و پەرەسەندنی «ئەقڵی زانستی»ـەوە سنووردار ناکرێن و «چەمکی هونەر»یش یەکێک لە داهێنانەکانی ئەوە؛ بەجۆرێک کە ڕێگە خۆشکەربوو هەتا هونەر، پرسیارێک بێت لەپێناو خودی خۆیدا. چونکە هونەری مۆدێرن، لە جەوهەری خۆیدا چییەتییەکی بۆرژوازی هەیە، واتا هونەرمەند لە دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانی وەک کڵێسا و دەرەبەگایەتی و خانەدانەکان دادەبڕێت و دەبێتە بە بەرهەمهێنەرێکی لاتەریک، کە لەپێناو بەردەنگ یان کڕیار بەرهەمی هونەری خۆی بەرهەمدەهێنێت.

بەڵام هونەری ئەورۆکە، داگەڕاوە بۆ ئەزمونکردنی هونەر لە مانا ڕەهاکەی خۆیدا، بەچەشنێک کە حاشا لە گشت خزمایەتییە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییەکانی خۆی دەکات. ڕوون و ئاشکرایە کە کاری هونەری جیاوازە لە هۆشیاری بەئانقەست، بەڵام هەر ئەم جیاوازییەشە ورەی ئەوەمان پێدەبەخشێت کە لەم ساتەوەختەدا کە «جیهان» شەڵاڵی خوێن و نوقمی خەمۆکی و لە ئاویلکەدانی ئیرادە دایە، پرسیارەکەی ئادۆرنۆ لە وتاری «ئیلتزام»دا، دووبارە بوروژێنینەوە: «ئایا هیچ هونەرێک ئێستاکە مافی ئەوەی هەیە کە بوونی هەبێت؟»[١].

ئەوەی ڕاست بێت ئەم پرسیارە ڕووی ڕاستەقینەی لە هونەر و هونەرمەندانە، چونکە هەڵقوڵاوی ناخی ئەو سەربەخۆییەیە کە مۆدێرنە پێشکەشیکردون. بەڵام لەسونگەی بیر و بۆچوونی کۆمەڵێک ڕەخنەگری وەکو ڤاڵتەر بنیامین و بێرتۆڵد برێخت- کە هونەر بۆ ئەوان لە پلەی یەکەمدا کردەوەیەکی کۆمەڵایەتییە نەک بابەتێک بۆ توێکاری و شیتەڵکاری ئاکادیمیا- ئەگەر بێتو لە دێڕە بەناوبانگەکەی نیچە لەپێشەکی نامیلکەی «دەربارەی سوودەکان و زیانەکانی مێژوو بۆ ژیان»ـەوە، لەجیاتی «مێژوو» هونەر و لەباتی «مەعریفە» جوانیناسی دانێین و دووبارە دایرێژینەوە، ئەوە دەتوانین لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا بڵێین: «بەدڵنیاییەوە ئێمە پێویستیمان بە هونەرە، بەڵام پێویستی ئێمە جیاوازە لە پێویستی، خوێڕییە بەنازوونووزە بەرەڵاکانی نێو باخی جوانیناسی»[٢]...چونکە ئەو دەمەی کە «ڕۆشنگەری» بێزووی بەمۆدێرنە دەکرد، دووگیانی کۆرپەلەیەک بوو کە ئەورۆکە بۆتە زەلامێکی زەبەلاح بە ناوی «فاشیزم»، کە ڕێگەمان نادات چی تر هەروا بە سووک و سادەیی لەڕوانگەی جوانیناسیەوە سەیری هونەر بکەین.

ئالان بادیۆ؛ هونەر لەپێناو دۆزینەوەی سوبێکتێکی نوێ !

ڕەنگە هەربۆیەش (ئالان بادیۆ) لە سیمینارێک بە ناونشانی «سوبێکتی هونەر»دا دەڵێت: «زۆر جاران، ئەو دەمەی کە پێناسە و جێکەوتەیی سیاسەت لێڵ و ناڕوونە، پێناسە هونەرییەکان بارودۆخەکە ڕووندەکەنەوە»[٣] و لە کۆتایی قسەکانیشیدا زەرووڕەتی هەبوونی هونەر دەبەستێتەوە بە بەرپرسیارێتی هونەر لە ڕۆژگاری ئێمەدا و دەڵێت: «بەڕاستی ئەورۆکە، بەرپرسیاریەتییەکی دیاریکراو و تایبەت بۆ ئافراندنی هونەری لەئارادایە، ئەویش یارمەتیدانی مرۆڤایەتییە، لەپێناو دۆزینەوەی پارادایمی سوبێکتیڤیی نوێ»[٤].

بەڵام پێشمەرج یان هەنگاوی یەکەمی ئەم «بەهانای مرۆڤایەتی هاتن»ـە، ئەوەیە کە هونەرمەند لەپێشدا پەیوەندیەکی تاقانە و دەگمەن لەگەڵ «سەردەم» و «سەرووبەند»ی خۆیدا درووستبکات، هەمان ئەو پەیوەندییەی کە جۆرجۆ ئاگامبێن ناوی دەنێت «هاوچەرخبوون». ئاگامبێن لە وانە-لێدوانی کرانەوەی بەشی فەلسەفەی تیۆریک، لە زانکۆی IUAV لە ساڵی ٢٠٠٥دا دەڵێت: «هاوچەرخ، ئەو کەسەیە کە بەشێوەیەکی توندوتۆڵ چاو لە کات و سەردەمی خۆی دەبڕێت، نەک بۆ بینین و هەستکردن بە ڕووناکی، بەڵکو لەپێناو تێبینیکردنی تاریکیدا»[٥].

ئەم چاوبڕینە لە ئەنگوستەچاویی سەردەم، فڕی بەسەر ڕەشبینی بوونگەرایانە و دۆشداماوی عاریفانە و خەمۆکی دەروونناسانە و ناچالاکبوونی دەستوپێ سپیلکانەوە نییە. ئاگامبێن بە یارمەتی فیزیۆلۆژی دەمارەکانی بینین، نیشانماندەدات کە «بینینی تاریکی» یەکسان نیە لەگەڵ «نابینابوون» و «نەبینین»، بەڵکوو «نەبوونی ڕووناکیی» دەبێتە هۆی وەکارکەوتنی کۆمەڵێک خانەی نێو تۆڕینەی چاو بە ناوی off-cell کە دەستدەکەن بە چالاکی و چەشنێکی تایبەت لە سۆما و بینایی دێنە ئاراوە کە

مرۆڤ پێیدەڵێت «تاریکی». کەوایە درکپێکردن بە تاریکی، چالاکییەکی سەربەخۆی پەیوەست بە بینینەوەیە و، ئەو هونەرمەندانەشی کە تەنیا ورشە و گرشە و شۆقو شەبەق و تیشکەکانی سەردەمی خۆیان دەبینن، ناکرێت ئاوڵناوی هاوچەرخبوونیان پێبدرێت، چوونکە چاویان لە بینینی بەشێکی سەردەمی خۆیان داپۆشیوە؛ جا با لە ژیانیش دابن و جا با هەموو ڕۆژێ لێرە و لەوێ چاکوخۆشیشمان لەگەڵ بکەن! هەروەک ئاگامبێن دەڵێت: «تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن بە خۆیان بڵێن هاوچەرخ، کە ڕێگە نەدەن لەلایەن ڕووناکییەکانی سەدەوە، کوێر ببن»[٦].

هونەرمەند بۆ ئەوەی خۆی لەم کوێربوونە زۆرەملێیانەی کە سەردەم بەسەریدا دەسەپێنێت دەربازبکات، ناچارە هەستێت بە هاوتەریبنەبوون و هاورانەبوون و ناکۆکبوون و نەگونجان و دابران لە سەردەمی خۆی، هەمان ئەو شتەی کە کەم تا کورت نیچە پێیدەڵێت «نا-وەختبوون»[٧] و لەسەرەتای تێرامانی دووەمدا لە کتێبی «تێرامانە ناوەختەکان» ئاوا وەسفی دەکات: «گەڕان بە دوای تێگەیشتن لەو شتەی کە ئەم سەردەمە تەواو بەڕاستی پێی لەخۆبایی بووە، واتا کولتورە مێژووییەکەی، ئەویش وەکوو جۆرێک نەخۆشی، بێتوانایی و کەموکووری»[٨].

ئەم (ناوەختبوونە) بۆ هونەرمەند بەهیچ کلوجێک بەمانای خۆدزینەوە لە واقیعی سەردەم و خۆخزاندنە نێو نۆستالژیا و یۆتۆپیای خەیاڵی نییە، بەڵکوو لەهەمان کاتدا کە دان بەوە دادەنێت کە ڕۆڵەی سەردەمی خۆیەتی، بەڵام لەبەردەمیدا نەک سەرکزناکات و بەچۆکدانایەت بەڵکو بەهاکانی دووبارە هەڵدەسەنگێنێتەوە و سەرلەنوێ بەهامەندیان دەکاتەوە. هەربۆیە ئادۆرنۆ لە وتاری «ئاشتەوایی لەژێر زەبر و زۆریدا» دەڵێت: «هونەر مەعریفەیەکی نێگەتیڤە لە جیهانی ڕاستەقینە و بەرکار»[٩]. واتا هونەرمەند تەنها لەرێگەی جۆرێک مەوداگرتن و دووریدانان لەنێوان خۆی و جیهانی سەردەم، دەتوانێت ببێت بەهونەرمەند و بەرهەمە هونەرییەکەشی هۆشیارییەکی بایەخدار بخاتەروو. ئەگەر بمانهەوێت ئامووشۆی نێوان هاوچەرخبوون و مەعریفەی نێگەتیڤ هەستپێکراوتر بکەین، ئەوە ئاگامبێن پێماندەڵێت: «هاچەرخ کەسێکە کە تاریکی کات و سەردەمی خۆی وەکوو شتێک درکپێدەکات کە پەیوەندی بە ئەوەوە هەیە، وەکوو شتێک کە هەرگیز دەستهەڵناگرێت لە پابەندکردنی ئەو»[١٠].

لەوانەیە هەست بە، بۆکرووزی «تیۆری ڕەنگدانەوە»[١١] بکەن- ئەو تیۆرییەی کە بەرهەمی هونەری وەکو «ئاوێنە»ی ڕەنگدانەوەی چاک و خراپی واقیعی کۆمەڵگا وێنا دەکات- ڕەنگە وابزانن لێردا مەبەستی داکۆکیکردن لەم تیۆرییە لەئارادایە، ئەویش بەشێوەی شێواو و تاکرەهەند و نیوەچڵ، واتا کورتکردنەوەی ڕۆڵی بەرهەمی هونەری تەنها بە دەرخستنی دزێویی و ناشرینی و ڕەشاییەکانی سەردەم؛ بۆیە بەباشی دەزانم بۆ ڕوونبوونەوەی باسەکە پەنا بۆ بێرتۆڵد برێخت لە «ئۆرگانوونێکی کورت بۆ شانۆ»دا بەرم کە لەوێدا دەڵێت: «هەرچەند هونەر ڕەنگدانەوەی ژیانە، بەڵام ئەم کارە لەڕێگەی ئاوێنە تایبەتەکانەوە ئەنجام دەدات»[١٢]. ئەم ئاوێنە تایبەتە، شتێکی سەیروسەمەرە و بە توانایی سەرسامکەر و خاوەن تەکنۆلۆژیایەکی فرە پێشکەوتوونیە! بەڵکوو پییەر ماشێری[١٣] لە کتێبی «تیۆری بەرهەمهێنانی ئەدەبی»دا لەبارەی ئەم ئاوێنەیەدا بۆمان باسدەکات کە ئەم ئاوێنەیە، «ئاوێنەیەکی شکاوە»[١٤]! کە وێنەکانی خۆی بەشێوەی پارچە پارچە نیشاندەدات، بەجۆرێک کە لەبارەی ئەو شتەی کە تێیدا ڕەنگاداتەوە هێندەی ئەو شتەی کە تێیدا ڕەنگدەداتەوە قسەی پێیە و بۆمان دەدوێت.

ڤالتەر بنیامین ؛ هێڵکاری
Walter Bendix Schönflies Benjamin (* ١٥. Juli ١٨٩٢ in Charlottenburg; † ٢٦. September ١٩٤٠ in Portbou)
Sketches of Walter Benjamin. Credit: Renée

هەتا نەچووە کە بچێ، دەبێت ئەم هۆشداریە بچرپێنم: ئەگەر تێبنینیکردنی تاریکی، لەگەڵ «ئەپۆخە»[١٥]کردنی ڕووناکییەکان تێکەڵ بکەین، ئەوە توشی هەڵەیەکی کوشندە دەبین! لەبەرئەوەی ئەپۆخەکردن، هەڵواسین و لە کەوانە گرتنی جیهانی دەرەوەیە، کە (ئەدمۆند هوسرڵ) وەکوو یەکەم هەنگاوی ڕێبازی فینۆمینۆلۆجی خۆی لەپێناو ناسینی شتەکان لەنێو زەیندا، پێشنیاری دەکات. هوسرڵ وەکوو ئیمانوێل کانت بڕوای بە دوانەی «نۆمین و فینۆمین»[١٦] یان «هەبوون و دەرکەوت» لەمەڕ جیهانەوە هەبوو. فینۆمینۆلۆجی کانت، فرچکی بەوە گرتووە کە مرۆڤ هیچ کات دەستی بە جیهانی دەرەوە یان شتەکان خۆی لە خۆیاندا، واتە «نۆمین» ڕاناگات و هەر بۆیەش زانینی ئێمە، وابەستەی دەرکەوتە و خۆدەرخستنی جیهان یان

هەمان «فینۆمین»ـەکان لە تێگەیشتنماندا دەکات. کەچی فینۆمینۆلۆجی هوسرڵ، بۆ وەچەنگ خستنی ناسینێکی پاڵاوتراو لە خەوشێتی گومان و هەڵە، فینۆمین بەتەواوی لە نۆمین دادەماڵێت و ئاگامەندبوون لە جیهانی دەرەوە بەتەواوی بە چۆنێتی و شێوازەکانی ئامادەبوونی فینۆمین لە زەیندا دەبەستێتەوە.

لەحاڵێکدا هاوچەرخ، بە هیچ شێوەیەک بەتەما نیە دروشمە بنچینەییەکەی هوسرڵ بگۆڕێت بۆ «گەڕانەوە بۆ خودی تاریکییەکان» و هەربۆیەش هاوچەرخبوون، «تاریکیناسیی» نییە و سوبێکتی هاوچەرخیش بڕوای بەوە نیە کە تاریکی دەرکەوتە و فینۆمینی سەردەمە و بۆ ئەوەی بتوانێت بە وردی سەیری بکات، ڕووناکی وەکوو نۆمین هەڵاوەسێت و لەکەوانەی بگرێت، هەتاکوو تێبینی تاریکی لە دەرەوەی ڕوناکی و مێژوودا ئەنجام بدات. بەڵکو هاوچەرخبوون، لەڕاستیدا پتر هەوداکانی فینۆمینۆلۆجی هیگڵیانەی لە تانوپۆی خۆیدا هەڵگرتوە. کاتێک هیگڵ زاراوەی «فینۆمینۆلۆجی» بەکاردەبات، دەڕوانێتە جیهانی دەرەوەی زەین و مەبەستی ناسینی ئەوە، واتا ناسینی جیهان بەو جۆرەی کە لە دەرەوە و لە ڕەوتی مێژوویی خۆیدا بوونی هەیە؛ بۆیە دواجار ناسینی فینۆمین لای هیگڵ یەکسانە لەگەڵ ناسینی خودی نۆمین و جوداییەک لەنێوانیاندا بەدیناکرێت. سوبێکتی هاوچەرخیش لە بنەڕەتدا نیازی وایە، ئەو سەردەمەی کە تێیدا دەژیت وەکوو گشتێکی مێژوویی و ڕاستەقینە بناسێت، هەربۆیە سەردەمی خۆی وەکوو «ئاسمانی شەو» درکپێدەکات و سەیریدەکات: تاریکونوتەکییەکی ڕەبەق، ئاوێتە بە جریوە جریوی ئەستێرەکان. جا هەر بۆیە ئاگامبێن لە ئاخر و ئۆخری قسەکانیدا دەڵێت: «هاوچەرخبوون تەنیا بە واتای هەبوونی توانایی چاوتێبڕینی توندووتۆڵ و جێگیر لە تاریکییەکانی سەردەم نییە، بەڵکوو هەروەها درککردن و تێبینیکردنی ڕووناکیشە لە هەناوی ئەم تاریکییەدا، ڕووناکییەک کە لەهەمان کاتدا ئاراستەکەی بەرەو ئێمەیە، بەشێوەی ناکۆتا لە ئێمەش دوور دەکەوێتەوە»[١٧].

ئێستا دەرکەوت کە چەمکەکانی «سوبێکتیڤی نوێ»، «ناوەختبوون»، «مەعریفەی نێگەتیڤ» و «ئاوێنەی شکاو» لە وتەزای «هاوچەرخبوون»دا چڕدەبنەوە و دەپێتێندرێن؛ هەربۆیە نیازم وایە سەرکێشییەکی ناوازە بکەم و پردێک لەنێوان چەمکی «هاوچەرخبوون» و «دەربڕین»[١٨] درووست بکەم و لە هونەری مۆدێرنی سەربەخۆدا کۆنکرێتی بکەمەوە.

ئەگەر ئەرکی هونەری شێوەکاری بینراوکردنی، نەبینراوەکان و مۆسیقا دەنگدارکردنی، بێدەنگەکان و ئەدەب بە وتنکردنی، بێوتەکان... بزانین، ئەوە هەموو هونەرەکان لەیەک خاڵی بنچینەییدا یەکدەگرنەوە ئەوەیش ئەوەیە کە هونەر لە کرۆکی خۆیدا ئامرازێک یان باشترە بڵێن ناوبژیوانێک بۆ درکاندن و دەرخستن و نواندن و دواجار دەربڕینە. ئێستا ئەگەر بمانهەوێت دەربڕین تێکەڵکێشی هاوچەرخبوون بکەین ئەوە بێئەملاوئەولا، توشمان بەتوشی کەسێک دەبێت کە ناوی «ساموێل بێکێت»ە! ئەو کەسەی کە دەربڕین، هەڵدەلووشێتە نێو ناخی «سەردەم» و «هونەر» لەیەک ئانوساتدا و ڕادیکاڵی دەکاتەوە، بەچەشنێک کە دەربڕین دەکاتە بە «کێشە»یەکی جەوهەری دوو جەمسەری سەردەم و هونەر و شان بە شانی یەک ئێشیان لەسەر دەکات.

سوریالیزم ؛ دالی ؛ئۆرکێستڕای سوور

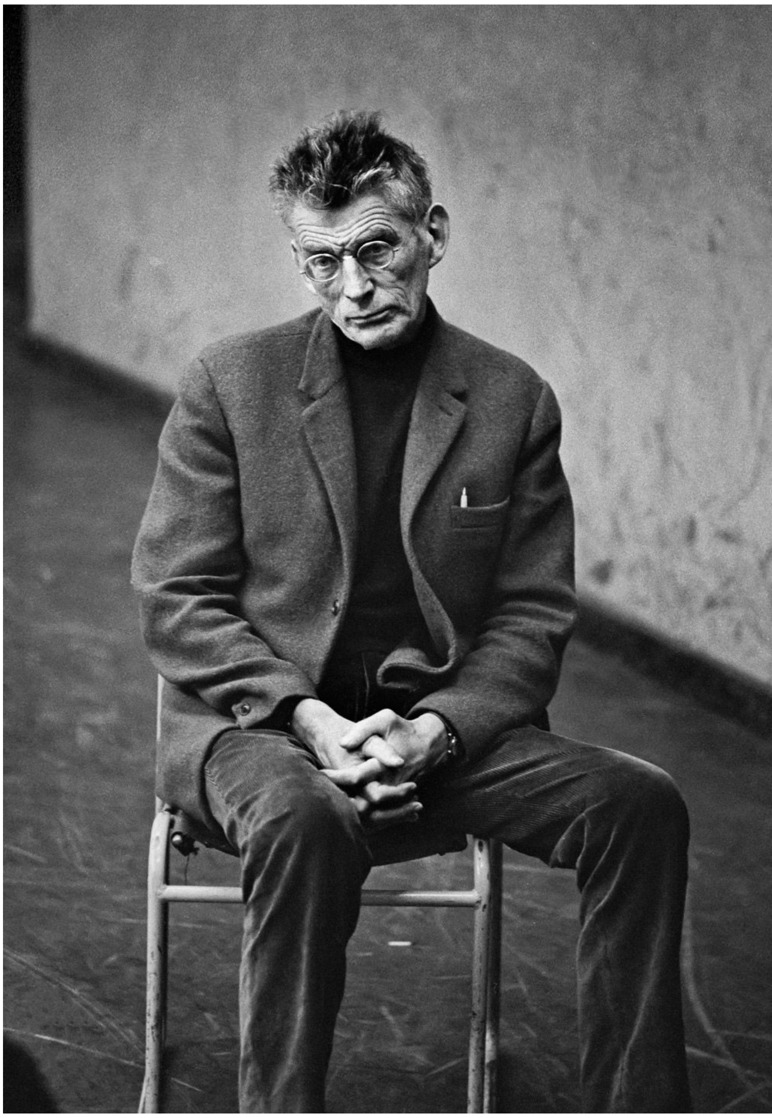
بێکێت، لەساڵی ١٩٤٩ لەمیانەی «سێ وتووێژ» لەگەڵ (ژۆرژ دووتویی)دا، بەم شێوەیە ئەم پرسە گەڵاڵە دەکات و دەڵێت؛ هونەرمەندی سەردەمی ئێمە چارەی ناچارە کە ملبدات بە: «ئەم دەربڕینە، کە هیچ شتێک بۆ دەربڕین لەئارادا نەماوە، نە هیچ شتێک کە لەرێگەی ئەو بتوانین دەربڕین ئەنجام بدەین، نەهیچ شتێک کە لەبارەی ئەودا دەربڕین بکەین، نە هێزو دەسەڵاتێک بۆ دەربڕین، نە مەیل و ئارەزوویەک بۆ دەربڕین، وێڕای ناچاربوون و پابەندبوون بە دەربڕین»[١٩].

پوختە یان فۆرموولەکراوی ئەم وتەیە دەبێتە ئەوە کە، هونەرمەند ئەو کەسەیە «هیچ نەمان بۆ دەربڕین» و «ناچاربوون بەدەربڕین» تێکەڵکێشی یەکدی دەکات و «دەریدەبڕێت». ئەمە لەهەقیقەتدا شۆڕکردنەوەی مۆرکەکانی هاوچەرخبوون، بۆ نێو جەرگ و دڵی هونەر و هونەرمەند و بەرهەمی هونەرییە.

لێرەدا زایەڵەی تیژە بەپێزەکەی ڤالتەر بنیامین لە گوێچکەی مێشکمدا دەنگدەداتەوە! بنیامین لە لێدوانێکدا کە لە ئەنیستیتۆی توێژینەوە لەسەر فاشیزم، لە ٢٧ی نیسانی ١٩٣٤ لە پاریس، بەناونیشانی «نوسەر/ هونەرمەند وەکوو بەرهەمهێنەر» پێشکەشیکرد، دەڵێت: «لەباتی ئەوەی بپرسم: شەقڵی پیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی سەردەم لەسەر

[بەرهەمی هونەری] چۆنە؟ نیازم وایە بپرسم: پێگە و هەڵوێستەی ئەم لەنێو ئەودا چۆنە؟»[٢٠].

بەزمانێکی بێگرێوگۆڵ بنیامین بەتەمایە واز لەو پرسیارە باوە بێنێت کە لە خزمایەتی نێوان بەرهەمی هونەری و پەیوەندیە کۆمەڵایەتییەکانی بەرهەمهێنانی سەردەم دەکۆڵێتەوە و دەیەوێت بەرزتر هەڵکشێت و پرسیار لە هەڵوێست و هۆشیاری بەرهەمی هۆنەری لەنێو ئەو پەیوەندیانەدا بکات. بنیامین لەجیاتی ئەوەی لەنێو خودی بەرهەمی هونەری بەدوای نواندنەوەی هەڵوێستی سیاسیدا بگەڕێت، خودی بەرهەمەکە دەکاتە بەدیاردەیەکی سیاسی. ئەمە پەلدەهاوێژێت بۆ لێپرسینەوە لە تەکنیکی هونەری یان بەزمانی بێکێت، دەربڕینی هونەری. چونکە بنیامین پێیوایە کە (هونەر وەکو بەرهەمهێنان) دەبێت ناتەبایی و ناکۆکیی خۆی لەگەڵ تاریکییەکانی سەردەم کە بنیامین پێیدەڵێت (پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی سەردەم) جگە لەناوەڕۆکدا، لە شێوازی بەرهەمهێنانی هونەریشدا دەربخات.

سامۆیل بیکێت
Samuel Barclay Beckett ١٣ April ٢٢ – ١٩٠٦ December ١٩٨٩)

واتا هونەرمەند وەکو بەرهەمهێنەر لەباتی نامۆبوون لە بەرهەمە هونەرییەکەی، دەبێت پەیوەندیەکی ئاگامەندانەی مێژوویی لەگەڵداهەبێت. هەربۆیە هونەرمەندی نموونەیی بنیامین، «برێخت»ـە، ئەو هونەرمەندەی کە لەپێناو پڕشەنگدانەوەی تروسکەی قەتیسماو لەنێو تاریکەسەلاتی سەردەمدا، شێوازەکانی بەرهەمهێنانی شانۆگەری بەتەواویی گۆڕی. کەوابوو هونەرمەندی هاوچەرخ ئەوکەسە نیە کە بە سەردەمی خۆی سەرسام بێت، بەڵکو ئەوەندە ئازایە کە سەردەمی خۆی سەرسامدەکات؛ ئەگەر چی لە خەوی مێژوو بەخەبەر هاتووەتەوە بەڵام چاک دەزانێت کە مێژوو دوایی پێنەهاتووە؛ هەربۆیەش تاریکیەکانی سەردەمی خۆی وەکو شتێک سەیردەکات کە پەیوەندی بەئەوەوە هەیە، بەجۆرێک کە بێوچان داوای «ڕووناکبوونەوە»ی لێدەکەن؛ جا هونەرمەندی هاوچەرخ، لە ئەوپەڕی خۆیدا جگە لەوەی سەردەکەوێت کە چاوی بە «سەردەم»ی خۆی بکەوێت، دواجار بەرچاو ڕوونیش بە «ئێمە» دەبەخشێت و هەلی دیداری ئێمەش لەگەڵ «سەردەم»دا دەرەخسێنێت.

تەواو

سەرچاوە و پەراوێزەکان

[١] تئۆدور آدورنو، تعهد، کتاب زیبایی شناسی و سیاست، ترجمە حسن مرتضوی، تهران، نشر ژرف ، سال١٣٩١، صفحە ٢٧٤ +

Theodor Adorno, Commitment in Aesthetics and Politics, Afterword by Fredric Jameson, Verso edition first published ١٩٨٠, p.١٨٨

[٢]والتر بنیامین، تزهایی دربارە مفهوم تاریخ، کتاب عروسک و کوتولە، ترجمە مراد فرهادپور و امید مهرگان، تهران، نشر گام نو، سال١٣٨٩، صفحە ١٦٠ +

Friedrich Nietzsche “On the Uses and Disadvantages of History for Life” in Untimely Meditations, translated by R. J. Hollingdale, Cambridge University Press, p. ٥٩ + Friedrich Nietzsche,”Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben” in Unzeitgemäße Betrachtungen p. ١٢٩

[٣] آلن بدیو، سوژە هنر، کتاب آلن بدیو: فلسفە- سیاست-

هنر- عشق، ویرایش مراد فرهاد پور و...، تهران، نشر رخ داد نو، سال ١٣٨٨، صفحه ٥٢٨ +

'The subject of art', Alain Badiou, The symptom, online journal for www.lacan.com, Transcript by Lydia Kerr

[٤] سەرچاوەی پێشوو، هەمان لاپەرە

[٥] جورجو آگامبن، معاصر چیست؟ کتاب آپاراتوس چیست؟ ترجمه یاسر همتی، تهران، نشر رخ داد نو، چاپ اول ١٣٨٩، صفحه ٥٩ +

Giorgio Agamben, " What Is the Contemporary? "in What Is an Apparatus? translated by David Kishik and Stefan Pedatella, Stanford Univcrsity Press ٢٠٠٩, p. ٤٤

[٦] سەرچاوەی پێشوو، لاپەرە ٦٠ + Ibid, p. ٤٥

[٧] Untimely

[٨] سەرچاوەی پێشوو، لاپەرە ٥٤ + Ibid, p. ٤٠

[٩] تئودور آدورنو، مصالحه تحت اجبار، کتاب زیبایی شناسی و سیاست، ترجمه حسن مرتضوی، تهران، نشر ژرف ١٣٩١، صفحه ٢٣٢ +

Theodor Adorno, Commitment in Aesthetics and Politics, Afterword by Fredric Jameson, Verso edition first published ١٩٨٠, p. ١٦٠

[١٠] سەرچاوەی پێشووی «جورجو آگامبن» ، لاپەرە ٦٠ + Ibid, p. ٤٥

[١١] The reflect theory

[١٢] تری ایگلتون، مارکسیسم و نقد ادبی، ترجمه اکبر معصوم بیگی، تهران، نشر دیگر، ١٣٨٣، صفحه ٧٨ +

Terry Eagleton,Marxism and Literary Criticism, Routledge Classics, London and New York ٢٠٠٢, p. ٤٦

[١٣] Pierre Macherey

[١٤] سەرچاوەی پێشوو، لاپەرە ٧٨+ Ibid, p. ٤٦

[١٥] Epoché

[١٦] noumenon and phenomenon

[١٧] سەرچاوەی پێشووی «جورجو آگامبن» ، لاپەرە ٦١ + Ibid, p. ٤٦

[١٨] expression

[١٩] سه گفتگو: ساموئل بکت و ژرژدوتویی، در کتاب «بکت» نوشته آ.آلوارز، ترجمه مراد فرهادپور- تهران، انتشارات طرح نو، چاپ سوم ١٣٨٨- صفحه ٢٣٤ +

THREE DIALOGUES: SAMUEL BECKETT AND GEORGES DUTHUIT, in Samuel Beckett a collection of critical essays, ed. Martin Esslin, Printce- Hall of India, New Delhi, ١٩٨٠, P. ١٠٣

[٢٠]والتر بنیامین، مؤلف به مثابه‌ی تولیدکننده، ترجمه ایمان گنجی و کیوان مهتدی، تهران زاوش، ١٣٩٢- صفحه ٢٢ +

Walter Benjamin ,"The Author as Producer "in Understanding Brecht, Translated byAnna Bostock, published by Verso ١٩٩٨, P. ٨٧ +

Walter Benjamin,Der Autor als Produzent in http://www.texturen-online.net/methodik/benjamin/autor-als-produzent/

دەترسێم

ڕێزان ئاتەشپەنجە

جا سبەینێ دەچمە نێو هاوڕێکانم‌و بە شانازییەوە باسی ئەوشۆ دەکەم تا بزانن من چەن زیرەک و عاقڵ و بەهێزم. تا ئێستا هیچ کامیان نەیان توانیوە وەک من لە پەنجەرە ڕا خۆیان باوێنە خوارێ، و هیچیان لێ نەیە، هیچیان ئەوەندە پیاو نین. جا چاو لە نێو تاریکیش‌دا دەڕۆم و ناترسێم. بۆیان باس دەکەم تا دڵیان بتۆقێ، جا کە من گێرامەوە ئەو خەپە ناحەزە دەڵێ: وانێ. ناشبێ بڵێم بۆ هاتوومە دەر، خۆ ناکرێ بڵێم خەوم لێنەکەوتووە و هاتووم دایە خەزاڵ چیرۆکم بۆ بڵێ، بۆ کوڕێکێ وەک من عەیبە. ئەودەم پێم دەڵێن: منداڵ، منداڵ، منداڵ. زۆرم شایی بەخۆ بوو کە بڕیارە ئەوشۆ چیرۆکی دایە خەزاڵی ببیسم.

بابە قەوەتم دەیکوت: ساڵان پیرێژنی چیرۆکیان پێ کوتووە، ئێمە کە منداڵ بووین لەبن شۆڕەبی دادەنیشت، تا بابە گەورە لە ڕاوێ دەهاتەوە چیرۆکی بۆ دەکوتین. بابە قەوەتم ئەڵان گەورە بووە، ئێستا دوای ئەو هەموو ساڵە من یەکەم منداڵ بووم چیرۆکی ویم دەبیست. بەڵام نەدەبوو بە کەسی بڵێم دەنا بابە قەوەت گوێی دەکێشام. نازانم بۆ بابە قەوەت قەت نەیدەهێشت بچینە سەر ئەو تەپکەیە، کن دایە خەزاڵی.

بە پێکەنینەوە لە دەرگام دا، دەرگای لێ کردمەوە. ورتە ورتێکی هات نەمدەزانی دەڵێ چی، چاویشی لە من نەبوو، بەڵام دڵنیا بووم بەخێر هاتنی کردم: چابوو هاتی ڕۆڵە گیان خەریک بوو لە سەرمان ڕەق هەڵێم.
کوتم: سڵاو دایە خەزاڵ هاتووم چیرۆکم بۆ بڵێی، خەوم لێ ناکەوێ، نابێ لەکن کەسیش باس بکەی. چاوەڕێ بووم چاوم لێ بکا و وڵامم داتەوە بەڵام چاوی لێنەکردم. چاوی لەسەر دەرگاکە بوو: وەرە ژووریّ قەوەت گیان وەرە. کوتم: دایە خەزاڵ خۆ بابە قەوەت لێرە نیّ، نەچی لەکنی باس کەی!

سیلەیەکی لە ژوورەکە کرد، بزەیەکی هاتێ و دەرگاکەی پێوە دا.

کوتم: چیرۆکم بۆ بڵێ. لێی ڕوانیم پاشان ڕووی لێ وەرگێرام: قەوەت گیان ئەوشۆ زۆر ساردە و زریانە، مۆمەکانم زوو زوو

لێ دەکووژێتەوە، ئەو پەنجەرەیە درزی هەیە.
کوتم: دایە خەزاڵ خۆ کەسی لێ نیّ؟!
دەتکوت لە گوێی گادا نوستووە، گوێی لە دەنگم نەدەبوو.
ـ ئایی زوو سۆبەکەم بۆ داگیرسێنە ڕۆڵە زوو، چی؟ ئەتهەوێ بڵێی چی؟ خۆت ئەزانی من بێ مۆمەکانم ناتوانم، چۆن ڕۆڵە گیان دەڵێی با هەروا دامرکاو بن و وڵات تاریک بێ؟ لە جێی خۆی وەستا، وڵات بێ هەست و خوست بوو. سووڕاوە و چاوێکی لە من کرد.

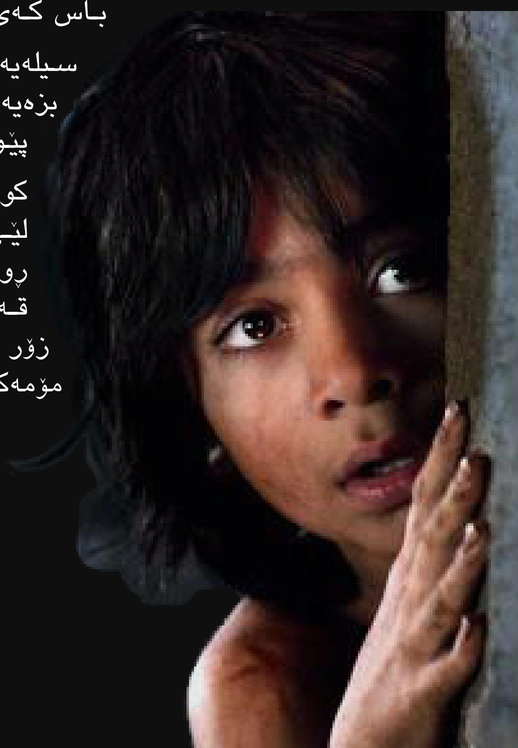
ـ جا ڕۆڵە گیان ئەگەر هات و کەمیمان هێنا تۆ بڕۆ شار و بۆم بێنە.
کوتم: دایە خەزاڵ گیان خۆ کەسی لێ نیّ، نەکا بابە قەوەتت شاردبێتەوە؟ بزانێ من لێرەم گوێم دەکێشێ.
ـ ئەخە قەوەت گیان بڕوا بکە تاریکی خۆش نیّ، دزێوە.
دیسان کوتم: دایە خەزاڵ خۆ کەسی لێ نیّ. گوێی نەدامێ.

ـ نەخێر من ناترسێم، تەنیا شەو و تاریکیم پێ جوان نیّ، ڕەشم بە دڵ نیّ تەنانەت بۆ جلی بەریشم کەڵکی لێ وەرناگرم. بە وردە هەنگاوان لێی نزیک بوومەوە، دەستم بە داوێنی گرت: دایە خەزاڵ دایە خەزاڵ، زوو چیرۆکم بۆ بڵێ زوو. چاوم لە خەو ڕاچوون و گرنم لێ گرت: چیرۆکم دەوێ چیرۆک چیرۆک، بەڵام دیسان گوێی لە من نەبوو بۆ لای مۆمەکانی چووم، چاوێکم لە دایە خەزاڵ کرد و لە حەیفان تەواویانم فوو لێ کرد.

هەر شەمێکی دەکوژاوە، دایە خەزاڵ چکۆڵەتر دەبۆوە، چرچ دەبوو و خۆی دەخزاندە بن پەتۆکە. بە سەبری دەیکوت: دەی قەـ وەت مۆـ مۆـ مۆمەکانم بۆ داـ دا گیرسێنە. بینیم لە نێو دەستی قوتوو شەمچەکەی توند گرتووە، چووم بۆ لای و لە حەیفان دەستیم توند گرت تا لێی بستێنم. هێزی زۆر بوو، هەر ئەو دەیکێشا و چاوەکانی زەق دەکردن و منیش بۆ لای خۆمم دەکێشا و بەردەوام دەمکوت: چیرۆک چیرۆک چیرۆکم بۆ بڵێ. ئاخری توانیم قوتوو شەمچەکەی لە دەستی بستێنم. هەر کە لێم ستاند توند زیقاندی. تووووووند هەستا سەر پێ و بە دەوری خۆی دا دەسووڕاوەو دەیزیقاند. مات بووم و لێی کشامەوە.

لە دەلاقەی ژوورەکەوە لە دەرێم ڕوانی؛ هەموو ماڵەکان ڕووناک بوون.

دایە خەزاڵ بەردەوام دەیزیقاند و بچوک دەبۆوە.
پشتم بە دەرگاکەوە نا، هانکە هانکم دەهاتێ و لەگەڵ خۆم دەمکوت: بابە قەوەتم ئێستا گوێم دەکێشێ.

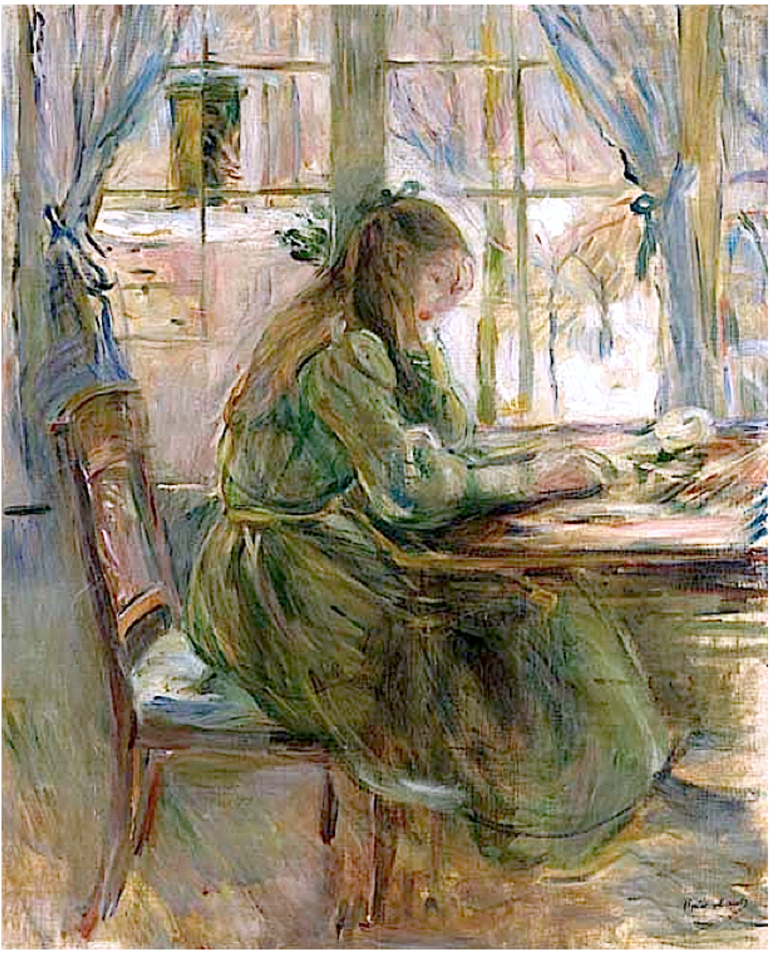

نوسین و زمانی ژنانە لە دونیایەکی پیاوانەدا

هۆزان محمود

زمان و نوسینی ئەدەبی، گێڕانەوە و نوسینەوەی مێژوو کۆمەڵێک بوارن کە تائەم ساتەش ڕەخنەی زۆری لەسەرە. لێکۆڵەرە فێمینیستەکان ڕەخنەی گەورەیان لەسەر نوسینەوەی مێژوو هەیە چونکە لەلایەن پیاوانەوە نوسراوە و تەنها سەروەری و دەستکەوت و شەڕو داهێنانەکانی پیاوی تیا نوسراوەتەوە. لە کتێبە مێژووییەکاندا ژنان پەراوێزخراون و هەڵدراونەتە دەرەوەی مێژوو. لێکۆڵەرومێژوونوسە فێمینیستەکان بەشێکی زۆر لە لێکۆڵینەوەکانیان تەرخان کرد بۆ ڕەخنەگرتن لەو مێژووە و مێژوونوسانی پیاو.
نوسینەوەی مێژوو لە ڕوانگەیەکی فێمینیستی و دەرخستنی ڕۆڵ و بوون و داهێنان و دەستکەوتەکانی ژنان بووە بوارێکی گرنگی ڕەخنەی فێمینیستی سەدەی ڕابوردوو. نوسینەوەی ئەم مێژووە و دەرخستنی دەور و نەخشی ژنان کار ئاسانی کرد بۆ لێکۆڵینەوەی ئەدەبی ژنان. لە ڕێگەی دۆزینەوەی سەرەتای نوسین و بەرهەمی ئەدەبی ژنان، توانرا تێگەیشتنێک دروست بکرێ لەسەر ژیان و ڕۆڵ و پێگەی ژن لەو سەردەمەی تیایدا بوون. بیرکردنەوەی پیاوانە/ماسکولین، کولتوری نێرسالاری و بالادەستی پیاو لە زەمەنە یەک لەدوا یەکەکان نارەزایەتی و بەرەنگاری فێمینیستی بەرهەم هێناوە. فێمینیستەکان بەتایبەت شەپۆلی دووهەم لە ئەوروپا و ئەمریکا گرنگییەکی زۆریان داوە بە شیکاری و هەڵوەشانەوەی ئەم تێگەیشتنە دوگم و زاڵەی پیاوانی نوسەر و هونەرمەند.

دیارە بوارێکی تری گرنگی مەیدانی فێمینیزم سیاسەت و دیاریکردنی ستراتیژو پلانی جیاواز بۆ بەدەستهێنانی ماف و ئازادی و یەکسانی لە کۆمەڵگەدا بووە. لەپاڵ ئەمەشدا پرسیار دروستکردن و چوونە ناو زۆربەی ئەو بوارانەی کە پێشتر تەنها بۆ پیاوان بوون بەشێکی تری خەباتی ژنانە. تیۆریزەکردن و بەرهەم هێنانی تێگەیشتنی تایبەت بە پرسی ژن، جێندەر وسێکسوالیتی لە هەموو بوارەکاندا بەتایبەت لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە دەستی پیکرد. گرنگە لە بیری نەکەین کە هەندێک لە پیاوانی نوسەر و ڕوناکبیر وە سیاسی زۆرجار بەشداربون لە بەرەنگاربونەوەی ئەم دۆگما کۆمەڵایەتییانە. بۆ نمونە جۆن ستیوارت میل لە نوسینی (چەوساندنەوەی ژنان-The Subjection of Women ١٨٦٩) وەکو بەشداری یەکی گرنگ هەژمار دەکرێ لە نوسینی فێمینیستی.
هەروەها کتێبی (ڕەچەڵەکی خێزان-The Origins of the Family ١٨٨٤) کە لەلایەن فرێدریک ئەنگلسەوە نوسراوە،

Berthe Morisot: Young Girl writing (١٨٩١)

بە بنەمایەکی گرنگ دادەنرێ بۆ شیکاری و هەروەها تێگەیشتن لەرزگاربوون لە پەیوەندییە کۆمەڵایتی و خێزانییەکان، کەلەسەر بنەمای بەرژەوەندی کۆمەڵگەی سەرمایەداری دامەزراون. لێرەوە فێمینیستەکان کۆمەڵگە و شارستانیەتی خۆرئاوایان بە باوک سالار، چەوسێنەر، وە نێرسێنتەر لەقەڵەم داوە. لەو باوەڕەدا بوون، مادامەکی شارستانیەتی (خۆرئاوا نێرسێنتەر/فالۆس سێنتریک)ـە کەواتە خاوەنی زمانێکی پیاوانەیە و پیاوگەرایانەیە.

قوتابخانەی فێمینیزمی فەرەنسی لە حەفتاکانی سەدەی بیستدا کەوتنە ڕەخنەگرتن لە (زمان) وەک میدیۆمێک بۆ بەرهەم هێنان و چەسپاندنی نۆرم و بەها کۆنەپارێزەکان و جیاکارییە جێندەرییەکان. خانمە ناودارەکانی قوتابخانەی فەرەنسی (هێلین سیکسو، لوس ئیریگاری، جولیا کریستیڤا، مۆنیک ویتیگ و ئەوانیتر) لە حەفتاکانی سەدەی رابردوو کەوتنە ڕەخنەگرتن لە زمان. وە ئەمانە دژی بیری ماسکولینیست بوون. کۆک بوون لەسەر شیکاری کولتوری خۆرئاوا وەک چەوسێنەر و فالۆس سێنتریک/ نێرگەرا. شارستانیەتی خۆرئاوا لەسەر دەستی پیاوی سپی دروست بووە، زۆرجار فێمینیستەکان دەڵێن ڕەنەیسانس بۆ ژنان نەبووە، ڕۆشنگەری و فەلسەفەی خۆرئاوا لە سەرەتادا ژنی خستۆتە دەرەوەی خۆی، تەنانەت مۆدێرنەش

ژنان کێشەیان هەیە لەناویدا.

فێمینیستەکان لەوباوەڕەدا بوون کە پیاوی سپی خۆی بە نێوەندی جیهان دادەنێت، (سپی، ئەورووپی چینی دەسەڵاتدار. وە دونیای دەرەوەی خۆی بە "ئەویتر- The other" ناوزەد دەکات و کاتێک مانا پەیدا دەکات کە پەیوەندی بە پیاوی سپی یەوە هەبێت وەکو پیاو/باوک، وە خاوەنی فالۆس). ئەم خۆ بە سێنتەر زانینە لە ڕێگای دین و زمان و فەلسەفەوە ڕاگیراوە. ئەم خۆ بە مەزن زانینەی پیاوی سپی نەک تەنها لەسەر ژێردەستەیی ژنی سپی بەرهەم هاتووە، بەڵکو ئەم خۆ بە مەزن زانینە لە ئاست ئەویتر کە (سپی) نییە خۆی پێناسە دەکاتەوە.

قسە کردن، نوسین، بەکارهێنانی زمان لەم ڕوانگە خۆ بە مەزن زانینەوە دەستبەسەرداگرتنی دونیایە بە شێوەیەکی سیمبۆلیک وە لە ڕێگەی هێزی شەفەوی یان زارەکیەوە (verbal mastery). پیاوی سپی باڵادەست کە ئیمتیازی سپی بوون و پیاو بوونی هەیە بەردەوام ژنی خستۆتە دەرەوەی مێژوو، فەلسەفە و سیاسەت و ئەدەبەوە. گوتاری سیمبۆلیک یان دیسکۆرسی سومبولیک (Symbolic discourse) لە کۆنتێکستی جیاوازدا ئامرازێکی ترە بۆ بەکاڵاکردن و بە شمەک کردنی دونیا، قسەکردنە بە نوێنەرایەتی هەموان بەژنانیشەوە.
ژنانی قوتابخانەی فێمینیسمی فەرەنسی بەتایبەت خاتوو هێلێن سیکسو زمان دەخاتە ژێر ڕەخنەو بانگەواز دەکات بۆ نوسینێک کە ژنانە بێت. بەو مانایەی زمان و نوسینەکان ببێتە جێگای دەربرین و باس لە خودی ژن بکات، باس لە جەستە و حەزە سێکسوالیەکانی ژن بکات.
(هێلێن سیکسو-Hélène Cixous) خانمە فەیلەسوفی فەرەنسی ساڵی ١٩٧٥ لە ئێسا گرنگەکەیدا لە ژێر ناوی پێکەنینی مێدۆسا- The Laugh of the Medusa دەڵێت:
" ژن دەبێت خۆی بنوسێتەوە: لەبارەی ژنەوە بنوسێت و ژن بهێنێتە نوسین کە بەشێوەیەکی توندوتیژ دوورخراونەتەوە لێی، هەروەک چۆن لە جەستەی خۆیان دوورخراونەتەوە".

تا ئەو ساتە وەختەش کە ئەم خانمانە و بەر لەمانیش ڕۆمانوسی گەورەی بەریتانی ڤێرجینیا وۆلف باسی لە گرنگی نوسینی ژنانە کردبوو. بەهۆی ئەو بەربەستانەی کە زمانی ئینگلیزی بۆی دروستکردبوو لە کاتی نوسینی ڕۆمانەکانیدا. پیاوانی نوسەر زۆر بە ئاسانی زمان بەکار دێن بۆ باسکردن و گێڕانەوەی چیرۆکی سێکسوالی پاڵەوانەکانی و سێکس کردن لەگەڵ ژنان. لەکاتێکدا ژنە ڕۆمان نوسەکان زۆر بەربەستیان هەبووە لە بەیانکردنی هەست و حەز و ئارەزوە سێکسوالییەکانی ژنە پرۆتاگۆنیستەکان لە ڕۆمان و شیعر و نوسینەکانیاندا.

Luce Irigaray -French born ٣ May ١٩٣٠

(لوس ئیریگاری -Luce Irigaray) خانمە فەیلەسوف و فێمینیستی بەلجیکی سەر بە قوتابخانەی فێمینیزمی فەرەنسی لەو باوەڕەدایە؛ کە حەزی سێکسوالی ژنان (Jouissance) ناکرێ لە ڕێگەی زمانێکی باڵادەستی، بەفەرمانکراو وە پیاوانە دەربڕدرێ. هەروەها باوەری وەهایە کە ژنان زۆربەی بەشەکانی لەشیان ئۆرگانی سێکسیە، ژنان جەستەیان شوێنی زیاتری هەیە بۆ چێژ وەرگرتن لە سێکس، هەربۆیەش زمانێکی ژنانە باشتر دەتوانێت دەربڕینی هەست و سۆزی ژن وێنا بکات، نەک زمانێکی پیاوگەرای فالۆس سێنتریک.

بێگومان هەر تیۆرێکی بوێرانە بێ‌ڕەخنە نییە، هەردووخانمە فێمینیستی سەر بە قوتابخانەی فەرەنسی سیکسو و ئێریگاری ڕەخنەیان لێگیراوە بەوەی کە گشتگیربوون و داهێنانی زمانێکی ژنانە و جیاکردنەوەی لە پیاو کارێکی هەڵە بێت. ئەم دوو خانمە هاوڕان لەسەر ئەوەی کە ژنان بە درێژایی مێژوو کورت کراونەتەوە بۆ (بونەوەری سێکسی) و ئۆبجێکتێکی چێژ بۆ پیاو. لە شێوەی (سۆزانی یان پاکیزە، هاوسەر یان دایک) وە ڕێگەیان لێگیراوە لەوەی هەست و سۆز و حەزی سێکسوالی خۆیان وەک خودێک/ ئیندیڤیدوالێک لە ڕێگەی زمان و نوسینەوە دەربڕن. هەموو ئەو لێکۆڵینەوە و ڕەخنانە لەسەر وێنای ژن ونبوونی دەنگی ژنان لە ئەدەب و زماندا خزمەتێکی زۆری کردووە بە گۆڕینی بنەڕەتی لە دونیابینی نوسەرانی ئەم سەردەمەی ئێستادا.

سپاس بۆ لاپەڕەی کولتور مەگەزین،
کە ئیزنی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتەی بە ئێمە بەخشی.

زمانی سکۆلار: دیالکتیک دژی دیالکتیک

عەبدولقادر نیازی

(سووکە ئاورێک لە سەر یۆتۆپیزم کردنی زمانی شێعری کوردی)

خۆپاراستن لە زمان وەک پێکهاتەیەک، کە خاوەنی پێشینە و قورسایی تایبەت بەخۆیەتی و هەمیشە خۆی لە قەبارەی گەلێک نیشانەی کەلتووری و ئەدەبی و سیاسی کرژ و پڕ حەجم دا بەرجەستە کردووە، دەکرێ وەک هەڵوێست و تەنانەت دژکردەوە و لە خراپترین حاڵەتی خۆی دا، وەک جۆرێک ئینفعال و بەرهۆکاری لێی بڕواندرێ.

پێشینە و کرژایی و هەروەها بارستایی و هەڵکێش داکێشی زمان (نوسان)، کە لە بنەڕەتەوە سەرچاوە لە زەین دەگرێ و بە دیالۆگی ڕۆژانە و ئەدەب و سیاسەت و تەنانەت شانۆ و سینەماش کۆتایی دێ، گرینگایەتی ئەو سەرێتیەی مرۆڤ دردەخا کە زمان گرینگایەتی خۆی هەیە و خانەی وجوودیشە.

ئەوەیکە لەو مابەینەدا بە چ ڕوویکەرد و میتۆد گەلێکەوە لە زمان بڕواندرێ و چ ئاکام و دەرئەنجامێکی لێ بکەوێتەوە و شرۆڤەی زمان و بەسووژە کردنی بە چ ئاقارێک دا بەرێ و.... هەم بابەت گەلێکی گرینگ و جیاوازن هەم دەکرێ وەک بنەما و پرەنسیپی لێکۆڵینەوە لە مەڕ زمان بێنە ئاراوە.

ئەدەبی کوردی بە گشتی و شیعر بەتایبەتی، لە دەسپێکی خۆیەوە تا ئێستاشی لە گەڵ بێ، حەولی ئەوەی داوە کە دانستە یا نادانستە خۆی لە دووتۆی شێوەیەک لە دیامیزم و ئسنۆبیزمی زمانی دا، بدۆزێتەوە.

سەرەڕای ئەوەش، خوێندنەوە و قەرائەت گەلێکی کە لەو کردە زمانییە (کنش زبانی)، کە وەک دیاردەیەک خۆی لە شێعری کوردی دا نیشان داوە، کراون، خۆی هەڵگری گەلێک پرسیارە، کە لە زۆر جێگادا بە هۆی نەبوونی ڕەخنەگری جدی و بێ لایەن، بێ وڵام ماوەتەوە.

ئەوەیکە باس لە زمانی کوردی و ئەکتیویتە و ڕەهەندەکانی لە شێعری کوردی دا دەکرێ، ڕەنگە چەمک و تەوەرێکی زۆر کوللی و گشتی بێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەش ناکرێ پێوەندی هەر کام لەو کردە زمانییانە نەخرێتە بەر شرۆڤە و لێکۆڵینەوە. ئەوەی دیارە ئەوەیە کە دیاردە ناسی زمانی کوردی لە شێعر دا، بە هۆی هەندێ خوێندنەوەی خێڵەکی و دەمارگرژانە و دارماوەوە هێشتا بەو جۆرەی شیاوە نەچۆتە خانی بە پرۆبلۆماتیک بوونێکی تیئۆریک و زانستی شیاوی خۆی. ئەو خەسارانەش نە تەنیا سەربەخۆیی زمان وەک فاکتێکی خوڵقێنەر کە زمانی کوردیشیان تا ڕادەیەکی زۆر خستۆتە پەروازێز و ئینزوا و گۆشەگیرییەوە.

دیارە لەو بەستێنەش دا، کەباس لە سەربەخۆیی زمانی شێعری دەکرێ، نە بەمانای پاکتاو کردن یا سڕینەوە یا نکۆڵی کردن لە دیکەی کردە زمانییەکان، کە ڕێک ئاماژە بەو ئیگزیستە سەربەخۆیە دەکا کە زمان لە شوێن کاتێکی دیاری کراو و خاوەن موختەساتی تایبەت بەخۆی دا مانیفێستی بۆ دەردەخا و لەو دۆخەدا خۆی لە بەکارهێنەرانی جیا دەکاتەوە و دەبێتە دیسکۆرسێک کە تەنانەت خۆی لە ژێر کۆگای بەرهەڵستی بە ڕواڵەت ئەخلاقیش دا دەدزێتەوە. جیا لەوەیکە ئەو کردە زمانییە و زۆرجار بێ ئەخلاق و سکۆلارە، تاچەند دەرەتانی دیالکتیک لە گەڵ فەزای

زاڵی ئەدەبی کوردی و بارگراوەندی ئەخلاقی و کلتووری و تەنانەت ئوستوورەیی کۆمەڵگای کورد دا پێک دێنێ، زۆرجار مەکۆی موناقشە بووە. لەبەر ئەوەیکە ئەو کردە زمانییە سکۆلار وغەیر ئەخلاقییە (نەک دژە ئەخلاق)، بەردەوام دیالۆگ و تەعامولی لە گەڵ هزر و ئەندێشە هەبووە و خوێنەریش لەکۆمەڵگای کوردی دا زۆر بە دەگمەن خۆی لە قەرەی زمانێکی بنەماشکێن و لە خۆشخیم ترین حاڵەتی خۆی دا(سکۆلار)، نزیک کردۆتەوە. بێ گومان ئەو دووبەرەکییە سەرچاوەی لەو تاک لایەنی و ئوستوورە پەرەستییە گرتووە کە نە تەنیا لە ستروکتۆر و فۆرم دا، کە ڕەگاژۆی دە تەئویل و بەستەرێکی هێرمنۆتیکی تەواو ئەخلاقی و خێڵەکی دا کردووە کە بە هیچ شێوەیەک لە شێوەکان نە تەیاری وەرگرتنی زمانی سکۆلارە نە حازرە تەعامولیشی لە گەڵ بکا.

ئەگەر چی بەهیچ شێوازێک ناکرێ ڕوویکەرد و فەرایەندە

زمانییەکان، دە چوار چێوەی پێناسە و ناساندنێکی هەمەلایەنە و چڕ دا شرۆڤە بکرێن. بەڵام ئەوەی ڕاستی بێ ئەوەیە کە لە حاست زمانی سکۆلاری شێعری کوردی دا، ئێپیستمۆلۆژی زمانی کوردی بە هەموو جێگە و پێگەی خۆیەوە پێویستی بە خوێندنەوەیەکی سەردەمیانەتر و یۆنیڤێرسالتر هەیە بۆ ئەوەی خۆ لە هەندێ ئوستوورە پەرەستی و ئەو دوگماتیزمە واتایی و ناوەرۆکییە دوورە پەرێز کاتەوە، کە زۆر جار دژبەری ڕاسیۆنالیزم و عەقڵانییەت باوەڕییە.

زەروورەتی وەها ڕووبەڕوو بوونەوەیەک لە گەڵ زمان و شێعری کوردی، ڕێک سەرچاوە لەو دیالکتیکە زیندوو و ئەو دینامیزم و کاتالیزۆرە عەقڵانییە دەگرێ کە لە پێوەندی و تەعامولی زمان و تاک دا خۆی دەردخا.

ئەوەی کە دیارە ئەوەیە، زمان بە هۆی ڕۆچوونی دە باروودۆخ گەلی جیاواز دا هەمیشە خاوەن هەڵوێستێکی ڕەخنەگرانەیە و تاکیش بە هۆی چەمەوازبوونی لە مابەینی ئەندێشە و زمان دا بەردەوام پێویستی بە شوناسێکی عەقڵانی تر هەیە. پێوەندی نێوان ئەو دوو تەوەرە پتر لە وەی کە پێوەندییەکی ڕۆژانە و ژورنالیستی و داڕووشاو بێ، ڕوویکەردێکی تەواو فەلسەفی و ڕەوان ناسانەیە کە بەر لەوەی زمان و ئەندێشە بەرەو ناشوێن ڕاگوێز کا، سووژە وەک «من»ـێکی ئافرێنەر و خاوەن هەڵوێستێکی ئیجابی و پۆزەتیڤ دێنێتە کایەوە. بۆ ئەو مەبەستە پتر لە گشت مێتۆدەکانی خوێندنەوە، هەست بە لێک دابڕینی زمان و ئەو بەستەرە کۆمەڵایەتییە دەکرێ کە هێشتاش پەلەقاژەی ئوستوورە پەرەستی و چەنگەپرچەی دوگماتیزمیەتی.

دیارە بۆ ئەوەش پاساوی تایبەت هەیە و پێشتریش ئاماژەی پێ درا کە سازکردن و لانیکەم هەموار کردنی فەزایەکی کراوە بۆ مسۆگەر کردنی دیسکۆرسێکی تێئۆریک پێویستی بە کردە و ئەمری زمانی هەیە کە بتوانێ هاوکات پێوەندی نێوان زمان و خوێنەر و دەق مسۆگەر کا. ئەوەش بێ شک

دەگەڕێتەوە سەر توانایی و خسڵەتی زمان بە گوێرەی ئەو توخم و ماکانەی کە لە تەعامول لەگەڵ دنیای زەین و دەرەوەی زەین دا وەک ئۆبژە دەیانبینێ.

ڕوانینێکی ئاسایی لە سەر زمان و ڕەنگ دانەوەکانی لە سەر شێعری مۆدێرنی کوردی کە خۆی لە تیترێکی پڕناوەرۆکی وەک شێعری مێترۆپۆل دا دۆزیوەتەوە، سەلمێنەری ئەو ئیدعایەیە کە زمان لە شێعری شاردا بە پێچەوانەی هەندێ جەریانی شیعری، نە دە خزمەت پەیام و بۆنەیەکی تایبەت و تاکێکی تایبەت دابووە، کە پتر سەرهەڵداوی ئەو تەعامول و دیالکتیکە بووە کە زمانی کوردی لە گەڵ عەقڵانییەتی یۆنیڤێرساڵ و هەروەها مێژووی ئەدەبی جیهانی و ئەندێشەدا هەیبووە. باس لە شێعری مێترۆپۆل(کلان شهر) کە دەکرێ، مەبەست لە دۆخە زەمانی و مەکانییە کە مێترۆپۆل دە پێناسەی فیزیکی خۆی دا هەرگیز نەیویست و نەشیتوانی خۆی لێ دەرباز کا.

دیارە ئەوەش دەگەڕێتەوە سەر ئەو پرەنسیپە کەلتووری و سیاسی و تەنانەت ئابوورییانە کە پتر لەوەی تەنیا بەرساخت یا واسازی و نۆژەن کردنەوەی تیۆری سیاسی و کەلتووری بێ، سەرچاوەی لە زمانێکی کاربوردی و کۆمەڵناسانە گرتووە کە خۆی بەشێکە لە توانایی زمان.

بە گوێرەی ئەوەی تا ئێرە کوترا، دەکرێ بکوترێ کە کۆمەڵگای کوردی لەگەڵ ئەوەیکە هێشتا بەو جۆرەی شیاوە نەیتوانیوە خۆی لە گەڵ چەمکی شار و مێترۆپۆل دا ڕێک بخا تا ڕادەیەکی زۆریش لە مابەینی چەمکی سوننەت و مۆدێرنیزم دا تووشی هەڵپەسێراوی و دۆخێکی ئانۆمیک و لە گەش بینانەترین حاڵەت دا تووشی خوێندنەوەیەکی سەقەت و لانیکەم دەڵەمە بووە، لە کاتێک دا کە شێعری کوردی بە هۆی تەعامولی زمانی، خۆی لە قەرەی شێعری پۆست مۆدێرنیش داوە (شێعری بەرەی چوار)، هێشتاش خوێندنەوەی دەقی نوێ و تێئۆریک ئەو جۆرەی کەشیاوە ڕەگاژۆی دە ڕەخنەی ئەدەبی دا نەکردووە.

بۆ دەرچوونی کۆمەڵگا لەو دۆخە پتر لە گشت کەرەستەکان، هەست بە زەروری بوونی چەند فاکتەری گرینگ و سەرەکی دەکرێ کە گرینگترینی ئەوان ئەوەیە زمان نەک وەک ئامراز کە وەک ئامانج (هدف) سەیری بکرێ (فێردینان دۆسووسوور).

دوورەپەرێزی لە خوێندنەوەی دوگم و تاک لایەن و دەمارگرژانە لە ناسیۆنالیزم و خۆپاراستن لە ئوستوورە پەرەستی و سووژە کوشتن فاکتەرێکی ترە کە دەبێ بەشێوەیەکی جدی لێی بڕواندرێ.

کوڵەپارچای «دەروەدەر»

نۆسەر: لەنگستون هیووز، هەڵگەردانەر: عەلی عەلیزادە

وەفـر وە وەر چـەوێ ناتیـاد. ئێـوارەی یەکـێ لـە ڕووژەیـل دەوران کەسـادی، هەنـای سـارجنت لـە قەتـار بـاری داوەزیـا، وەپسـا ئـڕا تاوێگیـش ئـاگادار وەفـر نـەۆ. هەرچـەن وەدڵقورسـییەو ڕەخنـەی سـەرما و نـم، لـە نـاو قـەو و پووتینەیلـێ هەسـت کردیـا. ئەمـما ئەگـەر لـە لـێ بپرسـیاید، نیەزانسـتیا وەفـر وارێ. سـارجنت وەپسـا لـە ژێـر چراخەیـل پڕنۆریـش، ئـێ وەفـرە نیەۆنیـا؛ وەفـرێ ک نـەرم و چەرمـێ لـە دڵ شـەو داڕشـیاد. فـرە شـەکەت بـۆ، چـەوێ وە خـەو بـۆ، فـرە ورسـێ بـۆ.

ئەمـما ڕێـزدار کەشـیش دورسـت هـەر یـە ک چـراخ ئەیـوان داگیرسـان و دەر کەشیشـخانە کـردەوە، وەفـر و پیـای سـییەپووس چوارشـانەیگ دی؛ وە شـێوەیگ وەفریـن (جـۆ لەتێـگ لـە شـەو ک شـێوەی ئایـەم گـردۆ و وەفـر لەبـان شـێوەی نیشـتۆ). ئـەو چەتـاڵ دیـار بـۆ. هێـمان دەمـێ واز نەکـردۆ ک ڕێـزدار دورسـت کەشـیش وەت:

- بووەخشـین. نـە! هـەر ئـێ خێیاوانـە ڕاسـا بچـووە نـوا و دۆای چـوار کۆچـە بپیچنـە دەس چـەپ. هەفـت کۆچـە نواتـر پەنـاگای مێیەتـدان دۆنیـدەو. وەداخەو، نـە!

دەرە بەسا.

سـارجنت تواسـیا وە پیـای ڕەوهانـی بۆشـێ ک پێشـتر وە ئـەو پەنـاگا سـەر داس و لـە ئـەو دەوران کەسـادییە وە سـەدها پەنـاگای مێیەتـدان تریـش چێیـە؛ ئەمـما ئـەورە هەمیشـە فـرە شـلخ بـۆ و تەخـت چـووڵ پەیـا نیەواتیـا و شـامیش تەمام بـۆ. جیـا لـە گشـت یانـە، ڕەنـگ پووسـیش ڕەچـاو کردیـان. ئەمـما کەشیش وەت «نـە» و دەر بەسـا. دیـار بـۆ ک تاقـەت ئـێ قسـەیلە نەیاشـت. خـوو، دەرێگیـش داشـت ک بووەسـێ.

سـییەی قـەۆ هاتـەو. وەپسـا ئیسـە ک یەکـڕاس لەنـاو دڵ وەفـر ڕێ کردیـا، هێـمان وەفـر وە چـەو نیەۆنیـا. هەرچـەن هەتمـەن هەسـت کردیـا ک چشـت سـەرد و تەڕێـگ وە چەنـەی لکێـد، کلگەیـل سـییەی تـەڕ کەیـد و داڕشـیەیدە نـاو پووتینەیلـێ. وە سـەرما قـووخ دا و لـە پیادەڕێ وسـا. ورسـێ و شـەکەت نووڕسـە هـەر دو لەیـن خێیاوانـەو. چـەوێ کەفتـە وەرانـوەرێ؛ وەرانـوەرێ کلیسـایگ بـۆ. ئەڵبـەت، کلیسـا! نزیـک نشـینگەی کەشـیش بایەدیـش کلیسـایگ بـوو.

کلیسـا دو دەر داشـت. پلەیـل پیـەن و چەرمێـی، لـە شـەو پووشریـای لـە وەفـر بـۆ. دو تـاق بـەرز زەربـی وەگـەرد سـتوونەیلێگ کوچگیـن و لـەڕ، لـە هـەر دو لەینیـان. بانـتر، لەناوەیـن دەروەچێـگ خڕ و تـووڕی، مەسـیهـ لـە بـان خـاچ ێـگ کوچگیـن بزمارکـوت بـۆ. گشـت یانـە لـە ژێـر وەفـر و چراخەیـل خێیـاوان واقیـان پـەڕۆ. ڕچیـای و واقپەڕیـای و کوچگیـن.

سـارجنت چـەو پـرکان. هەنـای نووڕسـە بـان سـەرێ، وەفـر پـڕۆش پـڕۆش ڕشـیادە نـاو چـەوێ. ئیسـە ئـاگادار وەفـر بـۆ. سـەرێ جـمان و وەفـر دەربـاڵ کوتێ تـەکان. هەسـت کـرد ورسـێیە، هەسـت کـرد گـوم بـۆە، هەسـت کـرد گـوم نـەۆوە، هەسـت وە سـەرما کـرد. لـە پلەیـل کلیسـا چێیـەو بـان. دەر کوتـا. جـواوێ نـات. دەسـگیرەی دەر چەرخـان. چفـت بـۆ. شـانێ نـادە بـان دەر و بـاڵای بـەرز و سـییەی جـۆ دەیلـەم لارەو بـۆ. خوشـار دەر دا. وە ناڵەیلێـگ بـەرز و ئاهەنگیـن جـۆ خەمناڵەیـل سروودەیـل کووڵـی یەیـل، وە گشـت هازێیـەو لاشـان دیـادە دەر.

- شـەکەتم... ئـاخ! ورسـێمە... ئـاخ! خـەوم تـێ... ئـاخ! سـەردمە... ئـاخ! بایـە لـە جییـگ بخەفـم. ئاخـە مـەر ئێـرە کلیسـا نییـە؟ سـە ئـڕا... ئـاخ!

لەنـاکاو وە لاشـاندانەیل وەهشـیانەی سـییەپووس، جیڕەجیـڕ تەختەچووەیـل هەڵسـا. ئیسـە سـارجنت وە شـێوەی نادیارێـگ شـنەفتیا ک چـەن کـەس چەرمێپـووس لـە مـل سـەرێ هـاوار کـەن. س چـوار کـەس تریـش دەوان دەوان خوەیـان ڕەسـانن و لـە بـان سـەرێ هـاوار کـردن:

- هەی یاروو... هەی!

سییەی بەرز و چوارشانە وەت:

- ئاخ! زانم ک ئێرە کلیسای چەرمێیەیلە، ئەمما منیش بایە لە جییگ بخەفم.

لاشان ترێگ دادە دەر:

- ئااااخ!

ئێ جار دی دەر بنکول ڕمیا.

ئەمـما هێـمان دەر وە ڕۆی نەکریـاۆ، دو ئەفسـەر پولیـس چەرمێپـووس وە ماشـینێ خوەیـان ڕەسـانن. باتـوم وە دەس لـە پلەیـل دەوینـە بـان و سـارجنت وە پشـت گـردن. ئەمـما ئـێ کـەڕەت ئـەو وە هـۆچ قەیمەتـێ نیەتواسـیا لـە نـوای ئـێ دەرە دەر بکریەیـد.

سـارجنت چەنـگ خـس، نـە وەرەو چشـت ناپایارێـگ جـۆ دەرێـگ شـکیای، بەڵکـم وەرەو یەکـێ لـە سـتوونەیل بـەرز و لـەڕ لای دەر. گـردێ و قایـم گیـرێ دا. پاسـبانەیل وە ئـەو، و ئـەو وە سـتوون چەوسـیاۆ. چـەن کەسـیش لـە نـاو خێیـاوان هاتنـە مێیـەت پولیـس تـا سـییەپووس لـە ئـەورە دەر بکـەن.

مەردم وەگەرد خوەیان وەتیان:

- سییەی نەکەرەی بێکار، چەوسیاسە کلیسای ئیمە! چ ڕۆیگ دێرێ.

پولیسـەیل وە باتـوم وە سـەر و کـووڵ سـارجنت کوتیـان و هۆچکەیـش ناتیـادە جـواو. ئەمـما ئـەو دەس نیەکیشـیادەو. ئمجـا کلیسـا داخروومیـا .

سـەردەر گـەورا و کوچگیـن کلیسـا، دیوارەیـل و دیرەکەیـل، خـاچ و مەسـیهـ یەکـێ دۆای ئـەو یەکـێ خاپـۆر بـۆن. دۆاخـڕ، گشـت سـاختمان داخرووميـاد و خشـت و ئاجـوڕ لـە بـان سـەر پولیـس و مـەردم خاپـۆر بـۆ. گشـت کلیسـا لـە ژێـر وەفـر داخرووميـا.

سـارجنت خـوەی لـە کلیسـا کیشـادە دەیشـت و لـە ئنـاز خێیـاوان کەفتـەو ڕێ. سـەلیب کوچگیـن لـە بـان کووڵـێ بـۆ. لـە یـە ک مـاڵ لـە بـان سـەر کەشـیش دورسـت، ک وەپـێ جـواو سـەربان داۆ، خاپـۆر کردێیـە خەنـی و سـتوونەگە لـە شـەش کۆچـە ئەولاتـر خسـتەو زەۆ و درێـژە وە ڕێـی دا. گەمـان کردیـا تەنیـاس، ئەمـما وە کرچـە کـرچ گامەیلـێ ک گـووش دا، دەنـگ گامەیـل یەکـێ تریـش شـنەفت ک هـاوگام وەگـەردێ هاتیـاد. هەڵەوگـەردی و دی ک مەسـیهـ پا وە پـای تـێ. چـمان وە ڕمیـان کلیسـا لـە خاچەگـەی کەنریـاۆ.

سارجنت وەت:

- یاخودا! یەکم جارە دۆنم لە بان خاچ نید.

مەسیهـ ک ئیسەیش ئاهەنگ گامەیلێ لەناو وەفرا وە گووش هاتیاد، وەت:

- ئەرێ، بایە کلیسا خراو بکردیاید تا من لەی خاچە ڕزگارەو بووم.

- دڵشادی، نە؟

- ئەڵبەت ک دڵشادم.

هەر دگ دانە ژێر خەنینەو.

سارجنت وەت:

- کردمەی بڵخەیگ ها، مەر نە؟ کلیسا خاپۆر کردم!

- کار خاسێ کردی. دو هزار ساڵە ک کیشاننەسەمە خاچەو.
- ئووووو! سە بایە فرە دڵشاد بۆد ک لە شەڕێ ڕزگار بۆد.
- ئەی چە.
لە ناو وەفر چییانە نواوە. گرووبان وە پیای کوچگین تماشایگ کرد:
- وەڕاس دو هزار ساڵە هایدە ئەو بانە؟
- ئەرێ، باوڕ بکە.
- ئەگە پۆل داشتم چییایمن وەگەرد یەک گەردیایمن.
- خوەم گشت جییگ گەردیمە.
- ئەرێ، وەلێ فرە وەخت پێش.
- با وجوو ئێیە گشت جییگ گەردیمە.
لە نـاو وەفـر چینـە نـواوە تـا ڕەسـینە پەراوێـز ڕێهەسـەن . سارجنت شـەکەت بـۆ. شـەکەت و ئـەرەق کـردێ.
سارجنت لای ڕەیل قەتار وساد و وەت:
- ت چیدە کوورە؟
چەوێگ خستە مەسیهـ و درێژە دا:
- م ک ئاس و پاس و ئاوارەم. ت چە؟ ت چیدە کوو؟
- خودا زانێ، ئەمما لەیرە چم.
- م ک چمە هەر ئەورە ک خەفم.
- وەڕاس؟ مەر بوو؟
- ئەرێ دی. ئاخە ئەورە ک دەر نەیرێ.
دەیشـت شـار لـە پەراوێـز خاکرێـژ ڕێهەسـن، بووتەیـل و دارەیـل ڕۆت لـە نـاو وەفـر و تیەریکییا وە خوڵەکوویین چیان. لـە ناوەیـن دارسـانەیل، چارداخەیلێـگ لـە قوتـی و تەنکـە و چـوو و کـرواس هەڵـداون. ئـێ چارداخەیلـە لـە تیەریکیـا دیار نـەون، ئەمـا ئەگـە دەروەدەر بۆاتیایـد و وەگـەرد ورسـێیەیل و بێخانمانەیـل دەوران کەسـادی سـەر کـردۆن، ئێجـوو جییەیلێـگ ناسـیاید.
- م ک هەر لەیرە خەفم. شەکەتم.
مەسیهـ وەت:
- م توام خوەم برەسنمە کانزاس سیتی.
- باشە. وە ئمێد دیدار، وە سڵامەت!
لار بـۆ وەرەو ئاجـام بێخانمانەیـل و جـی خەوێـگ دییـەو. دی هۆچوەخـت مەسـیهـ وە چـەو نـەی. سـات شـەش شـەوەکی قەتارێـگ بـاری لـەورەو ڕەد بـۆا. سـارجنت وەگـەرد دە دوانـزە چەتـاڵ تـر لـە دارسـان دا دەیشـت، لـە ئنـاز ڕێهەسـەن دەوی و لـە قەتـار دارالـۆس وو بـۆ.
گوڵ سوو بۆ؛ گوڵ سوویگ سەرد و خوڵەکوویین.
وەگەرد خوەی وەت:
- یانـی مەسـیهـ ئیسـە هـا کـوو؟ هەتمـەن فـرە دۆرەو بـۆە. لـەی دارسـانە ک نەخەفـت.
قایـم چەوسـیاوە قەتـار تـا خـوەی بخەیـدە بـان واگـون ڕەژۆ ک لـە بـان چەرخەیـل قورسـێ، خـارا ناوۆە بیـاوان. ئەمـا وە سەرسـڕمانێگەو دی ک واگون پـڕ لـە پولیسـە. نزیکتریـن پولیـس وە باتـوم کوتـادە بـان بـەن کلگەیـل گرووبـان.
دنگ!
کوتادە بان کلگەیل سییەی ک چەوسیاونە لێو واگونەو.
دنگ!
ئەمـما گرووبـان دەس نیەکیشـیادەو. وە گشـت هـازەو چەوسـیاوە قەتـار و کووشـیا ک خـوەی بکیشـێدەو بـان. لەنـاخ قورگـەو نەڵـە کـرد:
- لانەتییەیل، بیلن بامە ناو واگون!

- دەنگد بوور، گەمژەی لێوە!
کوتادە بان بەن کلگێ و مشتێگ وەشانە ناو زگێ:
- ئێرە ک دارسان نییە. تو ناو قەتار نید. ناو زندانی.
دنگ!
دەسێگ وەشیادە مل کلگەیل سییەی ک چنگ خسۆنە میلەیل زندان.
دنگ!
دەسێگ لە ناوەین میلەیل پووڵایین وەشیادە مل قەڵەمێ.
لەنـاکاو سـارجنت ڕەسـییەو ک وەڕاسـی هـا لـە زنـدان، نـە نـاو قەتـار. خـۆن دۆەشـەو لـە بـان دەمچـەوێ هشـکەو بـۆ. سـەرێ وە شـددەت ژان کردیـا و پولیـس لـە دەیشـت زنـدان کوتیـادە بـان بـەن کلگەیلێیـەو، چوونکـە چەوسـیاوە قـەی میلەیـل زنـدان، هـاوار کردیـاد و دەر جمانیـاد.
گەمان کرد:
- هەتمـەن دۆەشـەو هاوردنەسـەمە ئێـرە، وەبوونـەی شـکانن ئـەو دەرە – دەر کلیسـا.
سـارجنت هەڵەوگـەردی و بـان نیمکـەت چوویـن، پشـت وە دیـوار سـەرد کوچگیـن چاتمـە دا. چووڵـتر لـە هەمیشـە بـۆ. دڵنگـێ تـەڕ بـۆ. تـەڕ و سـەرد و لیچـق و کەوشـەیلێ پـڕ لـە وەفـر و خـەرگ. نزیـک گـوڵ سـوو بـۆ و ئـەو پشـت دەر زنـدان کلگەیـل زامـارێ ماڵیـادەو.
کلگەیل زامار هن ئەو بۆ، ئەمما دەر نە.
کلگەیل هن ئەو بۆ، ئەمما باتوم نە.
سارجنت ک هەیکەڵێ لە زەمینەی دیوار زندانیش وەرەو سییاتی چییا، قیڕان:
- سەور کە. ئێ دەریشە شکنم.
پولیس وەت:
- دەنگد بوور! وەرنە دوارە کوتمەد.
هەیکەڵ چوارشانەی سارجنت بەرزەو بۆ. نەڵە کرد:
- ئێ دەریشە شکنم.
وەگەرد خوەی ویتە کرد:
- سـەرم سـڕ مەنێیـە مەسـیهـ چییەسـە کـوو؟ نیەزانـم ڕەسییەسـە کانـزاس سـیتی یـا نـە؟

پاشکۆ:

١- قەیران و کەسادی ئابووری ساڵەیل ١٩٣٠ لە ئەمریکا (Depressiom)
٢- موشەبەک
٣- سەلیب
٤- ئاستین
٥- بەردە
٦- ڕمیا
٧- ڕاهـ ئاهەن
٨- بێشە
٩- ئاویزان
١٠- ئەوەڵ شەوەکی
١١- زخاڵ سەنگ
١٢- خارا نان: تاختن

گەنجایەتی بەفیڕۆدراو لە باشووری کوردستاندا

ڕێبوار سیوەیلی

پێشەکی

من یەکەمجار لە ساڵانی هەشتای سەدەی بیستەمدا، وشەی (بەفیڕۆدان)م لە زانای عەرەب: (د. موستەفا حیجازی) بیست، کە لە کتێبێکی گەورەدا بەناوی (مرۆڤی بەفیڕۆدراو: شرۆڤەیەکی شیکارییانەی دەروونیی/کۆمەڵایەتی)، بەرچاوم کەوت. کتێبێک لە شێوەی بنکۆڵکارییەکی ورد و هەمەلایەندا ئەم دەستەواژەیە شییدەکاتەوە. خۆشبەختانە ساڵی ٢٠١٦ ئەم بەرهەمە بەنرخە لەلایەن وەرگێڕی بە توانا: سەلاح سەعدییەوە کراوەتە کوردی و ناوەندی ئاویەر بڵاویکردۆتەوە. ئەوسا یەکێک لە هاوڕێیان ئەو کتێبەیان پێناساندم، کە زۆریش لێیتێنەگەیشتم، بەڵام دوای گەڕانەوەم یەکەمین کورد بینیبێتم ئەم کتێبەی خوێندبێتەوە: د. محەمەد تەها حوسێن بوو، کە بەعەشقەوە باسی دەکرد. کتێبەکە ئەوەندە بەنرخە، وێڕای تێپەڕینی ساڵەکانیش هێشتا بایەخی خۆی لەدەستنەداوە و پێویستە ساڵانە بخوێندرێتەوە. ئەم وتارەی من لە پەراوێزی ئەو کتێبەدا بە بیرکردنەوەیەکی خۆمانەیی نووسراوە. وشەی گەنجایەتی، یان جەوانی و لاوێتی لە زارەکانی زمانی کوردیدا بەکاردێن. گەنج و گەنجۆ، لاو و لاوۆ، جەوان وشەی کوردیی ڕەسەنن و ئاماژەدە بە تەمەنێکی زووی تاکەکەس دەکەن، کە ئیتر هەرزە و منداڵ نییە. وشەکە لە کۆمەڵگەی کشتوکاڵیدا زیاتر لەبەر ئەوەی باشترین هێزی کارە ستاییش کراوە، لە کۆمەڵگەی جەنگدا لەبەر ئەوەی هێزی بەرەنگارییە و لە کۆمەڵگەی مۆدێرنیشدا لەبەر ئەوەی هێزی داناییە ستاییش کراوە. ڕوانگەی میتۆدی من لەم وتارەدا ڕەخنەیی و شیکارییە و سوودم لە فرەدیسپلینی وەرگرتووە. ئەمەش ڕێگەم دەدات لە شیکاریی و ڕاڤەکردنەکانمدا لە دیدێکی فەلسەفییەوە بۆ کۆمەڵناسی و مرۆڤناسی و دەروونشیکاری بپەڕمەوە بۆ ئەوەی مانا زۆترین ڕەهەندی خۆی بەدەستەوە بدات.

بەشی یەکەم:

کافکا لە (نامەیەک بۆ باوکم)، ئاگۆستینی قەدیس لە (دانپیانانەکان)ی و حەکایەتیی (کوڕەکەچەڵە)، لە شوێنێکدا بەیەکتر دەگەن: بەفیڕۆدان، یان بەهەدەردان. کافکا باس لە مناڵیی و ترسیی لەباوک و ئەوەی لەو میانەیەدا لە تەمەنی ئەو بەفیڕۆچووە، دەکات. ئاگۆستین ئەوەی لە ماوەی لەبیرکردنی یەزداندا بەفیڕۆی داوە و بەسەریا تێپەڕیوە و وەک گوناه لەسەری حسابە، دەخاتە بەرباس. لە حەکایەتی کوڕەکەچەڵەشدا هاتووە، کاتێ کوڕە کەچەڵە و کچانی ئاوایی شەویان بەسەر دێت و ڕوودەکەنە ماڵێک، کە لە دوورەوە ڕووناکیی ئاگری تێدایە، بۆیان دەردەکەوێ ئەوە ماڵی خاتوو دێوە. شەو لەوێ دەخەون و تەنیا کوڕە کەچەڵە نەبێت، هەموویان خەویان لێدەکەوێت. کوڕە کەچەڵە نایەوێت هەل و کات بە خەوتنەوە بە فیڕۆ بدات. لەبەرامبەر ئەوەشدا پیرێژنەدێو دەنێرێت تا بە بێژنگ ئاوی بۆ بهێنێت، چونکە دەیەوێ بەهۆی دوورخستنەوەی دێوەکەوە و کاتبەفیڕۆدانی بە هۆی ئاوهێنان لە بێژنگدا، هەلی ڕاکردن و ڕزگاربوونی خۆی و هاوڕێکانی بۆ بڕەخسێ. بێژنگ بەهۆی ئەوەی کونکوونە ئاو گلناداتەوە! بەم پێیە بێت، هەندێجار بە فیڕۆدان لەدەرەوەی دەسەڵاتی ئێمە و بەهۆی دەسەڵاتگەلێکەوە لەسەرووەی خۆمانەوە ڕوودەدات. هەندێک جار مرۆڤ بۆخۆی بەفیڕۆ دەدات و باکی پێی نییە تا ڕۆژێک بەئاگا دێتەوە.. هەندێک جاریش بەفیڕۆدان وەک پێویستییەکی لێدێت و دەبێت وابکەین ڕوو بدات بۆ ئەوەی دەربازمان بێت. کافکا، ئاگۆستین و کوڕەکەچەڵە نموونەی ئەو سێ جۆرەی بەفیڕۆدانن.
ئاخۆ لە زمانی کوردییدا وشەکە چ مانایەکی هەبێت؟ بەفیڕۆدان بۆ دۆخێک بەکار دەهێنرێت کە مرۆڤ شتێکی هەبێت و هەر ئاوا ئاسان لەدەستی بدات و سوودی لێوەرنەگرێت. وەکئەوەی ئەو شتە فڕێ بدات، دووری بخاتەوە و.. لێرەشەوە نزیکی مانایی لە نێوان بەفیڕۆدان و فڕێداندا هەیە. هەموو بەفیڕۆدانێک بێفەڕکردنێکە، هێندە هەیە فڕێدان بۆ شتێکی بەرجەستەی مادیی بەکار دەهێنرێت و بەفیڕۆدان بۆ بەها و شتە مەعنەوییەکان.

هیچکەس ناتوانێت پێشبینیی بکات بەفیڕۆدان، بۆ نمونە کاتبەفیڕۆدان لە پێشەوە باشە، یان خراپ. کەس ناتوانێت

پێشبینی بکات ئەوەی کات بەفیرۆ دەدات، لە ڕاستیدا بەفیرۆدان بووە یان بەکارهێنانی کات.. بۆی هەیە بەفیرۆدان بە زیان و بە قازانج بکەوێتەوە. ئەوەی ئەو بڕیارە دەردەکات، بەفیرۆدان خۆی نییە، بەڵکو ئەو ئەنجامەیە کە لە بەفیرۆدانەوە دەکەوێتەوە. کەس ناتوانێ بڵێ هەموو جارێ کە چاوەڕوانیی خۆشەویستەکەمان کردووە و ئەو نەهاتووە، ئەمجارەشیان هەر نایەت، بۆیە چاوەڕوانیکردن بەفیرۆدانی کاتە.. کەس ناتوانێ بەدڵنیاییەوە بڵێ توانای نییە دوژمنایەتییەک بکوژێنێتەوە، هەرچەندە پێش ئەو کەسانیتر قسەیان تێدا کردووە بۆ کوژاندنەوەی. کەس ناتوانێت لەوە دڵنیابێت کە هەرچەندە خاوەن ئیرادەش بێت، شیاو نییە لە نەخۆشییەکەی چاکبێتەوە، هەرچەندە پزیشکەکان بەرێشییان کردبێت. چاوەڕوانیی خۆشەویست، هەوڵدان بۆ کوژاندنەوەی فیتنەییەک و ئیرادەی هەبوونی بەردەوامیی و پشت بەخۆبەستن، هیچیان بەفیرۆدانیان لێناکەوێتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا بەفیرۆدان وەکئەوەی کە هەیە، زیانمەند و مەترسیدارە، ئەمەش پەیوەندیی بەوەوە هەیە چییە ئەو شتەی بەفیرۆ دەدرێ..

زۆر شت هەیە لە ژیاندا بەفیرۆدەدرێ: هەڵکردنی گڵۆپێکی کارەبا و نەکوژاندنەوەی، یان کردنەوەی شێرە (بەلوعە) یەکی ئاو و نەگرتنەوەی، دەچنە خانەی کارەبا و ئاو بەفیرۆدانەوە. هەوڵدان بۆ وەستاندنی کەسێکی لەخۆڕازیی و کەللەرەق لە بڕیارێک، کە بەشێوەیەکی ڕەها خۆی بەڕاست دەزانێت، هەوڵدانێکی بە فیرۆدراوە. ژن و مێردێک کە هەموو ڕۆژێک ئاژاوە و شەڕیانە، تەمەنی خۆیان لەگەڵ یەکتردا بەفیرۆ دەدەن.. ئامۆژگاریکردنی کوڕێک، کە لە دایکەکەی دەدات بەتۆمەتی ئەوەی بۆچی ئەوی هێناوەتە دنیاوە، کات بەفیرۆدانە و دەبێت یەکسەر بنێردرێ بۆ لای دەروونناس، یان دووربخرێتەوە.. هەوڵدان بۆ دروستکردنی شتێک، بۆ نموونە: پردێک لەسەر ڕووبارێک، بەبێ ئەوەی کۆی ئامراز و کەرەستەکانیمان هەبێت، خانوویێک بەبێ ئەندازیارییەکی باش، دەوامکردن لە زانکۆیەک بەبێ خۆتەرخانکردن و حەز، دەستکردن بەشەڕێک بە بێ خۆئامادەکردنی پێشوەخت و هەبوونی سوپایەکی بەهەرەت، هەموویان دەچنە خانەی بەفیرۆدانەوە.

بەفیرۆدان، یان بەهەدەردان جۆرێکە لە خەسارەت و لەدەستدەرچوون، بەبێ ئەوەی لەکاتی بەفیرۆدانەکەدا بکەر هووشیار بێت. بکەری بەفیرۆدەر لەکاتی کارەکەیدا بیر لە ئەنجامەکەی ناکاتەوە، دەیکات و ئەنجامەکەی پێوەی دەدات لەگەڵ خۆیدا ژیانی کەسان و کۆمەڵگەیەکیش دەخاتە مەترسییەوە..

بە فیرۆدان لە بنەما و نەستی مرۆڤدا هەستێکی ئایینیی قووڵە لەبەرامبەر ژیاندا و ئەو هەڵەی یەزدان خستوێتیە بەردەستی بۆ ڕزگاربوون و دەرچوون لە تاقیکردنەوەکانی ژیان. لە ڕەگوڕیشەی بەفیرۆداندا، مرۆڤ ڕووبەڕووی ئەزموون و تەمەن و کات دەبێتەوە، وەختێ دەزانێ ئەو کاتەی بۆ ژیان لەبەردەستیدا بوو، ئەو ئەزموونانەی کەڵەکەی کردوون، هیچیان بۆ پەرینەوەو گەیشتن بە ژیانێکی بێکۆتای بەهەشتیی، سوودیان نییە.

لەرووی کۆمەڵایەتیی و دەروونییەوە، بەفیرۆدان ساتەوەختێکە مرۆڤ، یان تاکەکەس ڕووبەڕووی واقیعێک دەبێتەوە، کە هەست دەکات نەیتوانیوە ئەو هەنگاوە پێویست و بڕیارانە بدات، کە بۆ داهاتووی و هاوسەنگیی ژیانی پێویستن. یان ئەو هەلانەی لەدەستداون کە بەختەوەریان دەکرد. لە ڕووی فەلسەفییەوە، بەفیرۆدان ساتەوەختێکی بوونناسیانەیە، کە تیایدا مرۆڤ ڕووبەڕووی ئەو ئازارە دەبێتەوە، کە شتێک لە ژیانی ئەودا هەڵەیە و شتێک لەدەست دەرچووە و ئەوی بەرەو نەبوون، ڕاپێچکردووە و ئەمەش وایلێدەکات ژیان لەبەرچاویدا مانای خۆی لەدەست بدات.

بەمجۆرەش دەتوانین بڵێین: بەشێوەیەکی گشتیی بەفیرۆدان بەرەنجامی نەناسینی کات و ڕێزنەگرتنە لە دەسەڵاتی کات و تواناکانی خۆمان و ئەو ژینگەیەی تێیدا دەژین بە هەموو ئەو سوودانەی، کە دەشێیت لیی وەربگرین. نەبوونی هووشیاریی بکەرە بە زەبری زەمەن، بە دەوروبەر و ژینگە، بە وزەی تایبەتی مرۆیی و سرووشتی، کە وادەکات بەفیرۆدان ببێتە شێوازی ژیان و ناوەڕۆکێکی بێئەنجام بۆ کردەوەو بڕیارەکانی بدات.

ئەگەر لە ڕوانگەی نەزانیی و بێئاگاییەکەیەوە تەماشای بکەر بکەین، بە ئاشکرا دیارە ئەو بۆخۆی یەکەم کەسە دەبێتە قوربانیی، بەڵام ئەگەر لە ئەنجامی کار و بڕیارەکەیەوە تەماشای بکەین، دەبێت سنووری بۆ دابنرێ و ئاگادار بکرێتەوە. لێرەوە بۆ نموونە: تیژڕەوی لە هاتوچۆدا قەدەغەیە و سنووردار دەکرێت، نەک لەبەر ئەوەی تۆ ناتوانیت بە ئۆتۆمبیلی خۆت خێرا لێبخوڕیت، بەڵکو لەبەر ئەوەی تیژڕەوی، ژیانی کەسانیتریش دەخاتە مەترسییەوە.. بەفیرۆدان لەبەر ئەوە مەترسیدار نییە، چونکە تۆ دەتەوێ بە ئارەزووی خۆت بژیت، لەبەر ئەوە مەترسیدارە ئەگەر هەرکەسە بیەوێ ئەوە بکات، کە بۆخۆی ئارەزووی دەکات، ژیان و کۆمەڵگە هەڵدەوەشێنەوە.

گەنجایەتی جۆرێکە لە سامانی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی و لە بەهای مۆدێرن، کە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ سامانە سرووشتیی و نەتەوەییەکانیتردا نییە، چونکە ئاستێکی هووشیاری مرۆڤە بە کات بەبێ لەبەرچاوگرتنی تەمەن. گەنجایەتی بەهایەکی مۆدێرن و نرخێکی کۆمەڵایەتی هەیە، چونکە پەیوەستە بە وزەی مرۆیی و ئابووریی مرۆییەوە، بۆ نوێبوونەوەی کۆمەڵگە لە ململانێکانیدا لەسەر ئەو شتانەی خەباتیان لە پێناودا دەکات و بۆ ئەمەش وزە و هێزی گەنجانەی پێویستە.

ڕاستە گەنجایەتی لە پلەی یەکەمدا پەیوەستە بە ژیانی تاکەکەس و تەمەن و وزەی خۆیەوە، بەڵام ئەگەر لەو ڕواگەیەوە تەماشامان کرد، کە گەنجایەتی سامانێکی نەتەوەیی و بەهایەکی کولتووری کۆمەڵگەیە، ئەوە پێویستە هەم کۆمەڵگە و هەم گەنجەکان لە دەستگرتن بەم سامانە هاوبەشەوە، هووشیار بکرێنەوە.

بەشی دووەم:

لە ئێستادا زۆر نیشانە هەن، کە ئاشکرای دەکەن گەنجایەتی لە وڵاتی ئێمەدا چ لەلایەن گەنجان خۆیانەوە و چ لە لایەن کۆمەڵگە و سیاسەت و کولتوورە باڵادەستەکەیەوە، گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراوە. یەکێک لەو نیشانانە لەخۆتێکەیشتن و لەخۆنۆریی گەنجەکان خۆیانە، کە بێگومان لە هۆکارە کولتووری، کۆمەڵایەتییەکان و لەوانەش هۆکارە سیاسییە باڵادەستەکان لەم کۆمەڵگەیەدا، جیا ناکرێنەوە. لە خۆنۆری گەنجانی ئێمە و بچووککردنەوەی ژیانیان لە کولتووری تۆڕێکی کۆمەڵایەتی سادەدا، لە چەقبەستوویی فیکرییان، لە نەخوێندنەوەو کورتکردنەوەی هەموو شتێ لە گلەیی و تانە و هێرشکردنە سەر کەسانیتر و دان نەنان بە نەشارەزاییان، لە نەخوێندنیان، لە خوودانە پارە و مۆدێلپەرستی و بێبەزییان لە ئاست یەکتردا، لە بڕوابوونی ڕەهایان بە ئایین و کولتووری بنەماڵە و شارچێتی و ئینتیمای حزبیی و دەیان دیاردەی تردا، دەبینرێتەوە.

لە ئێستادا هەر تەنیا حزب و سیاسەت، چەقبەستوویی کۆمەڵایەتی و ژیانی بەرخۆری، عەقیدە و ڕەهاییگەری ئایینی، دانیشتن بەدیار لاییڤ و تۆڕی کۆمەڵایەتییەوە و دەیان هۆکاری دیکە، ژیانی گەنجەکانی ئێمە بە فیڕۆ نادەن، بەڵکو گەنجەکان بۆخۆشیان لەم بەفیڕۆدانەدا بەشدارن و خۆبەخشانە ژیانی خۆیان خستۆتە بەردەم بەفیڕۆدان. بۆیە هیچ کۆمەڵناسییەکی گەنجان بەبێ ڕەخنەگرتن لە گەنجان خۆیان مانای نییە. سەرەتای هەر کۆمەڵناسییەکی گەنجانە و هەر فەلسەفەیەک لەبارەی گەنجایەتییەوە، بە گەڕانەوەی بەردەوامی ڕەخنەگرانە بۆ ژیانی گەنجان خۆیان دێتە دی. کاتێک کۆمەڵناسیی و فەلسەفەیەکی کۆمەڵایەتی ئەوتۆ لە ڕەخنەگرتن لە کۆی ئەو هۆکارە کولتووری، سیاسی و سایکۆلۆژی، کۆمەڵایەتی و مێژووییانە دەبێتەوە، کە ژیانی گەنجەکان بەفیڕۆدەدەن، کاتێک ڕەخنە لە کۆی ئەو دامەزراوە حزبی و پەروەردەیی و ئەکادیمیانە دەگرین، کە تیایدا ژیان و وزەی گەنجانە بەفیڕۆ دەدرێت و هیچ حساب بۆ ئەم سامانە نەتەوەییە ناکرێت، ئەوە دەبێت بگەڕێینەوە بۆ وردبوونەوە لە گەنجان خۆیان و دەستنیشانکردنی ئەو هۆکارە خوودییانەی کە هەر گەنجان خۆیان دەیانگرنەبەر بۆ بەفیڕۆدانی گەنجایەتییەکەیان..

هەموو ئەمانە گەنجایەتی ئەوانیان ڕاپێچ کردۆتە ناو کۆمەڵێ ململانێ و کێشمەکێشەوە، کە هیچ سوودێکی ئەوتۆیان بۆخۆیان و کەسایەتیی و کۆمەڵگەکەشیان نییە. ئەم گەنجایەتییە گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراوە، چونکە کاتێ تۆ وەک گەنجێک هەڵگری کۆمەڵێ ڕێگریی دەروونیی و خودیی بیت بۆ فێربوون و بەتەواوی کە سایەتی خۆت خستبێتە ژێر سێبەری ئایدیۆلۆژیا، ئایین، کولتووری خێزان و عەشیرەت، یان هەر شتێکی ترەوە، بە قەناعەتی ڕەها گەیشتبیت و پێتوابێت لەودیو ئەو ڕاستیانەی ئایین و ئایدیۆلۆژیا و کولتووری لۆکاڵی پێت دەبەخشن، شتێکی تر بۆ فێربوون و زانین نییە، ئیدی مرۆڤێکی ئاسۆ تەسک و تەسکبینت لێدەردەچێت.

یاساکە ئەوەیە: هەرچەندە ئاسۆی بیرت لەسەر زانستەکانیتر، بیروڕاکانیتر، وڵاتانی تر و خەڵکانیتر، زیاتر و فراوانتر بێت، ئەمە نیشانەی خۆناسینێکی فراوان و شارەزاییە لەسەر وڵات و ئایین و کولتوور و خەڵکی خۆت. بە پێچەوانەشەوە، هەرچەندە شارەزاییت لەسەر ئەوانیتر و داب و دەستوور و ئەدەبیات و زانست و مێژوویان کەمتر و سنووردارتر بێت، ئەمە نیشانەی ئەوەیە تۆ لەبارەی وڵات و کولتوور و مێژووی کۆمەڵگەی خۆشتەوە دانایيت نییە، یان زۆر سنووردارە. ئەمەش ئەو ساتەوەختەیە، کە گەنجایەتی دەبێتە گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراو، چونکە گەنجان ئەو کارانە ناکەن و ئەو هەوڵانە نادەن کە ئەوان لە ڕووی هزریی و کولتوورییەوە، لە لۆکاڵگەرایی و ناوچەچێتییەوە، دەپەڕێنێتەوە بۆ جیهانگەرایی.

گەنجایەتی بەفیڕۆدراو، گەنجایەتییەکە بەهۆی داخران و بەندبوون لە کولتووری ناوچەیی و بنەماڵەیی و لۆکاڵی و ئەو ئایدیۆلۆژیایانەی لەم میانەیەدا باڵادەستن و بەردەوام کەسەکان ڕاپێچی ناو هەمان لۆکاڵیزم دەکەنەوە، خۆی خستۆتە پەراوێزەوە. گەنجایەتی لە پەراوێزدا، گەنجایەتییەکە پەیوەندخوازانە (Relation) نییە و تەنیا لە پێگەی (Position) خۆیەوە، لە شوێن و مەقامێک کە کۆمەڵگەی لۆکاڵیی بۆی دەستنیشانکردووە، تەماشای جیهان و بوون و ژیان دەکات.

ئەم نیگا سنووردارە، ئەم ژیانە بە حەرام و حەڵاڵیی سیاسیی و ئایینی و کۆمەڵایەتییە دەورە گیراوە، ئەم نیگا پڕ لە قەناعەت و یەقینە، گەنجایەتی دەکاتە وزەیەکی بەفیڕۆدراو. چونکە گەنجایەتی بەو هۆیەی کە سەرمایەیەکی کۆمەڵایەتیی و کولتووریی مۆدێرنی کۆمەڵگەکانە بۆ نوێبوونەوە، پێویستە هەمیشە لە چەقدا بێت و لە پەیوەندیدا بێت.

گەنجانی لەمجۆرەی ئێمە، کاتێ دەچنە ناو پەیوەندییە پەراوێزییەکانەوە، کاتێ لە پێگەی خۆیانەوە تەماشای جیهان دەکەن، لە ڕووی داناییەوە هەژار و دەستەوەستان دەبن. هەموو شتێ لەوەدا دەبیننەوە، کە خۆیان قەناعەتیان پێیەتی و خراوەتە دەروون و مێشکیانەوە. داناییەکی زانیاریمەندی لۆکاڵی و هەرەمەکی بەسەر بیرکردنەوەیاندا زاڵ دەبێت و ئەوان لە ژیانی گەنجانە و لە پەیوەندیخوازیی گەنجایەتی مەحرووم دەکات. ئەمە جگە لەوەی زانیارییەکان (ئینفەرمەیشن) دەبێتە ڕێگر لە بەردەم داناییدا (نۆلج).

لێرەشەوە، **ئەم جۆرە گەنجایەتییە کاتێ دەچێتە بواری خوێندنەوە، کاتێ دەچێتە ناو زانکۆکانەوە، بەهەمان بیروڕاو قەناعەتەوە دەچێت، کە هەیەتی و ئەمەش ڕێی لێدەگرێت، کە ببێتە کەسایەتیەکی خاوەن فرەیی لە دید و بۆچووندا و مرۆڤێکی تاکرەهەندی لێدەرچێت، کە لەهەر کاتێکدا بەرگریی لە وەرگرتنی شتی نوێ دەکات بۆ ئەوەی پارێزگاریی لە قەناعەتەکانی خۆی بکات.** لێرەشەوە، ئەوانە تەمەن و قۆناغی گەنجایەتی دەژین، بەڵام بەبێ کولتوور و دانایی گەنجایەتی و بەبێ چوونە ناو پەیوەندخوازیی گەنجانەوە.

کە ئەوان دەکاتە کەسایەتیەکی جیهانگەرا.
بەمجۆرەش، لۆکاڵیزم، بەناوی نەتەوەخوازیی، ئایینخوازیی، یان هەر فۆرمێکی دیکەی ئایدیۆلۆژی و سیاسی، سانسۆرێکی خراپە لەسەر گەنجان و گەنجایەتی ئەوان دەکاتە گەنجایەتیەکی بەفیڕۆدراو.
گەنجایەتی بەفیڕۆدراو، مرۆڤ بۆ چەوساندنەوەو فۆرمەکانی توندوتیژیی و بەرهەمهێنانەوەی نێرسالاری و ئایینسالاری و حزبسالاری، ئامادە دەکات. ئەمەش نەک هەر گەنجەکان لە گەنجایەتی خۆیان دابڕ دەکات، بەڵکو کۆمەڵگەش لە قۆناغی گەنجایەتی و وزە داهێنەرانەکەی گەنجان دابڕ دەکات و دەیکاتەوە مەکینەی بەرهەمهێنانەوەی ئەوەی کە هەبووە، نەک ئەوەی کە پێویستە هەبێت. بەمجۆرەش ئەم جۆرە کۆمەڵگەیانە، برەو بە سیستەم و تیۆرەگەلێکی پەروەردەیی دەدەن، کە خزمەت بە ئامانجەکانی خۆیان بکات. لەم سیستەمە پەروەردەییەدا، مرۆڤ لە خۆیدا وەکئەوەی کە هەیە، ئامانج نییە، بەڵکو ئامرازە. ئامرازی جێبەجێکردنی مەرامە سیاسی، ئایینی و ئایدیۆلۆژییەکانە لەسەر حسابی بەفیڕۆدانی گەنجایەتیی گەنجەکان.
ئەمجۆرە کۆمەڵگە و کولتوورە باڵادەستانەی وەکئەوەی ئێمە، **(من) لە کەسایەتی مرۆڤدا دەکوژن بۆ ئەوەی هەرگیز نەبێتە (خۆ)ی.** بۆیە هەموو هەوڵی مرۆڤ لەمجۆرە کۆمەڵگەیانەدا ئەوەیە لە میانەی تەمەنیدا جارێکیتر خۆی زیندوو بکاتەوە و ببێتەوە بە خۆی. هەندێک لەمەدا سەرکەوتوو دەبن و زۆربەش شکست دەهێنن. بەڵام ئەوەی کە زانراوە ئەوەیە، قۆناغی گەنجایەتیی باشترین وزەمان دەداتێ تا لە دەستی ئەو مەرگە کولتووریی و ئایدیۆلۆژی و سیاسیی و ئایینە بەسەرا سەپاوە رزگارمان ببێت و ببینەوە بە خودی خۆمان. چونکە بەبێ بوونەوە خود، لە لۆکاڵیزم رزگارمان نابێت و نابینە خاوەن دید و کەسایەتییەکی جیهانی. ئەمەش وادەکات گەنجایەتیمان بەردەوام لە نەبوونی هووشیارییەکدا بە خۆمان و بەو ئەرکانەی وەک گەنج لەسەر شانمانن، چ لە ئاست خودی خۆمان و چ لە ئاست کۆمەڵگەکەماندا، بەفیڕۆ بڕوات..
ئۆپۆزیسیۆن و دەسەڵات، حزبە ئیسلامیی و عەلمانیەکان، دامەزراوە دەمامک لە سەرەکانی وەک پەروەردە و زانکۆکان، راگەیاندنەکان و کایەی رۆشنبیریی، هەموویان لە دروستکردنی ئەو کەشوهەوایەدا بەشدارن، کە گەنجایەتی تیایدا بەفیڕۆدەدرێت. هەموو ئەوانە لە گووشین ومژینی وزەی گەنجەکان و بەلارێدابردنیان و سەرقاڵکردنیان بەو کارانەوە، کە خەونی گەنجانەی ئەوان ناهێنێتە دی، دروستکردنی کەشوهەوای بازرگانیی، بازاڕ و مۆڵ و مارکێت، هەموویان گەنجی لادەر و گەنجایەتیەکی بەفیڕۆدراو بەرهەم دەهێنن. لەم شوێنانەدا گەنجایەتی وەک هەر کاڵایەکیتر مەسرەف دەکرێ، دیسیپلین دەکرێ و یاساکانی بازاڕ، لە گەنجەکانی ئێمە بوونەوەرێک دەخوڵقێنێ، کە لە رووی دەروونییەوە ئامادەبێت بۆ هەر جۆرە ملکەچیی و ناچارییەک، هەر جۆرە ترس و هەرەشەیەک لەبەردەم خاوەن کار و ئەو موچەیەی دەیدرێتێ. بە لێشاو رۆژ تا ئێواریێ، لەشکرێ لە گەنجان و هەرزەکارانی وڵاتی ئێمە لەم شوێنانەدا بە ناوی کارەوە، دەچەوسێنرێنەوە و بڕی ئەو موچەیەی دەیاندرێتێ، لە سەدا یەکی خەونی گەنجانەی ئەوان ناهێنێتە دی.. ئەم شوێنانە بەو هەلومەرجانەی تێیاندا باڵادەستن، ناتوانن شوناسبەخش بن و ئەمەش وا دەکات گەنجانی ئێمە دووچاری بەتاڵیی و هەستکردن بە پووچیی ژیان و نائومێدی ببن. بە کورتییەکەی ئەو کەشەی گەنجانی ئێمەی تێدا دەژین، کەشێکی ژیاندۆستانە و ژیانویستانە نییە، بۆ ئەوەی گەنجەکان تووشی خۆراهێنان لەگەڵ ئەو کەشە سەپاوەدا نەبن، لەبەر ئەوەش کە ئاسۆی گۆڕینی ئەو کەشە بەشێوەیەکی بنەبڕ لە ئاسۆدا نییە، ئەوە پێویستە گوتارێک بەرهەم بهێنین، کە گەنجەکان وەک تاکەکەس رووبەرووی ژیانی خۆیان بکاتەوە. گوتارێک، کە هەر گەنجێک لەلای خۆیەوە کاری بۆ بکات و ئومێد بۆژیانی بگێڕێتەوە. گوتارێکی کردەیی و واقیعی، کە گەنج وا لێبکات بۆخۆی بەرپرسیارێتی ژیانی خۆی وەئەستۆ بگرێت و ژیانی خۆی بە هەند بگرێت..

بەشی سێیەم:

کاتێک پێش چەند ساڵێک ئۆپۆزیسیۆن دروستبوو، ئێمەومانان ئەگەر نەشبووینە بەشێکی ئەوە دەستی خۆمان لە ئاست رەخنەکردنیدا راگرت تا خۆراک نەدەینە حزبە نەیارەکانی ئۆپۆزیسۆن، کەچی ئەوە هەر ئۆپۆزیسۆن خۆی بوو پەلاماری کەسایەتی و نووسەرانی دا. لە ئێستاشدا لە ئاست گەنجاندا دووچاری هەمان کێشە بووینەتەوە: نابێت رەخنەیان لێبگرین چونکە بۆی هەیە لە دژیان بەکار بهێنرێت. بەڵام ئەمە سیاسەتێکی هەڵەیە. نابێت گەنجەکان بەپیرۆز بکەین و بیانکەینە دیکتاتۆر چونکە دۆخێکی بابەتی و سیستەمێکی سیاسیی نالەبار و بێ پلان هەیە، کە بارودۆخی گەنجانەی بەم دۆخەی ئێستای گەیاندووە. هاوکات بەوەی پێویستە ئەو بارودۆخە و ئەم سیستەمە سیاسییە رەخنەی توندی لەسەر دۆخی گەنجانەی وڵات ئاراستە بکرێن، پێویستیشە ئەو گەنجایەتییەش رەخنەبکرێت کە بەدەستی خۆی گەنجایەتی بەرەو گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراو دەبات. ئەگەر بمەوێت لە ئێستادا، لە دەرەوەی خراپیی حزبەکان و نەبوونی پلانێکی تۆکمەی حوکوومەتەوە بۆ بەکارهێنانی وزەی گەنجەکان، بە دەر لەو هەلومەرجە ئابوورییە سەختەی کە گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراوی بەرهەمهێناوە، لە دەرەوەی گەمەی ئۆپۆزیسۆن و دەسەڵات، لە دەرەوەی هۆکارە بابەتییەکان و.. دوو رەهەند دەستنیشان بکەم کە بە هۆیەوە گەنجەکان زۆربەی وزەی خۆیان پەکخستووە. ئەو دوو رەهەندەش بریتین لە **یەکەم:** زاڵبوونی رۆحی ئۆپۆزیسۆنی لەناو گەنجەکان و **دووەم:** هەڵاتن لە دانایی و هووشیاربوونەوە.
ئەم دوو هۆکارە بە سەرەکیترین هۆکار دەزانم کە لە ئێستادا گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراوی بەرهەمهێناوە. هۆکاری یەکەمیان وایکردووە گەنجان تەنیا بەوەی ئۆپۆزیسۆن بن،

دژ بن، یان یاخی بن، ئەرکەکان لەکۆڵخۆیان بکەنەوە. کولتووری دژبوون و ئۆپۆزیسیۆن بوون ئەگەر هاوکاتیش بێت بە خۆ دروستکردن، زۆر گرنگە. بەڵام ئەزموونی پێشوو لە هەرێمی کوردستاندا ئاشکرای کرد، کە تەنیا ئۆپۆزیسیۆنبوون بەس نییە بۆ ئەوەی کۆی وزەی گەنجانە ئاراستە بکات و گەنجەکان لە کۆمەڵگەدا ئەرکی خۆیان جێبەجێ بکەن و کاریگەریی بەسەر کۆمەڵگە و جڤاتەوە دابنێن.. کولتووری ئۆپۆزیسۆنبوون وەک جۆرێک لە ئاکتیڤیتی، یان چالاکیی کاتییانەی تاکەکەسی لێهاتووە، کە تەنیا لە کاتی ڕووداوەکاندا هەڵوێستێکی شاشەیی یان مەیدانی وەربگرێت. بەمجۆرەش، ئۆپۆزیسیۆنبوون کولتوورێکی تەمبەڵخوازیی بۆ گەنجەکان دابینکردووە، بەجۆرێ بۆ هەر هەڵوێستێک کردەیەکی دژ و ئۆپۆزیسۆنی بنوێنن و کۆتایی پێبهێنن.

ئەم کولتوورە گەنجانی ئێمەی لە چاو گەنجانی وڵاتانی دراوسێ و جیهاندا، زۆر دوا خستووە. تەنانەت لەچاو گەنجانی بەشەکانیتری کوردستانیشدا. چونکە ئەو بزووتنەوە کولتوورییەی لە باکور و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەرپابوو، بەدەگمەن لە هەرێمدا دووبارە بۆتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، گەنجایەتی بۆخۆی ئۆپۆزیسیۆنبوونێکی هەمیشەییە کە تاکەکەس تیایدا دژایەتی خۆی بۆ کولتوور و دەسەڵاتی باو لە ڕێگەی خۆدروستکردنی بەردەوامەوە، یاخیبوونی بەردەوامەوە، هەڵوێستی کردەیی بەردەوامەوە پەرە پێدەدات و ئەمەش هووشیاریی ئەو بەرز دەکاتەوە. ئۆپۆزیسیۆنبوون لە کۆمەڵگەی ئێمەدا هەرچەندە ئاکشن و چالاکیی و هەڵوێستی گەنجانی ئێمەی زیاتر کردووە، هەرچەندە کردوونی بە سوپایەکی هەڵوێستوەرگر، بەڵام بەو هۆیەوە کە هەموو شتێکی بۆ گەنجەکان لەمەدا کورتکردۆتەوە، ئەوە گەنجایەتییەکی بەفیڕۆدراویشی لە ناو ئۆپۆزیسۆن خۆیدا بۆ بەرهەمهێناون. گەنجایەتییەک، کە خەونی هەمیشە گۆڕانخوازیی و هەمیشە یاخیبوونی گەنجانەی بچووککردۆتەوە لە خۆجێکردنەوەی گەنجەکان لە نێو کولتووری ئۆپۆزیسیۆنبووندا.

بەمانایەکیتر، ئۆپۆزیسیۆنبوون کەشێکی وای ڕەخساندووە، کە گەنجەکان وا هەست بکەن تەنیا بەوەی ئۆپۆزیسۆن بن، ئیتر پێویستییان بە خۆدروستکردن و خۆهووشیارکردنەوە نەبێت. ڕۆحی ئۆپۆزیسۆنگەرایی و ئاکتیڤیزم، کولتووری قسەکردن و زارەگۆیی لەلای گەنجان بەرزکردۆتەوە، بەڵام بە ماڵئاواییکردنی گەنجانیش لە دانایی و هووشاریی تەواو بووە، کە ئەوان بەرەو شوناسێکی گەنجانە و گۆڕانخوازانە ئاراستە دەکات. بەستنەوەی گۆڕانخوازیی گەنجایەتی و وزەی گەنجانە بە کولتووری ئاکتیڤیزم و ئۆپۆزیسۆنگەراییەوە، سنووردانانە بۆ گەنجەکان تا لەو کەوشەنە ئۆپۆزیسۆنگەراییە تێپەڕ نەکەن. کێشەی هەرە گەورەش لەبەردەم ئەمەدا، ئەوەیە کە خودی ئەم ئۆپۆزیسۆنگەرایی و کولتووری ئاکتیڤیزمە، گەنجەکانی کردۆتە ئامراز بەبێ ئەوەی ئامانجێکیان بۆ دەستنیشان بکات.

ئامانجی ژیانێکی گەنجانە پێش هەموو شتێک ئامانجێکی کولتووریانە و ڕۆشنبیریانە و داناییانەیە. وەک لە بەشەکانیتریشدا نووسیم: مرۆڤ دەتوانێت گەنجایەتی خۆی لە ڕێگەی ئەو کولتوور و ڕۆشنبیرییەوە درێژ بکاتەوە، کە پەیڕەوی لێدەکات. لەسەردەمی بەعسدا گەنجان پتر لە هەرشتێک گەنجایەتی خۆیان لە ڕێگەی هووشیاربوونەوەیان دەسەلماند. ئینتیمان بۆ گەنجایەتی بۆخۆی دژخێکی ئۆپۆزیسۆنیانە بوو، کە خۆی لە هووشیاری و خۆڕۆشنبیرکردندا دەبینییەوە. ئۆپۆزیسۆنبوونی ئێستا و کولتووری ئاکتیڤیزم ڕێک هووشیاریی و ڕۆشنبیریی لە گەنجەکان سەندۆتەوە. **گەنجانی ئێستا پتر ڕواڵەتگەران و شوناسخواز نین. نە وەک ئەوەی پێویستە دەخوێنن و نە داناییشیان لە ئاستی خوێندنەکەیاندایە.** دنیای سیاسەت و حزبایەتی، ئینستاگرام، تیک تۆک، لایڤ و پۆپجی جیهانی ئەوانی داگیر کردووە و لە فێربوونی زمانی کوردی و پێنووسینی و دروستنووسینیشدا فرە لە پاشیانداوە. **هیچ ئۆپۆزیسیۆنێکم لە مێژوودا نەبینیوە لە گەنجەکان خۆفرۆش و جاسووس و دژە نەتەوەیی دروستبکات،** لە کاتێکدا بەشێکی ئەو پەرلەمانتارانەی بەغدا کە دژی بەرژەوەندییەکانی هەرێمی کوردستان کار دەکەن و داوای هاتنەوەی سوپای عێراقی داگیرکەر دەکەن، لە ناوهەناوی ئۆپۆزیسۆنەوە پەیدابوون.

لە ئاستی کولتوورییشدا، بە دەگمەن نووسینی گەنجێک، بە کوردییەکی دروست دەخوێنیتەوە. زمانەکانیتر هەر مەپرسە. بەرەنجامی تویژنەوەکان پێمان دەڵێن، کە گەنجانی ئێمە لە میدیاکانیشدا وەک بیرکەرەوە دەرناکەون و تەنیا لە ئاستی پرسیارکەر و پڕکردنەوەی دیمەنی بەرنامەکاندا دەردەکەون. تەماشاکردنی فیلمیش لەلای گەنجەکانی ئێمە زۆر پاشکەوتووە. تێگەیشتنیان لە جوگرافیای کوردستان، لە مێژووەکەی و تەنانەت لە دووژمنەکانیشی زۆر سنووردارە. چەند ساڵ لەمەوبەر مامۆستایەکی جوگرافیا لە پرسیاری تاقیکردنەوەدا داوای کردبوو هەر قوتابییەک ناوی پێنج شارەدێی بۆ بنووسێت. لە پاشاندا قوتابییەکان نارەزایەتیان دەربڕی کە ئەو پرسیارە لە مەنهەجدا نییە!

پێویستە ئێمە کارێکی پێچەوانە بکەین. دەگەڕێمەوە سەرەتای وتارەکەم کاتێک باسی کوڕەکەچەڵەم کرد: پێویستە لە ئێستادا، وەک کوڕەکەچەڵە بکەین: ئەو دانایانە دەستی بەسەر کاتدا گرت و نەیهێشت وەک نێچیرێک بیباتە بەردەم خاتوو دێو، بەڵکو بەو هووشیارییەی کە هەیبوو، مەترسییەکەی لەخۆی و هاوڕێکانی دوورخستەوە و خاتوونەدێوی خستە ناو بیرچوونەوە و ناهووشیارییەوە، تا کاتێک بەفیڕۆبدات لە هێنانی ئاو بە بێژنگ، کە ئیمکانی نییە. ئەم کاتە بۆ کوڕەکەچەڵە کاتی دەرفەت و کاتی زێڕین بوو. ئەو، ئەم کاتەی بە فیڕۆ نەدا و وەک ڕزگارکەرێک خۆی بەرجەستە کرد.. وەک براوەیەک کە توانای دروستکردنی داهاتووی هەیە..

پێویستە گەنجانی ئێمە بەرامبەر بە گەنجایەتی خۆیان هووشیار بکرێنەوە و ئاگاداربکرێنەوە لەوەی ئەوان وزە و سەرمایەیەکی نەتەوەیی و نیشتمانین. پێویستە پێیان بگوترێ ئێوە کوڕەکەچەڵەی ڕۆژگاری ئێمەن و هاوڕێکانتان گورگان خواردوو نەکەن، خەوتان لێبکەوێ دێوی بازاڕ دەتانخوا، وزەی خۆتان بە هەرزان و بێمەرج مەفرۆشن، چەندە خەریکی شێوەی خۆتانن، ئەوەندەش ناختان خۆراک و ڕۆحتان متمانەی پێویستە. **ئۆپۆزیسۆنگەرایی و کولتووری ئاکتیڤیزم جێگەی دانایی و خۆدروستکردنتان بۆ ناگرێتەوە.** بۆیە پێویستە هەر یەکەمان کوڕەکەچەڵەیەک لە ناخماندا پەروەردە بکەین، ئەو کاتە ئەو کولتوور و ئایین و سیاسەت و زانستە هەڵدەبژێرین، کە ناهێڵێت گەنجایەتیمان بە فیڕۆ بڕوات.

گەنجانی ئەمڕۆ لەبەردەم هەڕەشەدان، لەبەردەم فەرامۆشی و شێوەپەرستی و نومایشەکانی بازاڕ و ئیغرابوونی مادییدا. سیستەمی سیاسی ئێمە لەناو زەلکاوێکدایە، کە دەرباز بوون لێی وا ئاسان نییە. ڕەنگە مانەوەی ئەم سیستەمە بەمجۆرەی کە هەیە، لەبەرژەوەندی کەسدا نەبێت و هیچ سوودێکیشی بۆ داهاتوو نەبێت. بۆیە گەنجەکان زەرەرمەندی یەکەم دەبن، چونکە ئەوان وزە و هێزی کۆمەڵایەتی داهاتوون. بۆیە پێویستە فێری پرسیار و ڕەخنەی جدییان بکەین لەو سیاسەت و ئایدیۆلۆژیا و کولتوورەی زەمینەی بەفیڕۆدانی گەنجایەتی و وزەی ئەوانی دەستەبەر کردووە و وەک حەقیقەتی ژیان پێیان دەفرۆشێتەوە، لەکاتێکدا ئەوەی کە هەیە جگە لە چاوبەست و دەمامک هیچیتر نییە..

ئەگەر وەک وزە و سەرمایەی داهاتوو تەماشای گەنجایەتی و گەنجەکانمان کرد، پێویست ناکات لە ئێستادا بەرەو شۆڕش و هاندانی توندوتیژانە ئاراستەیان بکەین. چونکە ئەم کولتوورەی ئێستا باڵادەستە، کولتووری گەنجان و کەسایەتی ئەوانیشی شێواندووە. ئۆپۆزیسیۆنبوون وەک جۆرێ لە ئاکتیڤیزم پاشەکشەی کردووە و ناتوانێت هیچ شۆڕشێک بەرهەمبهێنێت. ئەگەر پێویستە شۆڕشێک ڕوو بدات، ئەوە گەرەکە لە دەروونی گەنجەکان خۆیاندا ئەو شۆڕشە بێتە ئاراوە و توانایی ئەوەیان هەبێت ئەم کولتوورە بازاڕیی و مەسرەفگەرایی و نومایشییەی سەرمایەدارییەتی مشەخۆری کوردستان ڕەتبکەنەوە. چوونی گەنجەکانی ئێستا بەرەوە داهاتوو بە هەمان کولتووریی داگیرکاریی و چاوبەستانەی گەنجایەتییەوە، بە هەمان ڕۆحی ئۆپۆزیسیۆنگەرایی و ئاکتیڤیزمەوە، داهاتووشیان وەک ئێستا بەفیڕۆ دەدات.

ئەم کولتوورەی ئێستا گەنجایەتی و گەنجەکانی داگیر کردووە، ئەو متمانەیەی پێناکرێت لە داهاتوودا گەنجانی ئێمە بەختەوەر بکات. ڕەتکردنەوەی ئەم دۆخی گەنجایەتییەی ئێستا و کولتووره هەڵوێستگرەکەی، هەنگاوی یەکەمە بۆ دامەزراندنی کولتوورێکی کراوە و نەتەوەیی بۆ گەنجەکان، کە لە پێش هەمووشتێکدا وڵاتی خۆیان خۆش بوێت و نیشتمان بکەنە شوێنی خۆ دروستکردن و شوناسدروستکردنیان. ئەو شتەی هیچ حزب و دامەزراوەیەکی ئەم وڵاتە نەیتوانی بۆ گەنجەکانی دروستبکات، پێوستە گەنجەکان خۆیان بۆخۆیانی دروستبکەن. یاخیبوونی یەکەم لەوێوە دەستپێدەکات، کە گەنجەکان هێز و توانای خۆیان لە ڕەتکردنەوەی ئەم کولتوورەدا تاقیبکەنەوە، کە کولتووری حزب و سیاسەت و ئایین و کۆنەپەرستی و سەرمایەدارییەت و ئۆپۆزیسۆنبوون و ئاکتیڤیزم هێناویەتییە ئاراوە و وەک قەفەسێک گەنجەکانی تێفڕێداوە. لەم کولتوورەدا گەنجایەتی

بەهای خۆی لەدەستداوە. ئەمە هەر ئەو کولتوورەشە، کە نیشتمانی لەبەرچاوی گەنجەکان ڕەش کردووە، لە کاتێکدا گەنجەکان خۆیان سەرمایەی سەرەکیی ئەم نیشتمانەن و هەر لێرەشەوە بەهای گەنجایەتی وەردەرگرن.

کۆتایی:

وەک کۆتاییهێنان بەم زنجیرە وتارە، دەمەوێت بڵێم: **هەمیشە بۆ من گەنجایەتی جۆرێک لە چەپایەتی بووە.** پەیوەندییەکی پتەوم لە نێوانیاندا بەدی کردووە. وەکئەوەی هەموو کەسێک لە قۆناغی گەنجایەتیدا بە پێویستە چەپیش بێت. لێرەدا مەبەستم لە چەپبوون، بە مانا سیاسییە سنووردارەکەی نییە، بەڵکو بەمانا فیکرییەکەیەتی. هەر ئەم جۆرە بیرکردنەوەیەشە دەتوانێت هەمیشە گەنجایەتی لە بەفیرۆدان ڕزگار بکات. لەم ڕوانگەیەوە، لە گەنجایەتی مانا ئەقڵییەکەیی و لە چەپایەتی مانا ڕەخنەییەکەیم مەبەستە، وەکئەوەی ئەقڵی گەنجانە نەتوانێت لە دەرەوەی ڕەخنە و نوێگەری ئەقڵی، چارەنووسێکی دیکەی هەبێت. مرۆڤ وەک تاکەکەس هەم دەتوانێت گەنجانە و هەم چەپیانە بیر بکاتەوە بەبێ ئەوەی لە ئاستی تەمەندا گەنج و لە ڕەوتی ئایدیۆلۆژیدا چەپ بێت. لە دۆخی ئێمەدا، هەردووکیان بۆ دامەزراندنەوەی کوردبوون لە دەرەوەی «کوردایەتی» و مرۆڤبوون لە دەرەوەی «سیستەم» پێویستن، چونکە هەموو کوردبوونێک لەئەنجامی ڕەخنە لە کوردایەتی، بەرەو دروستکردنی ویژدانێکی نوێی مرۆییمان دەبات کە لە دەرەوەی سیستەمە دڵخۆشکەرە گەشبینکەرە، گەوجکەرەکەیە. بەم مانایە گەنجبوون وچەپبوون، ئەقڵ و ڕەخنە، دوو گەرانتین بۆ سەرکەوتنی هەر هەنگاوێک بەرەو دروستکردنەوەی کەسایەتی گەنجانە و مرۆڤانە و کوردیانەی شوناس. غیابی ئەم ڕەهەندانەش لە هەر پرۆسەیەکدا کە بیەوێت شوناسبەخش بێت ئامانجی پرۆسەکە دەخاتە مەترسییەوە، وەکچۆن گەنجایەتیش بەفیرۆ دەدات. پشتگوێخستنی گەنجایەتی و چەپایەتی بەو مانایەی باسمکردن لە پرۆسەی سیاسیدا جێگەی پێکەنینێکی نێشدارانەیە، بەڵام پەراوێزخستنی چەپەگەنجەکان تراژیدیا. بەفیرۆدانی سەرەکی لەوێوە دەستپێدەکات، کە گەنجایەتی لە ڕووی سیاسییەوە هیچ بەهایەکی نەمابێت و ڕوانگەی سیاسیی و حوکوومەت بۆ گەنجەکان بێ بایەخ بێت و تەنیا لەو گۆشەیەوە بیریان لێبکاتەوە کە زۆرترین ژمارەیان لێدامەزرێنێت! بەفیرۆدانێکیتر ئەوەیە، کە لە ڕووی کولتوورییەوە گەنجایەتی لە مانای خۆی بەتاڵکرابێتەوە و گەنجبوون کرابێتە قوربانیی کولتووری گەورەساڵی و ڕیشسپیگەرایی، بەفیرۆدانی سێیەم ئەوەیانە کە گەنجەکان بۆخۆیان نە ئەو پشتگوێخستنەی حوکوومەت و سیستەمەکە بەهەند وەربگرن و لە ئاستیدا هووشیار نەبن، نە بۆشیان گرنگ بێت کە گەنجایەتی کراوەتە قوربانییەکی بەردەوامی خواستی گرووپ و توێژەکانیتر.. لەوەش خراپتر ئەوەیە گەنجەکان خۆشیان دابێتە دەست هەردوو ئاستی بەفیرۆدانەکە و هەستی ڕەخنە و بەکارهێنانی هۆشیی خۆیانیان لەدەستدابێت.. ئەمە ئەو دۆخەیە کە هەنووکە گەنجایەتی و گەنجەکانی لە وڵاتی ئێمەدا تێدا دەژین.

٢٠٢٠/٢٠١٣

چاچانێ ئێریڤانێ، خەمخۆرێ فلکلورێ کوردی

سەردار هێتوتی

کورد ل ئەرمەنستانێ

ڕادیۆیا ئێریڤانێ وەک ناڤەندەکا مەزن یا کلتورێ کوردی ل ئەرمینیا و تەڤاهیا جیهانێ دهێتە دیتن و کوردان ب گشتی و ب تایبەت هونەرمەند و ئەدیب و سیاسەتڤانان ڕێیا ڤێ ڕادیۆیێ گرتبوو بەرخۆ و ژ بۆ خزمەتا ستران و فلکلورێ گەلێ خۆ ل هەمبەری مایکا ڤێ ڕادیۆیێ چەندین ستران و شانۆ و گۆتار تومارکینە، کومارا ئەرمەنستانا سوڤیەتێ (١٩٢٠/١١/٢٩) دەما هاتیە دانان، سەروکاتیا کۆمارێ بریار دا کو د ناڤا قوتابخانێن گوندێن کوردان دا زمانێ کوردی بهێتە خاندن و ژ بۆ ڤی کاری ژی پێدڤیا وان ب هەبوونا ئەلفۆبێیەکا زمانێ کوردی هەبوو، ل سالا ١٩٢١ لازۆ (هاکۆب خازاریان) ل سەر بنگەهێ تیپێن ئەرمەنی ئەلفۆبێیا زمانێ کوردی چێدکەت و ل هاڤینا هەمان سالٚ ئێکەم پەرتۆکا ب زمانێ کوردی ل سەر ئەلفۆبێیا ئەرمەنی دهێتە چاپکرن. ل سالا (١٩٢١) وێڤە گەلەک کومچڤین و کومبوونێن کوردان ل وی وەلاتی چێدبن. و ل گورەی سەرژمێریەکا ل سالا (١٩٢٢) هژمارا کوردان ل ئەرمەنستانێ دبیتە ٨٥٠٠ کەس کو پرانیا وان کوردێن ئێزیدی بوون.

ڕەوشەنبیریا کوردی ل ئەرمەنستانێ

ل ڕێکەفتی (١٩٣٠/٣/٣١) ئێکەم ڕۆژناما کوردی ب ئەلفۆبێیا ئەرمەنی ب ناڤێ (ریا تەزە) دهێتە چاپکرن و وەشاندن و ل سالا (١٩٣١) ژ بۆ کو ماموستاییێن کورد هەبن کولیژەک بۆ پەروەردەهیا وان دهێتە ڤەکرن.
لێ ل سالێن (١٩٣٧-١٩٣٨) و پاشدا پێشڤەچوونا زمان و چاندا کوردی دهێتە ڕاوەستاندن و کولیژا پەروەردەهی یا کوردی و ڕۆژناما ریا تەزە و پشکا نڤیسکارێن کورد ل ناڤ ئێکەتیا نڤیسکارێن ئەرمەنستانێ و پروگرامێن کوردی یێن ڕادیۆیێ دهێنە گرتن و ئەڤ ڕەوشە یا بەردەوام بوو هەتا پشتی مرنا ستالینی.
لەورا پشتی مرنا جوزێف ستالین (١٨٧٨-١٩٥٣) کومیتا ناڤین یا پارتیا کومونیستا ئەرمەنستانێ، سێ بریارێن گرنگ د بەرژەوەندا کوردان دا پەسەند کرن کو ئەو ژی پێک دهاتن ژ ڤان خالان: سەر ژ نوو چاپکرنا ڕۆژناما ریا تازە ئەوا کو ل سالا (١٩٣٧) ژ وەشانێ ڕاوەستیایی. و ڤەکرنا پشکەکا کوردی د ڕادیۆیا ئەرمینیا دا کو ناڤەندا وێ ل ئێریڤانێ بیت و بابەتێ خاندنێ ب زمانێ دایکێ د دەستورێ وەلاتی دا.
ل دەستپێکا کاری د ڕادیۆیێ دا، کار یێ پری مورال و خۆشی و حەز بوو لەورا زێدە یا ب بەرهەم بوو لێ ئەڤێ یەکێ زێدە نەڤەکێشا و ئێدێ پێنگاڤ بەرەڤ لاوازبوونێ هاڤێتن.

خەلیلێ چاچان کییە؟

خەلیلێ چاچان (١١ ژانیوەری ١٩٢٤- ١٣ نوڤێمبەرا ١٩٨١) دەما دبیتە ڕێڤەبەرێ ڕادیۆیێ، دوو سال ل سەر ژیێ ڤێ ڕادیۆیێ را دەرباس ببون و دەما ڤی ئەرکی دگریتە سەر ملان، ئێدی خەما وی دبیتە چاند و زمانێ کوردی و پاراستنا وی ل گشت سوڤیەتێ و ئەرمینیا و شیایە د دەما ٢٤ سالێن ڕێڤەبەریا خۆ دا پتر ١٤٠٠ سترانان ژ دەنگبێژێن کورد وەرگریت و بێخیتە سەر کاسێتێن تومارا دەنگی کو نوکە ئەو دەنگ د ناڤا ئەرشیفێ دەنگی یێ وەلاتێ ئەرمەنستانێ دا د پاراستینە.
ڕادیۆیا ئێریڤان ئەوا کو ب ڤی ناڤی د ناڤا جڤاتا کوردی دا دەنگڤەدای ڕادیۆیەک سەربخۆ نەبویە بەلکو پشکەک بۆ ژ ڕادیۆیا کومارا ئەرمەنستانێ کو سەر ب ئێکەتیا سوڤیەتا جاران بوو.
ئێریڤان کو ل ڕێکەفتی (١٦ شوباتا ١٩٥٥) وەک تێست دەست دایە وەشانێ بۆ جارا ئێکێ جاسمێ جەلیل دبیتە ڕێڤەبەرێ وێ، لێ پاشان دهێتە گوهارتن و خەلیلێ چاچان جهێ وی دگریت و هەتا دچیتە ڕەحمەتێ د وی ئەرکی دا بوو.
ژ بەر وان گوهرینێن کو د سیاسەتا سوڤیەتێ دا دهاتن ڤێ چەندێ کارتێکرن دکرە سەر پشکا کوردی یا ئێزگێ ئێریڤانێ ژی لەورا بۆ جارا ئێکێ پشکا کوردی ب تنێ ١٥ خۆلەکێن پەخشی هەبوون کو ئەو ژی د هەفتیەکێ دا ب تنێ چار ڕۆژا وەشانا ب زمانێ کوردی دهاتەکرن و ئەزنیڤا ڕەشید ژی بێژەر بوو، و پاشان ل سەردەمێ سەروکێ سوڤیەتێ (خرشۆف) دەمێ وەشانا کوردی د ڕادیۆیا ئێریڤانێ دا بۆ ٣٠ خۆلەکان زێدە دبیت و ل سالا (١٩٥٧) دەما کو مەلا مستەفا سەرکردێ گەلێ کورد سەرەدانا ئەرمەنستانێ دکەت و دگەل کاربدەستێن ڕادیۆیێ و ب تایبەت چاچان کومدبیت و داخازا وان دگەهینتە رایەدارێن موسکو و دەمێ ڕادیۆیێ ژ ١٥ خولەکان بۆ ٤٥ خولەکان زێدەتر لێدهێت.
چاچان ئەوێ کو گەلەک ب کێمی نڤیسەر و ڤەکولەرێن کورد خۆ ل دیرۆک و کار و خەباتا وی کریە خۆدان ئەڤرۆ پێدڤیە ب روحەکا کوردایەتیە کار ژ بۆ ڤەکولینێن مەزن ل سەر ڤی ڕۆژنامەڤانی و خەمخورێ پاراستنا چاند و کلتورێ کوردی بهێتە کرن.

زاگرس در حصار بی‌تدبیری

محمد محمدنژاد

در دنیای امروز بدون شک یکی از عظیم ترین چالش‌های پیش‌روی جوامع انسانی از بین رفتن اکوسیستم‌ها و کاهش روز افزون تنوع زیستی است که یکی از این اکوسیستم‌ها جنگل‌های زاگرس است.

جنگل‌ها از جمله مهم‌ترین ثروت‌های طبیعی ایران هستند که هم اکنون با وسعتی به مراتب کمتر از چند دهه گذشته استقرار دارند. جنگل‌ها از جهات مختلفی مانند جلوگیری از آب‌های سطحی و تغذیه آب‌های زیر زمینی، تسویه هوا، جلوگیری از فرسایش، ذخیره‌گاه گونه‌های گیاهی دارویی و محیطی امن برای زیست جانوران، اهمیت ویژه‌ای دارند. پهنه‌ی رویشی زاگرس شامل رشته‌کوه‌های زاگرس، وسیع ترین و اصلی ترین رویشگاه گونه‌های مختلف بلوط در ایران بوده و به همین دلیل این منطقه از اهمیت بسیاری برخوردار است. این درختان نقش فوق العاده اکولوژیستی دارند و منابع مهم حفظ آب و خاک محسوب می‌شوند. با این وجود متاسفانه عده‌ای جنگل‌ها را محلی برای تغذیه چهارپایان و دام‌ها می پندارند. عده‌ای نیز جنگل‌ها و مراتع را به عنوان یک منبع اقتصادی می‌دانند که به وسیله کشت وکار یا بهره‌برداری‌های نادرست سود کلانی را برای آنان دارد.

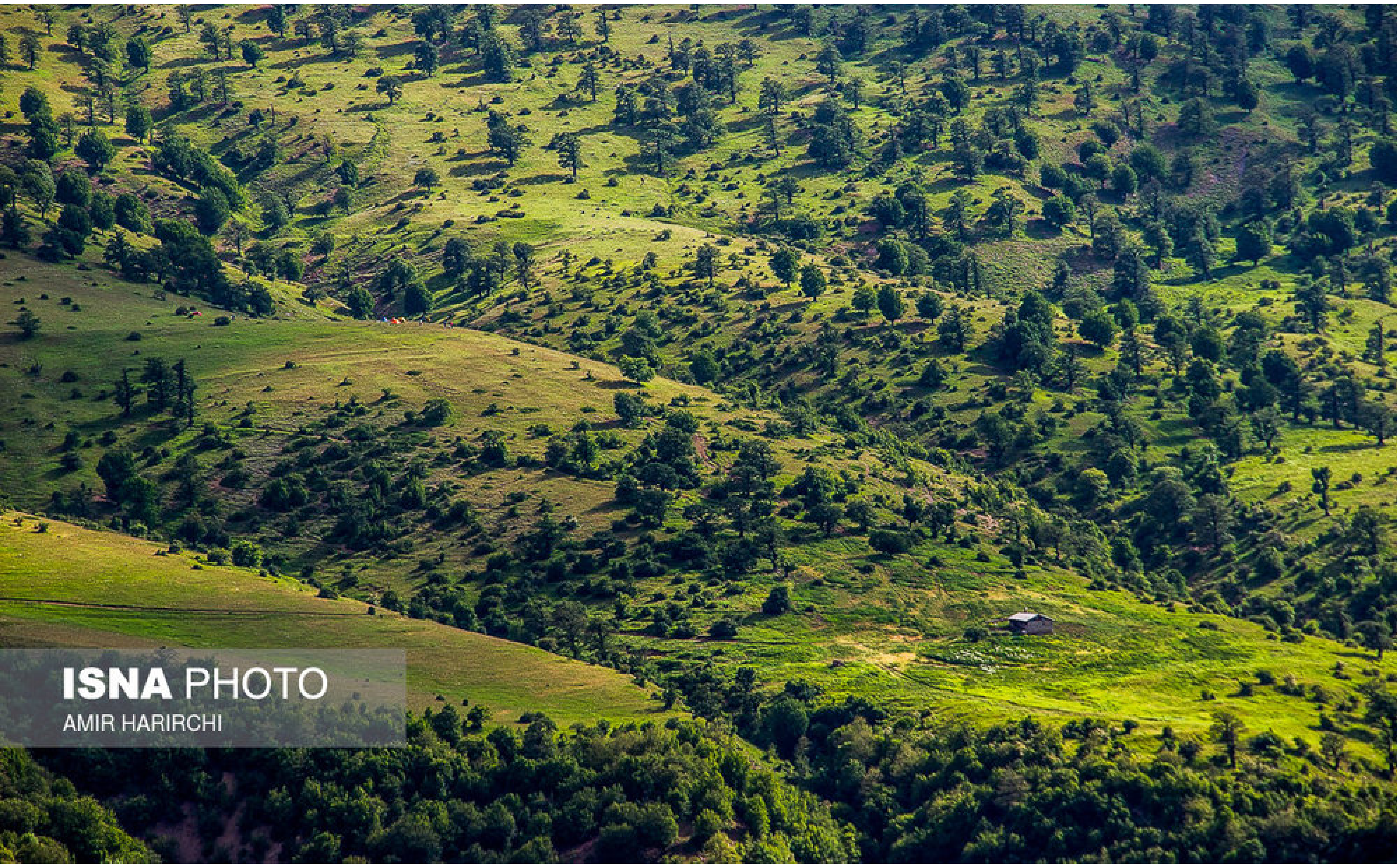
ناحیه رویشی زاگرس از نظر وسعت تنوع زیستی یکی از مناطق مهم و با ارزش کشور به لحاظ حفاظت از منابع آب و خاک در اقتصاد ملی است. به دلیل استقرار سیستم‌های ناپایدار تولید و بهره‌برداری و ضریب بالای آسیب پذیری منابع طبیعی، روند فرسایش و تخریب محیط زیست در این ناحیه رویشی نگران کننده است و استمرار این روند تبعات منفی زیادی خواهد داشت. اکوسیستم‌های جنگلی با در نظر گرفتن غنای بیولوژیکی بالا از منابع مهم و حیاتی هر کشوری بوده و نقش مهمی در توسعه پایدار کشورها دارند که در میان منابع جنگلی کشور ناحیه رویشی زاگرس از مناطق مهم و با ارزش کشور می‌باشد که تاکنون مدیریت اعمال شده با اصول توسعه پایدار سازگاری نداشته و نتوانسته تاثیر چندانی در جلوگیری از روند تخریب این زیستگاه جنگلی داشته باشد.

پیامد بی توجهی به زاگرس نتیجه‌ای جز بیابانی شدن این جنگل‌ها ندارد. این منطقه سد عظیمی درمقابل بادهای گرم صحرای عربستان و مانعی برای هجوم ریزگردها است. زاگرس سپر غربی ایران است اگر دیر اقدام شود ضربه‌ای که از این ناحیه به کشور وارد می‌شود غیر قابل جبران است. پدیده بیابان‌زایی

که از ناحیه جنوب غربی کشور را تهدید می‌کند متاسفانه کل کشور را دربرخواهد گرفت. شاهد هجوم بادهای گرم صحرای عربستان به صورت گردشی از غرب به شرق و شمال کشور و درنهایت مرکز ایران خواهیم بود. زاگرس بیابان شود، ایران در ریزگرد غرق خواهد شد و آسیبی غیرقابل جبرانی به وجود خواهد آورد. جنگل‌های زاگرس وسعتی حدود ۶ میلیون هکتار دارد که بیش از دو هزار ۴۰۰ گونه گیاهی و جانوری در آن وجود دارد، متوسط بارش در آن حدود ۸۰۰ میلیمتر در سال است و بیش از ۵۰ درصد آب کشور را تامین می‌کند. هر هکتار جنگل پهن برگ می‌تواند سالانه تا ۲ هزار متر مکعب آب را در خاک نفوذ دهد و از هدر رفت آن جلوگیری کند، در حقیقت سرعت نفوذ آب در خاک جنگلی دست کم ۴۰ برابر خاک غیر جنگلی است. بنابراین حراست از رویشگاه‌های جنگلی به طور همزمان دو کارکرد مثبت دارد یکی اینکه سفره‌های زیرزمینی را پر می‌کند و دیگر اینکه با کاهش ضریب هرز آب، از جابجایی خاک و هدر رفت آب جلوگیری می‌شود. در سال‌های اخیر ساکنان مناطقی از جنگل‌های زاگرسی کشور که پیش‌تر با حفر چاه به عمق ۶ متر به آب دسترسی داشتند، اکنون ناچار به حفر چاه تا عمق ۶۰ متر برای دستیابی به آب شده‌اند و این یعنی کاهش سطح آب‌های زیر زمینی به علت نابودی تدریجی جنگل‌های زاگرس.

جنگل‌های زاگرس به دلیل اهمیت زیستی جنگل‌های حفاظتی هستند ولی در سال‌های اخیر به دلیل شعار زدگی و تمرکز بر توسعه ناپایدار تخریب گسترده‌ای بر پیکره جنگل‌های مناطق غرب و جنوب غرب ایران وارد و باعث از دست رفتن تعادل زاگرس شده است. مسئله این است که اگر تعادل طبیعت برهم نخورد، می‌تواند خود را احیا، پالایش و آفات و امراض را کنترل کند اما در زاگرس وضعیت به این شکل نیست و طبیعت جنگلی زاگرس قدرت خودپالایی را از دست داده و در حال نابودی کامل است که دلیل اصلی آن بهره‌کشی بی رویه و در نهایت بی‌توجهی به تحمل اکوسیستم زاگرس و عوامل انسان ساخت آن می باشد. زاگرس شریان اصلی کشور و منطقه است و مطمئناً نابودی آن بحرانی فرامنطقه‌ای محسوب می‌شود. برای نجات این شریان زندگی باید هر چه زودتر دست بکار شد و برای نجات زاگرس از این بحران باید دست به دامان دانش روز متخصصین و همچنین دانش بومی افراد محلی شد زیرا به سرانجام رساندن چنین اقداماتی بدون مشارکت جوامع محلی و بومی مطمئناً امکان پذیر نخواهد بود. به هرحال؛ برای صیانت از این پوشش همیشه سرسبز دیار زاگرس نشین که به عنوان نماد فرهنگ و آمیخته با زندگی روزمره است با فرهنگ سازی و آگاهی بخشی به مردم از خطر انقراض آن ممانعت بعمل آوریم و نگذاریم این رویه تخریبی در دستور کار فرصت طلبان و دشمنان زیست محیطی قرار گیرد که همانا باید در برابر امروز و آینده طبیعت و نسل های بعدی جواب گو باشیم.

ئۆتۆریتەی «کورد» و بێ نەزمی جیهانی لە سەدەی بیست و مەرگ دا.....

عەبدولقادر نیازی

ئەوەندەی لە سەدەی ڕابردوو دا هێژمۆنی شەڕ و پێک دادان و لانیکەم بیرۆکە و دوکتۆرینی شەڕانگێزی هەبووە، ئەوەندەش کورد لەو هێژمۆنییە شوومە دا شتێکی هەبووە بۆ لە دەست دان.
ئەگەر چی کوژمەی(هزینە) شەڕ لە هەر وڵاتێک بە تایبەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دا، هەمیشە داوێنی کوردیشی گرتۆتەوە، بەڵام دەکرێ بگوترێ ئەوەندەی هێژمۆنی شەڕ و پێک دادان لەسەر ئێپیستمەی کورد شوێن دانەر بووە، ئەوەندەش کورد لە بواری خۆناسینەوە زۆر جار سەرکەوتوو دەرکەوتووە.
دەکرێ بە بەرپرسایەتی تەواوە بکوترێ کە لە باری ئێپیستمۆلۆژییەوە، کورد یکێ لە سەرکەوتووترین قۆناخەکانی خۆی ئەگەر تێ نەپەڕاندبێ، بێ گومان لە کۆتاییەکانی نزیک بۆتەوە.
ئەوە سەرەڕای ئەو هەمووە نەهامەتی و وێرانگەری و خوێن ڕێژییە بوو کە خودی کورد لە گەڵ ئەوەی کە دە ژێئۆپۆلێتیکێکی تەواو وێران دا هەڵکەوتووە، ئەزموونی کردووە و بە ناحەق خوێنی لێ ئەستێندراوە.

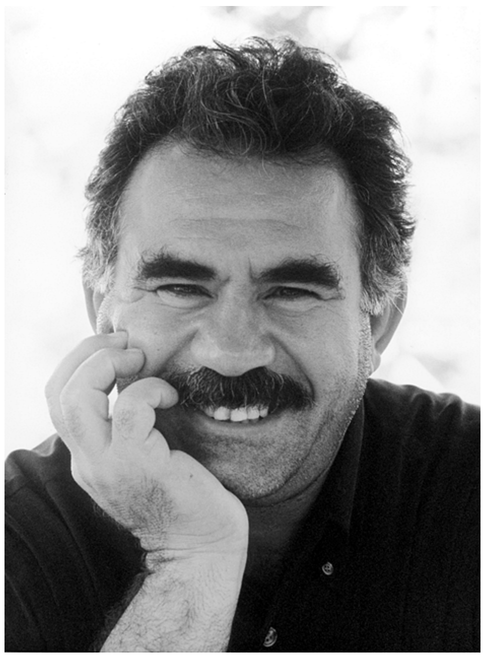

بەشێک لەو ئەزموونە سەرکەوتووەی کورد سەرچاوەی لەو ئاشتی خوازییە گرتووە کە کورد بە درێژایی مێژووی خۆی هەیبووە. ئەگەر چی کورد لەو سەد ساڵەی دواییدا، زەبر و زەنگ و زەخت و گوشاری سیاسی زۆرینەی بە خۆیەوە دیت، بەڵام یک لەو فاکتۆرانەی کە ڕەگاژۆی دە سووژەی ئێپیستمیکی کورد دا کرد، ئەو هاوکێشییە سیاسی و کلتوورییە جیهانی و یۆنیڤێرساڵە بوو کە شان بە شانی مێژووی کورد ڕێگای شوناسی کوردی بڕیوە و سەر لە نوێ ڕێگای جیهانی بوونی بۆ هەموار کرد. ئەوە جودایە لەو هەمووە پێناسە سیاسی و ناسیاسیانەی کە تا ئێستا لە گلۆبالیزم کراوە.

وەک پێشتر ئاماژەی پێ کرا، ئەوەندەی شەڕ و پێک هەڵپڕژان لە ڕۆژهەڵاتی ناوین دا هەبوو، ئەوەندەش شوێن دانەرییەکی شوێن_ کاتی لە سەر کورد داناوە. بەختەوەرانە ئەوەی لەو نێوە دا زۆر باش چەسپا بە شوناسی کوردەوە، هەر ئەو لایەنی ئێپیستمەی کورد بوو. ئەوە لە کاتێک دایە کە ڕۆژهەڵاتی ناوین دەستێکی باڵای هەبووە لە شەڕ و پێک هەڵپڕژانی دەرەکی و ناوەکی دا و هەر ئەوەش بەشێکی زۆری لە مێژووی هاوچەرخی کورد بە خۆیەوە تەرخان کردووە.
ئەوەی دەو نێوە دا بە کورد سەلما ئەوە بوو کە بەشێکی زۆر لە مێژووی کورد، پەیوەست و پاشکۆی تەعامولی ئەو زلهێزانە بووە لە گەڵ ییێکتر، کە «مەعریفەی کورد»یشیان کردە قوربانی و نێچیری ئامانجە فاشیستییەکانی خۆیان.
جەمسەرەکەی تری ئەو هاوکێشەیە هەمیشە ئەوە بوو کە ئەوەی دەو ستراتژییەدا بۆ زلهێزەکان گرینگ بوو نە کورد بوون یا عەرەب بوون و تورک بوون کە ئەو کێش و قورساییە بووە کە نەتەوەیەک بە هەموو پرەنسیپە ئێپیستمۆلۆژییەکانییەوە دەیتوانی لە سەر بارودۆخ و هاوکێشەکان دا هەیبێ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دا. بێ ئەوەی نەتەوە پەرەستانە لە کورد بڕوانم، پێم وایە کورد لەو بارەوە هەمیشە شاز بووە و قورسایی ئەو تەرازووە هەمیشە بە لای ئەو دا بووە. واتا بارگراوەندی «کورد» لە ڕۆژهەڵاتی ناوین دا هەمیشە دیار بووە.
ڕکەبەرایەتی و مرۆڤ کوژی و سیاسەتی چەپەڵ و ئاژاوە نانەوە لە نێو جۆغرافیایەکی بێ سووژەدا، ئەوەندەی چەسپاندنی ئەنگی توند وتیژی و تیرۆرپەروەری لێ کەوتەوە، ئەوەندەشی شوێن دانا لە سەر سڕانەوەی شوناسی مرۆڤ لەو جۆغرافیا بێ سەر و بەرەیە دا. ئەوە لە کاتێک دایە کە سەرەکی ترین کەڵکەڵەی جیهانی لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمەوە تا ئێستا هەر ئەوەبووە کە لە ڕۆژهەڵاتی ناوین دا دەبیندرێ.
خسڵەت و تایبەتمەندی سەرەکی ئەو تیئۆریزەکردنەی شەڕ

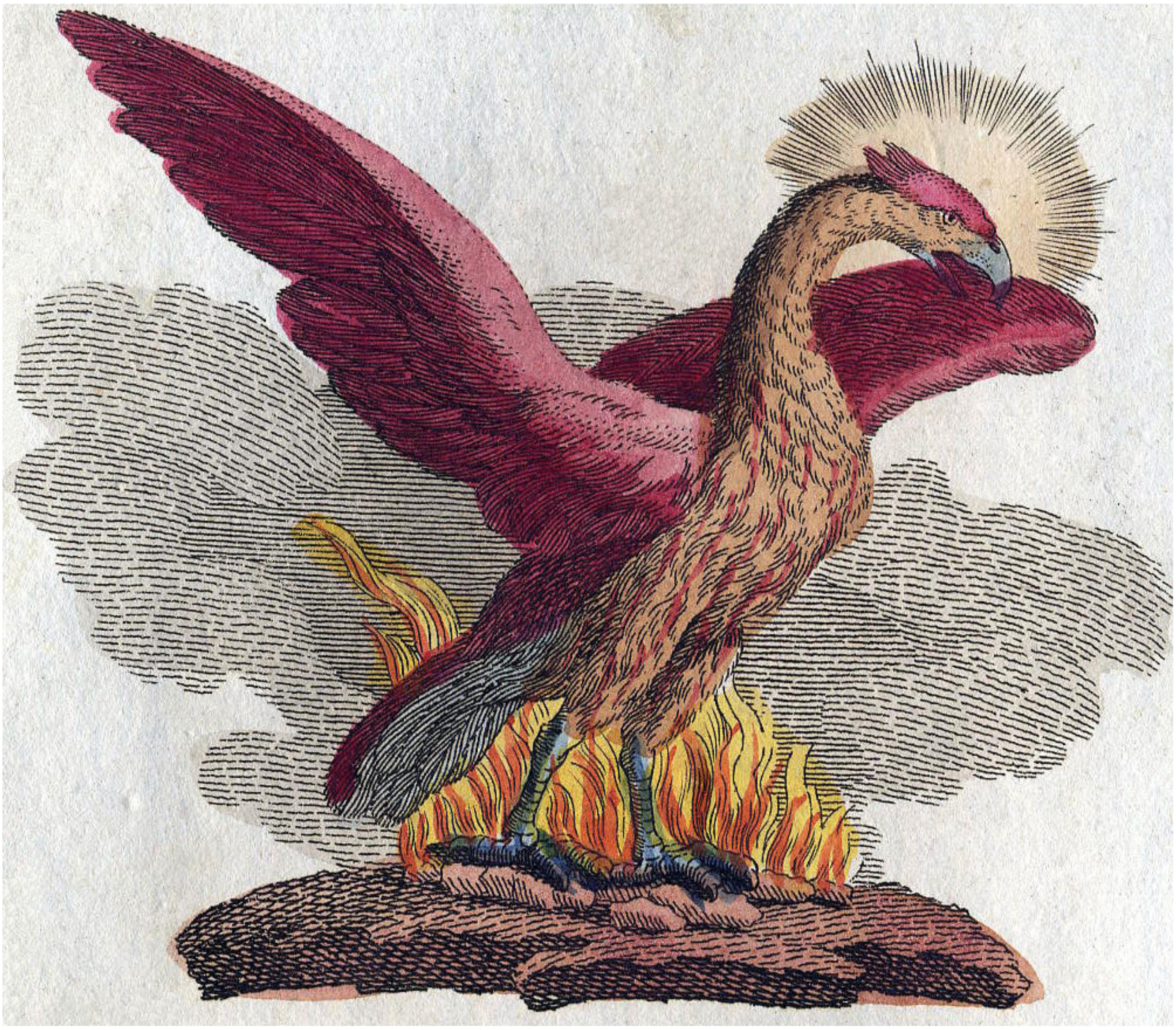
و ژینۆسایدی شوناس و هۆویە لە ڕۆژهەڵاتی ناوین دا لە لایەن زلهێزەکانەوە، بە پێچەوانەی زۆر یەک لەو وڵاتانەی لە سەر نەقشەی جۆغرافیا و ئەرزی واقع دا خاوەن پرستیژێکی سیاسی و ئابووری و یا هارت و پوورتێک بوون، لە باری ئێپیستمۆلۆژییەوە نەیتوانی دەرەقەتی سووژەی «ئینسانی کورد» بێ. خاڵی بە هێزی کورد کە لە هەر شوێنێکی ناوچەی دووکەڵ و تەقەمەنی دا نیشتەجێ بووە ئەوە بووە کە لەو بارودۆخە قەیراناوییەدا، بە دەگمەن وازی لە کوردبوونی خۆی هێناوە. بە واتایەکی تر دە ناخودئاگای ئەو کوردانەی دا کە سەر بە سیستەمە دژە کوردەکانیش بوون، جموجۆڵی ئارکی تایپی کوردی هەستی پێ کراوە.
ئەگەر چی سووژەی کورد لە زۆر لایەن و بواردا کەم و زۆر دەستی دە مێژووی خۆی دا گەڕاوە و لە سازدانی ئەو «شوێن _ کات»ـە سیاسییەدا کە تا ڕادەیەکی زۆریش نەزۆکە، ڕۆڵی هەبووە و تووشی زۆر قەیرانیش بووە.
باس لە ئێپیستەمەی کورد کە دەکرێ لێرە دا، هیچ کات بە مانای خۆ دزینەوە لە خوێندنەوەی خەسارناسانەی مێژووی سیاسی کەونارا و هاوچەرخی کورد نییە و بە ڕاشکاویش دەڵێم کە کورد قەرزدارترین قەرزداری مێژووی خۆیەتی.
سەرەڕای ئەوە کێشەکە ئەوەیە جیهان جیهانێکی شپرزە و ئاڵۆزە و ئەوەی سەردەمی ئێستا لە سەردەمەکانی پێش خۆی هاوێر دەکا هەر ئەو تێهەڵاندنە(تزریق) تیئۆریکەیە کە هێژمۆنی وڵاتانی زل هێز لە ناوچەدا دەیکەن و تێچووە مەعریفی و سیاسی و ئابوورییەکەشی دەکەوێتە سەرشانی ئەو گەلانەی کە قەزایەن هێژمۆنییەکیشیان ئەگەر لە ناوچەدا هەبێ ئەوەندە دیار و مەعنادار نییە. هەر بەم هۆیەشەوە دەکەونە ژێر هێژمۆنی ئەو ئۆریانتالیزمە سەقەتە کە دواتر وەک بەشێک لە مێژوو دەرخواردی نەتەوەکان دەدرێتەوە. کوردیش بەش بە حاڵی خۆی لەو ئۆریانتالیزمە بێ بەش نەبووە و کەم و زۆر خەساری لێ وەرگرتووە لە بەر ئەوەی کە کەلتووری لیبراڵی ڕۆژئاوا بەردەوام لە دەریچەی خۆیەوە لە نەتەوە ژێردەستەکانی ڕوانیوە. کوردیش لەو قاعیدەیە موستەسنا نەبووە.
ئەوەی لەو نێوەش دا بەردەوام کایەی پێ دەکرێ و بەردەوام وەک موتیڤێکی سەلبی و بێ بنچینە لێی دەڕواندرێ، هەر ئەو غیابی ئێپیستمۆلۆژییەیە کە تا ئێستا ئەگەرچی بارتەقای نەتەوەکانی تر دەست بە یەخەی کورد نەبووە بەڵام ئێستاش لە نێو زلهێزەکان دا

دەستاودەست دەگەڕێ بۆ لە ناوبردنی یکجاری.
ئەوە لە کاتێک دایە کە کورد سەرەڕای ئەوەش، هێشتا لەگەڵ گەلێک کێشەی ناوخۆیی و دەرەکی بەرەو ڕوویە، دەگەڕێتەوە سەر گەلێک فاکتەری جیهانی و ناوچەیی. بۆنموونە بەرتەسک کردنەوەی هێژمۆنی ئامریکا وەک زلهێزێکی نەڕۆخ، بۆ زۆر یەک لە وڵاتانی جیهان و ناوچە ئەگەر نالۆژیکی نەبێ بە یەقین دژوارە، ئەوەش بەو واتایە دێ کە ئێمە لەو ناوچە پڕ لە دووکەڵ و تەقەمەنییەی ڕۆژهەڵاتی ناوین دا، بە ناچار لە گەڵ سورگەیەکی مێژوویی(محورتاریخی) بەرەوڕووین، کە یا چاوەڕوانی هیچ ئاڵ و گۆڕێکی بنەڕەتی و بنیاتنەرانەی تێدا بەدی ناکرێ یا ئەگەر بشکرێ بە گوێرەی ئەو ئۆلگووە مێژووییە(زلهێز بوون و نەڕۆخ بوونی ئامریکا) بووە کە لانیکەم پتر لە سەدەیەک باڵی بە سەر دۆخی سیاسی و ئابووری ڕۆژهەڵاتی ناوین دا کێشاوە. سەرەکیترین کێشە لێرەدا ئەو سەر لێ شێواوییە ئێپیستمۆلۆژیکییە بووە کە بەختەوەرانە کورد بە پێچەوانەی دیکەی نەتەوەکانی ناوچە بە باشی زەفەری پێ بردووە.
ئەگەر چی نکۆڵی لەوە ناکرێ لە گەڵ ئەوەی کە دۆخی سیاسی کورد چ لە کاتی دەوڵەت دارییەوە (کۆماری کوردستان لە مەهاباد)، چ لە ئێستا دا کە خاوەنی دەوڵەتی سەربەخۆ نییە، هیچ کات لە شوێن دانانی ئەو ئۆلگووە مێژووییەی ئامریکا بێ بەری نەبووە کە پێشتر ئاماژەی پێ کرا. بە واتایەکی تر کوردیش وەک زۆربەی نەتەوەکانی تر بۆتە قوربانی ئەو دوکتورینەی ئامریکا کە هەمیشە زەواڵ و غیاب و گۆشەگیری نەتەوەکانی تری مەبەست بووە.

ماوەتەوە بڵێم کە ئەو فاکتۆرەی لەو نێوەدا هەمیشە شەڕی لە ناوچەدا تێئۆریزە کردووە و بۆتە بەشێک لە ئێپیستەمەی مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەو گۆشەگیری و ئنزوایەیە لە گۆشەی مێژووی سیاسی هاوچەرخ دا، و ئەو ترسە پۆزەتیڤ و ئیجابییەش کە کورد موجاب دەکا بە پاراستنی پرەنسیپەکانی«کوردبوون»، ئەو قەرائەتە ڕیئالیستییانەیە کە کورد لە مێژوو و ناسیۆنالیزم و ئێپیستەمەی خۆی دەبێ هەیبێ و خۆی سەر لە نوێ پێناسە کاتەوە بۆ ئەوەی زەفەر بە بەشێک لە مێژووی هاوچەرخی خۆی بەرێ کە لە زۆر لایەنەوە گەمارۆی داوە.

تاریکەو شەوە زەنگ
گەلە گورگ
دەوریان لێداوم
چرایەك ناسووتێ،
چرای دڵی خۆم نەبێ.
ڕوون ناکات تروسکەیەك
ڕێگەی بەر هەنگاوم!
سەگەوەڕە و لوورەی گورگ
کەوتوومە نێو بۆسەی چەند جەردەی بەتیارە!

یەکێ لەو بنارە
یەکێکیان لەم گردە
یەکێ تر لەو دۆڵە
یەکێ لەم کەنارە!
چرایەك ناسووتێ
باش ڕێگا نابینم
بەروانەی بێ ئۆقرەم
چەواشەی ئەوینم
گەلە گورگ

خێڵی سەگ
ڕێگەیان تەنیوم
دانیشم بە هیوای کام ناکەس
هەڵدەستم
خۆم ئەکەم بە ئاگر
مەرگ ئەکەم بە گەرای ژینی نوێ
وەك قەقنەس

جەلال مەلەکشا